

Заснований у квітні 2015 р.

Зареєстрований
Міністерством
юстиції України

Свідоцтво
Про державну реєстрацію
серія КВ № 24402-14242ПР
від 28.12.2019 р.

Виходить шість разів на рік.
Мова видання: українська
та англійська.

На підставі Наказу Міністерства освіти
та науки України № 627 від 14.05.2020 р.
(додаток 2) та Наказу Міністерства освіти
та науки України № 1166 від 23.12.2022 р.
(додаток 3) журнал включено до Переліку
наукових фахових видань України
категорії «Б» у галузі юридичних наук
(081 «Право», 293 «Міжнародне право»,
262 «Правоохоронна діяльність»).

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща).

Адреса редакції:
вул. Успенська, 1
м. Одеса, Україна, 65014

Одеський державний університет
внутрішніх справ

Юридичний бюлетень

Випуск 31

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 6 від 26.12.2023 р.)

Головний редактор:

Галуцько Віра Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, заступник декана Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Заступник головного редактора:

Шкута Олег Олегович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Секретар:

Ізбаш Катерина Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ.

Члени редакційної колегії:

Аброськін Вячеслав Васильович, кандидат юридичних наук, Одеський державний університет внутрішніх справ; Албул Сергій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ; Бабенко Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, декан факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ; Белогубова Оксана Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача з наукової роботи кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»; Бондар Валерія Валеріївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ; Боровик Андрій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор з наукової роботи Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Горошко Валентина Валентинівна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Денисова Аліна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Дришлюк Володимир Ігорович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права Одеського державного університету внутрішніх справ; Дрьомін Віктор Миколайович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України (НАПрН України), професор кафедри кримінального процесу, оперативно-розшукової та детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», заслужений діяч науки і техніки України, керівник Центру з проблем вивчення організованої злочинності та корупції; Іванський Андрій Йосипович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту інформатики та права Національної академії правових наук України, професор кафедри Державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету; Ільків Олег Васильович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Ісмаїлов Карен Юрійович, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення Одеського державного університету внутрішніх справ; Катеринчук Іван Петрович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Корнієнко Максим Вікторович, доктор юридичних наук, професор, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Колб Олександр Григорович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; Крикун Вячеслав Віталійович, доктор юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Лебеза Олія Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Інституту соціальних та гуманітарних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»; Мандриченко Жанна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»; Матієнко Тетяна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Меркулова Валентина Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ; Нікітін Анатолій Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Павлютін Юрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Пасько Ольга Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Прудка Людмила Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Резніченко Семен Васильович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ; Тетерятник Ганна Костянтинівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Ярмачі Христовор Петрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Vlad Vernyhora, L.L.M., BA (Hons), MA, DSocSc, Lecturer in International Relations, School of Law, Tallinn Technical University (Tallinn, Estonia); Hans-Joachim Schramm, Prof. Dr. habil., Hochschule Wismar University of Applied Sciences Technology, Business and Design Fakultät für Wirtschaftswissenschaften Wismar Business School Philipp-Müller-Straße (Wismar, Germany).

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікації

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

У збірнику розглядаються актуальні питання теорії держави та права, цивільного права, адміністративного права та адміністративної діяльності, проблеми протидії злочинності, юридичної психології та ін.

Для науковців, юристів-практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку науки та права.

ЗМІСТ

**ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО
ТА ТРУДОВОГО ПРАВА**

Донцов Денис Юрійович
ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ РЕЛОКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ
В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....7

Хортюк Наталія Василівна
ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....13

Швець Наталія Миколаївна
ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРУ ПРАЦІ:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 20

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО
ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Бурангулов А.В., Залевська І.І.
ДЕЯКІ СПОСОБИ ПРИПИНЕННЯ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ВУЛИЧНО-ДОРОЖНІЙ МЕРЕЖІ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ
ЗАРУЧНИКІВ ІЗ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ, ЗАХОПЛЕНОГО ЗЛОЧИНЦЯМИ. 26

Вайда Тарас Степанович
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИБІОТИКІВ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВОГО
КОМПОНЕНТА ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОРАНЕНИМ
В СИСТЕМІ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ.....34

Зубко Артем Олександрович
ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОЇ
ПОЛІТИКО-АДМІНІСТРАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ..... 44

Зуєва Анна Ігорівна
ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ АДВОКАТА
ВІДНОСНО ЯКОГО ПОРУШЕНО ДИСЦИПЛІНАРНУ СПРАВУ..... 50

Мерденов Юрій Володимирович
АДАПТАЦІЯ ДОСВІДУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ США У СУЧАСНУ ПРАКТИКУ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ НАСТАВНИЦТВА
В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ.....57

Огурченко Володимир Георгійович
ОСОБЛИВОСТІ ПОВНОВАЖЕНЬ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ФУНКЦІЇ
ЯК НАПРЯМУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 64

**ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
ТА КРИМІНОЛОГІЇ**

Григоращенко Олександр Вікторович
УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ: ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ, ПЕРШОЧЕРГОВІ ДІЇ, ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОБОТИ ОРГАНУ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ..... 71

Шкута Олег Олегович
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ
ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ.....79

Ясниська Тетяна Юріївна
ОБ'ЄКТ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....87

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Полетило Павло Сергійович
ПРАКТИКА ЄСПЛ ВИКОРИСТАННЯ ПРАВИЛА «ЄДИНОГО
АБО ВИРІШАЛЬНОГО ДОКАЗУ» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ..... 98

Соколенко Ольга Леонідівна
АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ
ІЗ ЗЛОЧИНАМИ ПРОТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ.....106

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА

Пренько Яна Олегівна
ЛІНГВОДИДАКТИКА ОСНОВИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ
ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАКЛАДІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ЮРИДИЧНОГО ПРОФІЛЮ.....113

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

Кулик Дмитро Анатолійович
РІВНІСТЬ ПРАВ У СТОРІН ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ
ПОДАТКОВОЇ ПЕРЕВІРКИ ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ.....120

CONTENTS

ISSUES OF CIVIL, COMMERCIAL AND LABOR LAW

<i>Dontsov Denis Yuriyovych</i> REGARDING THE IMPLEMENTATION OF THE PROGRAM OF RELOCATION OF ENTERPRISES IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW.....	7
<i>Khortiuk Nataliia Vasylivna</i> THE CONCEPT AND MEANING OF SOCIAL GUARANTEES OF MILITARY PERSONNEL UNDER THE LABOR LEGISLATION OF UKRAINE.....	13
<i>Shvets Nataliia Mykolaivna</i> IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF WORK: CHALLENGES AND PROSPECTS.....	20

ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE ACTIVITY

<i>Burangulov A.V., Zalevska I.I.</i> SOME WAYS TO STOP ROAD OFFENSES BY THE NATIONAL POLICE OFFICERS AND RELEASE HOSTAGES FROM A VEHICLE CAPTURED BY CRIMINALS.....	26
<i>Vaida Taras Stepanovych</i> PECULIARITIES OF THE USE OF ANTIBIOTICS AS A MANDATORY COMPONENT OF PREMEDICAL CARE FOR THE WOUNDED IN THE SYSTEM OF TACTICAL MEDICINE.....	34
<i>Zubko Artem Oleksandrovych</i> ABOUT THE NEED TO ENSURE PROPER POLITICAL-ADMINISTRATIVE COMMUNICATION.....	44
<i>Zuyeva Anna Igorivna</i> REGARDING THE QUESTION OF THE LEGAL PERSONALITY OF THE LAWYER AGAINST WHOM A DISCIPLINARY CASE HAS BEEN INITIATED.....	50
<i>Merdenov Yurii Volodymyrovych</i> GUARANTEES OF WORK OF MENTORS AS A WAY TO STRENGTHEN THE INSTITUTION OF MENTORING IN THE NATIONAL POLICE.....	57
<i>Ogurchenko Volodymyr Georgievich</i> PECULIARITIES OF THE POWERS OF THE NATIONAL POLICE UNITS IN THE IMPLEMENTATION OF THE OPERATIVE-INVESTIGATIVE FUNCTION AS A DIRECTION OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY.....	64

PROBLEMS OF CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

<i>Hryhorashchenko Oleksandr Viktorovych</i> TAX EVASION: INITIATION OF PRE-TRIAL INVESTIGATION, PRIORITY ACTIONS, FOCUS AREAS OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION BODY.....	71
<i>Shkuta Oleh Olehovych</i> CRIMINAL LEGAL PRINCIPLES OF THE INSTITUTE OF EXEMPTION FROM SERVING A SENTENCE WITH PROBATION.....	79

Yasnyska Tetiana Yuriivna

OBJECT OF COLLABORATIVE ACTIVITY.....87

**CRIMINAL PROCEEDINGS AND FORENSIC SCIENCE;
OPERATIVE-SEARCH ACTIVITY**

Poletylo Pavlo Serhiiiovych

THE PRACTICE OF THE ECHR USING THE RULE
OF "SINGLE OR DECISIVE EVIDENCE" IN CRIMINAL PROCEEDINGS..... 98

Sokolenko Olha Leonidivna

ASPECTS OF EVIDENCE IN CRIMINAL CASES RELATED TO CRIMES
AGAINST THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF JOURNALISTS.....106

LEGAL PSYCHOLOGY AND LEGAL EDUCATION

Prenko Yana Olehivna

LINGUODIDACTIC BASES OF INTENSIFYING THE PROCESS
OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS AT NONLINGUISTIC
HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....113

THE SECURITY SECTOR OF THE STATE

Kulyk Dmytro Anatoliiiovych

EQUAL THE PARTIES' RIGHTS WHEN APPOINTMENT OF
A DOCUMENTARY TAX AUDIT OF A TAXPAYER: LEGAL PROBLEMS.....120

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.01>

ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ РЕЛОКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Донцов Денис Юрійович,
orcid.org/0000-0003-1567-334X
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті проаналізовано норми чинного законодавства, які передбачають переведення юридичних осіб приватного права з окупованих територій в умовах воєнного стану. Встановлено, що повномасштабне російське вторгнення в Україну, яке сталося 24 лютого 2022 року, внесло певні корективи в роботу вітчизняних підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності. Визначено прогнози Національного банку України щодо втрат вітчизняної економіки за підсумками 2022 року.

Досліджено релокацію, як альтернативну можливість для збереження роботи підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності. Проаналізовано обсяги релокації підприємств за 2022 рік у напрямку дев'яти більш безпечних регіонів.

Проаналізовано Програму релокації підприємств, метою якої є збереження стійкості економіки України шляхом переміщення підприємств із територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, до безпечніших регіонів України. Визначено напрямки державної допомоги суб'єктів підприємницької діяльності, передбачені Програмою релокації підприємств.

Встановлено, що діяльність щодо поліпшення умов для здійснення підприємницької діяльності підприємствами, які пройшли релокацію, сприяє: працевлаштуванню місцевих мешканців та внутрішньо переміщених осіб, налагодженню зв'язків і обміну досвідом між підприємцями.

Проаналізовано застосування сучасних інформаційних ресурсів, які сприяють налагодженню комунікації зацікавлених сторін та консультативному забезпеченню підприємств, які були переведені з окупованих територій у більш безпечні регіони.

Виокремлено умови, які створюються за підтримки державних і місцевих органів влади для підприємств, які здійснили релокацію та полягають у безоплатному переїзді підприємств, підборі відповідних площ для розміщення виробництва, переміщенні та розселенні персоналу, підборі працівників у місцях дислокації після переїзду.

Встановлено, що фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які працюють на підприємстві, що здійснює релокацію, мають подавати заявки на переїзд окремо.

Ключові слова: підприємницька діяльність, підприємництво, суб'єкти господарювання, воєнний стан, релокація, внутрішньо переміщені особи, підприємства, логістика.

REGARDING THE IMPLEMENTATION OF THE PROGRAM OF RELOCATION OF ENTERPRISES IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Dontsov Denis Yuriyovych,
Doctor of Law,
Associate Professor of the Department
of Civil and Legal Disciplines
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odessa, Ukraine)

The article analyzes the norms of the current legislation, which provide for the transfer of legal entities under private law from the occupied territories under martial law. It was established that the full-scale Russian invasion of Ukraine, which took place on February 24, 2022, made certain adjustments to the work of domestic enterprises – subjects of entrepreneurial activity.

Forecasts of the National Bank of Ukraine regarding the losses of the domestic economy based on the results of 2022 have been determined.

Relocation was studied as an alternative possibility for preserving the work of enterprises – subjects of entrepreneurial activity. The volumes of relocation of enterprises for 2022 in the direction of nine safer regions were analyzed.

The Enterprise Relocation Program was analyzed, the purpose of which is to preserve the stability of the Ukrainian economy by moving enterprises from territories close to or located in the war zone to safer regions of Ukraine. The directions of state aid to business entities provided for by the Enterprise Relocation Program have been determined.

It has been established that activities aimed at improving the conditions for conducting business activities by enterprises that have undergone relocation contribute to: employment of local residents and internally displaced persons, establishment of connections and exchange of experience between entrepreneurs.

The use of modern information resources, which contribute to the establishment of communication between interested parties and the consulting support of enterprises that were transferred from the occupied territories to safer regions, was analyzed.

The conditions that are created with the support of state and local authorities for enterprises that have relocated and consist in the free relocation of enterprises, the selection of suitable areas for the location of production, the relocation and resettlement of personnel, and the selection of workers in the places of deployment after the move are highlighted.

It has been established that natural persons – subjects of entrepreneurial activity, who work at the enterprise carrying out the relocation, must submit applications for relocation separately.

Key words: entrepreneurial activity, entrepreneurship, business entities, martial law, relocation, internally displaced persons, enterprises, logistics.

Постановка проблеми. Повномасштабне російське вторгнення в Україну, яке сталося 24 лютого 2022 року, внесло певні корективи в роботу вітчизняних підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності. За результатами дослідження Центру ресурсоефективного та чистого виробництва більше п'ятдесяти відсотків підприємств скоротили свою діяльність, майже двадцять чотири відсотки взагалі вимушені були зупинити роботу, приблизно два відсотка підприємств були вимушені переїхати у більш безпечні міста, оскільки деякі регіони потрапили під активні бойові дії або під окупацію російських загарбників. І тільки робота майже сімнадцяти відсотків підприємств не зазнала значних змін, відносно до них були введені додаткові заходи

безпеки [1]. З цього приводу цікавою є аналіз впливу військових дій на економіку країни, проведеного Національним банком, у результаті якого було встановлено, що в умовах війни Україна втрачає близько половини невиробленого ВВП. При цьому зазначена цифра не враховує втрат від руйнувань [2, с. 17]. За підсумками 2022 року загальні прямі збитки підприємств включно із державними, та приватних осіб, внаслідок повномасштабного військового вторгнення оцінюються в тринадцять мільярдів доларів. Загальні непрямі втрати, у свою чергу, сягають більше тридцяти трьох мільярдів доларів [3]. Відповідно до вказаного, зазначена тенденція була спричинена значними ризиками ведення бізнесу на початку повномасштабного вторгнення росії, і тільки з часом вітчизняний бізнес поступово адаптувався до нових умов діяльності. З метою підтримки вітчизняної економіки та продовження ведення підприємницької діяльності багатьом суб'єктам господарювання довелося здійснити релокацію своїх підприємств у безпечні регіони України. У подальшому це сприяло оперативному відновленню економічної активності суб'єктів підприємницької діяльності. У зв'язку із цим виникає потреба у дослідженні проблем релокації підприємств в умовах воєнного стану, а також сформулювати шляхи для їх подолання.

Стан дослідження проблеми. Виклики сучасності, з якими стикнулися підприємці після повномасштабного вторгнення держави-агресорки, свідчать про те, що на сучасній науковій ниві нещодавно з'явилися і продовжують з'являтися дослідження українських учених, які присвячені, зокрема особливостям здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Зазначені питання були висвітлені у наукових працях вітчизняних правознавців, економістів: Глушко А., Верхоглядової Н., Воскобойнікова В., Григоренко Є., Грубої Д., Дерев'янку А., Павлюченко Ю., Панькової Ю., Смітюха І. та інших дослідників. У попередніх дослідженнях нами було визначено, що першочергові положення порядку здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану закріплені у ст. 417 ГК України [4]. На сьогодні прийнято низку інших нормативно-правових актів, які регламентують підприємницьку діяльність в умовах воєнного стану. Також Урядом розроблено низку програм, які спрямовані, серед іншого, на відновлення економіки держави за рахунок переміщення підприємств з територій, що наближені або знаходяться у зоні бойових дій, у безпечні регіони, зокрема, Західної України. Оскільки необхідні зміни в законодавстві відбулись досить нещодавно, то стан дослідження цієї тематики є недостатньо розкритим науковцями, а тому вбачається доцільним проаналізувати вказану новелу.

Мета і завдання дослідження. Метою даної наукової статті є аналіз і узагальнення норм чинного законодавства, яке регулює порядок релокації підприємств з тимчасово окупованих територій України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до безпосереднього розгляду порядку релокації підприємств, які є суб'єктами господарювання, в умовах воєнного стану, вважаємо за необхідне звернутися до поняття «тимчасово окупованих територій України» (далі – ТОТ). Так, поняття «тимчасово окуповані території України» з'явилося внаслідок збройної агресії російської федерації ще у 2014 році, коли певна частина нашої території опинилася під окупацією держави-агресора. В умовах триваючої збройної агресії з боку противника всередині країни виникла необхідність врегулювати у правовому полі всі сфери суспільного життя громадян, що проживали в окупації.

Повномасштабне вторгнення на територію України в лютому 2022 року, введення в Україні воєнного стану з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року [5], незаконна окупація, грубе порушення всіх норм міжнародного права обумовили появу новел в українському законодавстві із внесенням відповідних змін.

Питання визначення правового статусу ТОТ закріплені в нормах Конституції України, Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [6], та Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» [7]. Ці нормативно-правові акти встановлюють правовий режим на ТОТ та визначають права та обов'язки громадян, які проживають на цих територіях. Вони також регулюють порядок здійснення державної влади та контролю за цими територіями.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (далі – Закон) тимчасово окупована російською федерацією територія України – це невід'ємна частина території України, на яку розповсюджується дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [6].

Переведення юридичних осіб приватного права з окупованих територій – це процес переміщення або реєстрації юридичних осіб (наприклад, підприємств, компаній тощо), які раніше функціонували на територіях, які перебувають під окупацією або тимчасовим контролем. Цей процес може бути складним і регулюється законодавством країни, на території якої знаходяться ці юридичні особи.

У контексті нашого дослідження варто відзначити Програму релокації підприємств (далі – Програма), яку Уряд реалізує із середини березня 2022 року з метою зберегти стійкість економіки України шляхом переміщення підприємств із територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, до безпечніших регіонів, зокрема, Заходу України.

Відповідно до зазначеної Програми підприємства мають можливість переїхати до дев'яти областей: Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, Вінницької, Волинської й Рівненської. Слід відзначити, що головним перевізником є АТ «Укрзалізниця» та АТ «Укрпошта», які несуть відповідальність за доправлення обладнання до залізничних станцій, а також можуть бути оператором, забезпечуючи проходження блокпостів, оформлюючи транспортні накладні та інші документи, що дають можливість компенсувати підприємству витрати на транспортування. Отже, діяльність зазначених суб'єктів регламентовано: Постановою КМУ № 305 від 17.03.2022 року «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану», яка передбачає безоплатне перевезення майна підприємств, установ та організацій згідно з переліком, що його формує Міністерство економіки й передає до Міністерства інфраструктури [8]; Розпорядженням КМУ № 246-р від 25.03.2022 року «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де тривають бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію», яким затверджено план таких заходів [9].

Водночас Програма передбачає державну допомогу у підборі площ для розміщення виробництва; перевезенні й розселенні персоналу; доборі працівників у місцях дислокації після переїзду. Для того, аби всі учасники процесу релокації могли вільно контактувати один з одним, створено платформу цифрової взаємодії на базі системи «Прозорро. Продажі» та одного з акредитованих у системі майданчиків E-Tender. Окремо в Програмі зазначається, що рішення про релокацію підприємства не передбачає перевезення фізичних осіб – підприємців, які на ньому працюють. Вони мають подавати заявки окремо.

На нашу думку, не зважаючи на те, що підприємства, які пройшли релокацію, сплачують податки за місцями їхньої основної реєстрації, діяльність щодо поліпшення

умов для цих суб'єктів господарювання сприяє працевлаштуванню місцевих мешканців та внутрішньо переміщених осіб, налагодженню зв'язків і обміну досвідом між підприємцями. Також варто погодитися, що така діяльність є важливим складником державної політики на регіональному рівні – її результатом має стати поліпшення інвестиційного й бізнесового клімату, зміцнення коопераційних зв'язків, створення комфортного середовища для життя й праці тощо. Відзначимо, що на регіональному рівні були проведені роботи у таких напрямках: створені можливості для надання складських, виробничих приміщень для роботи підприємств; налагоджений механізм забезпечення житлом та офісними приміщеннями працівників; створені безпечні умови праці. Слід відзначити, що у рамках Програми тільки у першому півріччі 2022 року свої потужності перемістили більше семисот підприємств, загалом за 2022 рік – більше восьмисот підприємств, зрозуміло, що на теперішній момент часу ця цифра зростає. Так, лідерами з розміщення релокованих підприємств є Львівська, Чернівецька, Закарпатська області, які переміщують переважно підприємства переробної промисловості (харчової, легкої, хімічної, металообробної, деревообробної, IT-сфери).

Важливим складником реалізації Програми є налагодження комунікації зацікавлених сторін та консультаційне забезпечення, для чого широко використовують сучасні інформаційні ресурси. Зокрема, для підтримки релокації на Закарпатті створено чат-бот для зв'язку з підприємцями, які мають бажання перенести виробництва до регіону. Налагоджено роботу телеграм-каналів – у Львівській області такий створено для місцевих компаній з метою збору даних щодо виробничих площ та складів на Львівщині для підприємців, вимушених перемістити свій бізнес; у Хмельницькій області роботу телеграм-каналу «Релокація Хмельницька область», який координує Хмельницька ОВА. У свою чергу, центр підтримки підприємців «Дія. Бізнес» у м. Ужгороді надає консультації з питань переведення бізнесу до безпечних регіонів, допомагає шукати місця для підприємств, добирати персонал та запускати бізнес, активно комунікує з громадами.

Ілюстрацією релокації підприємства з тимчасово окупованої території України є переведення до Львова «Рубіжанської панчішної мануфактури», яка опинилась під окупацією у місті Рубіжне Луганської області. Власники підприємства вимушені були розпочати виробництво практично з нуля. У цьому підприємству допомогли партнери, грантові програми та влада. Свій внесок внесли українські компанії, зокрема, «Dodo socks», а також зарубіжні організації. Наприклад, Агентство США по міжнародному розвитку (USAID) оплатило оренду приміщення на рік, Міжнародна організація по міграції (МОМ) надала кошти на придбання швейного обладнання, Данська рада у справах біженців надала грант на придбання офісної техніки. Наразі на підприємстві у Львові працює майже у п'ять разів менше людей, ніж було в Рубіжному – приблизно 35 осіб, і асортимент продукції обмежений порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення. Однак, не зважаючи на це, швейне підприємство відновлює експорт. Співпрацю відновлено на даний момент тільки з Чехією, хоча до повномасштабного вторгнення продукцію також експортували в Молдову, Нідерланди та Іспанію [10]. І таких прикладів, на жаль, дуже багато.

Висновки. Таким чином, реалізація Програми релокації підприємств створює передумови для максимально швидкого відновлення їхньої діяльності та сприяє відновленню економіки України. Окремої уваги потребує розв'язання проблем пошуку замовлень для підприємств, зокрема, організації державного замовлення на соціально важливу продукцію і товари для забезпечення потреб ЗСУ), поліпшення логістики доставки готової продукції (зокрема й експортної), інформаційного супроводу роботи підприємств (забезпечення їх інформацією щодо наявної кон'юнктури, потреб ринку

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.02>

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Хортюк Наталія Василівна,

аспірантка

(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

Актуальність статті полягає в тому, що військова агресія російської федерації проти України обумовила необхідність забезпечення Збройних Сил України якісним кадровим складом, адже лише професіонали здатні забезпечити належний рівень обороноздатності нашої країни. Ефективним стимулювання військовослужбовців є встановлена державою єдина система соціально-правових гарантій, а також відповідний правовий механізм їх реалізації. Особливо гостро це питання постало в реаліях правового режиму воєнного стану та оголошеної загальної мобілізації. Адже, належне забезпечення соціальних гарантій сприяє задоволенню матеріальних та інших потреб військовослужбовців, а також членів їх сімей. Метою статті є: визначити поняття та розкрити значення соціальних гарантій військовослужбовців за трудовим законодавством України. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, розкрито загально теоретичні підходи щодо тлумачення понять «гарантії» та «соціальні гарантії». Розкрито положення норм чинного законодавства, в якому закріплюються соціальні гарантії військовослужбовців в Україні. Запропоновано авторське визначення поняття соціальних гарантій військовослужбовців, а також окреслено його ознаки. Наголошено на важливості та необхідності забезпечення та реалізації соціальних гарантій військовослужбовців. Зроблено висновок, що до основних ознак соціальних гарантій військовослужбовців найбільш доцільно віднести: 1) правове закріплення, переважно, у нормах трудового законодавства України; 2) забезпечення з боку країни, що виявляється у законодавчому підкріпленні, а також фінансуванні з державного, місцевого бюджетів та інших джерел, передбачених законодавством; 3) обов'язковий характер; 4) відповідність рівня соціальних гарантій військовослужбовців загально-визнаним стандартам у сфері соціального забезпечення; 5) наявність додаткових соціальних гарантій та пільг військовослужбовцям, у порівнянні з іншими суб'єктами трудового права. Соціальні гарантії військовослужбовців відіграють важливе значення, оскільки за їх допомогою вбачається можливим: 1) забезпечити належний рівень соціальної безпеки та підтримки військовослужбовців, а також членів їх сімей; 2) мотивувати військових до більш якісного виконання своїх службових обов'язків; 3) створити сприятливі умови для того, щоб стимулювати громадян до вступу у лави Збройних Сил України; 4) підвищити престиж військової служби, а також загальний рівень довіри населення до Збройних Сил України та держави. Окрім того, варто відзначити, що високий рівень соціальних гарантій в тому числі з позитивного боку характеризує Україну, як демократичну та соціально спрямовану державу.

Ключові слова: соціальні гарантії, військовослужбовці, соціальне забезпечення, трудове законодавство.

THE CONCEPT AND MEANING OF SOCIAL GUARANTEES OF MILITARY PERSONNEL UNDER THE LABOR LEGISLATION OF UKRAINE

Khortiuk Nataliia Vasylivna,
Postgraduate Student
(Kharkiv National University of Internal
Affairs, Kharkiv, Ukraine)

The relevance of the article lies in the fact that the military aggression of the Russian Federation against Ukraine determined the need to provide the Armed Forces of Ukraine with high-quality personnel, because only professionals are able to ensure the proper level of defense capability of our country. A unified system of social and legal guarantees established by the state, as well as an appropriate legal mechanism for their implementation, is effective in stimulating military personnel. This issue became especially acute in the realities of the legal regime of martial law and the announced general mobilization. After all, proper provision of social guarantees contributes to the satisfaction of material and other needs of military personnel, as well as their family members. The purpose of the article is: to define the concept and reveal the meaning of social guarantees of military personnel under the labor legislation of Ukraine. The article, based on the analysis of the scientific views of scientists, reveals general theoretical approaches to the interpretation of the concepts of "guarantee" and "social guarantee". The provisions of the norms of the current legislation, which enshrine social guarantees of military personnel in Ukraine, have been revealed. The author's definition of the concept of social guarantees of military personnel is proposed, as well as its features are outlined. The importance and necessity of providing and implementing social guarantees for military personnel was emphasized. It was concluded that the main features of social guarantees for military personnel are the most expedient to include: 1) legal consolidation, mainly in the norms of the labor legislation of Ukraine; 2) support from the country, which is manifested in legislative reinforcement, as well as financing from state, local budgets and other sources provided for by legislation; 3) mandatory character; 4) compliance of the level of social guarantees of military personnel with generally recognized standards in the field of social security; 5) availability of additional social guarantees and benefits for military personnel, in comparison with other subjects of labor law. Social guarantees of servicemen play an important role, since with their help it is considered possible: 1) to ensure the appropriate level of social security and support of servicemen, as well as their family members; 2) to motivate military personnel to better perform their duties; 3) create favorable conditions to encourage citizens to join the ranks of the Armed Forces of Ukraine; 4) increase the prestige of the military service, as well as the general level of trust of the population in the Armed Forces of Ukraine and the state. In addition, it is worth noting that the high level of social guarantees, including on the positive side, characterizes Ukraine as a democratic and socially oriented state.

Key words: social guarantees, military personnel, social security, labor legislation.

Актуальність теми. Військова агресія російської федерації проти України обумовила необхідність забезпечення Збройних Сил України якісним кадровим складом, адже лише професіонали здатні забезпечити належний рівень обороноздатності нашої країни. Ефективним стимулювання військовослужбовців є встановлена державою єдина система соціально-правових гарантій, а також відповідний правовий механізм їх реалізації. Особливо гостро це питання постало в реаліях правового режиму воєнного стану та оголошеної загальної мобілізації. Адже, належне забезпечення соціальних гарантій сприяє задоволенню матеріальних та інших потреб військовослужбовців, а також членів їх сімей.

Стан дослідження. Окремі проблемні аспекти соціального забезпечення військовослужбовців у своїх наукових працях розглядали: В. М. Андрійів, Н. Б. Болотіна, В. С. Венедіктов, П. І. Жигалкін, М. І. Іншин, В. І. Кириленко, С. П. Пасіка, В. Й. Пашинський, С. М. Прилипко, Г. І. Чанишева, В. О. Шамрай та багато інших. Втім, незважаючи на суттєві теоретичні здобутки, справедливим буде констатувати, що більшість наукових праць втратили свою актуальність через повномасштабну агресію РФ, а також необхідністю пошуку нових напрямків покращення соціальних гарантій військовослужбовців за трудовим законодавством.

Саме тому **метою статті є:** визначити поняття та розкрити значення соціальних гарантій військовослужбовців за трудовим законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Визначення правового статусу військовослужбовця є проблемою сучасної юридичної науки, яку намагаються вирішити як вчені-адміністративісти, так і представники трудо-правової науки. Аналізуючи вказану проблематику, можна констатувати, що представники галузі адміністративного права наголошують на тому, що військовослужбовці наділені адміністративно-правовим статусом, а проходження ними військової служби регулюється виключно адміністративно-правовими нормами. Так, зокрема, Б. М. Ринажевський, який проаналізував правовий статус Військової служби правопорядку, запропонував під адміністративно-правовим статусом військової служби правопорядку Збройних Сил України розуміти її «правове становище як суб'єкта адміністративного права, яке характеризується сукупністю прав, обов'язків, завдань і гарантій діяльності і відповідальності у сфері забезпечення законності, правопорядку і військової дисципліни та захисту конституційних прав військовослужбовців» [1, с. 7-8]. Деякі інші точки зору дотримуються представники галузі трудового права, які апелюючи до вчених адміністративістів, вказують на те, що якщо службові відносини є виключно предметом регулювання галузі адміністративного права, то і трудові права цих суб'єктів не мають регулюватися нормами трудового права. Це, у свою чергу, може призвести до обмеження трудових прав службовців та звуження їх правового статусу [2, с. 50-51].

Тож, на нашу думку, особливості спеціального правового статусу військовослужбовців обумовлені наступним: 1) специфічний характер служби військовослужбовця; 2) особливий порядок початку, призупинення, а також закінчення військової служби; 3) колом завдань та повноважень, які покладаються на військових в процесі проходження служби; 4) низкою додаткових соціально-трудова гарантій пільг та привілеїв, які є певними компенсаціями за «особливі» умови служби; 5) високим рівнем відповідальності.

Отже, військовослужбовців можна зарахувати до особливої категорії працівників, які здійснюють службово-трудова діяльність в інтересах держави щодо її захисту та забезпечення територіальної цілісності, та наділені спеціальним трудо-правовим статусом, який регламентований відповідним законодавством, зокрема, і трудовим. Ця специфіка обумовлює необхідність особливого підходу до формування їх соціальних гарантій.

Так, у тлумачній словниковій літературі поняття «гарантія» визначено як поруку в чомусь, забезпечення чого-небудь; умови, які забезпечують успіх чогось [3, с. 32; 4, с. 29]. Серед вчених-теоретиків існує точка зору, що поняття «гарантії» містить у собі сукупність певних об'єктивних і суб'єктивних факторів, які спрямовані на забезпечення та реалізацію прав і свобод людини, а також на усунення вірогідних причин їх неповного або неналежного здійснення, що включає також захист прав від порушень [5, с. 106]. З точки зору авторів навчального посібника «Правознавство», механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина складається безпосередньо

із гарантій забезпечення прав, свобод та обов'язків цих осіб [6, с. 156]. Досліджуючи гарантії прав, свобод, інтересів та обов'язків державних службовців вітчизняний вчений М. І. Іншин зазначає, що при їх реалізації більш чітко мають розрізнятися засоби і умови [7, с. 68]. Тобто, гарантії у вузькому її розумінні розглядається як певний інструмент, засіб, а також умови, за наявності яких можлива реалізація якоїсь цінності (певного блага) для людини і громадянина.

Враховуючи зазначене можна резюмувати, що поняття «гарантії» у широкому розумінні включає у себе різноманітні об'єктивні і суб'єктивні фактори, за допомогою яких відбувається реалізація прав людини у тій чи іншій сфері. Ці фактори виступають як способи, умови, засоби, прийоми й методи. Якщо звернутися до етимологічного значення слова «соціальний», то воно походить від (лат. *socialis* – товариський, громадський) [8, с. 538]. Як філософська категорія поняття «соціальне» розглядається як те, що «відображає організацію, життєдіяльність і нову якість суспільства як форми, способу і результату інтеграції та взаємодії розумних істот» [9, с. 429]. З наведеного вбачається, що значення слова «соціальний» тісно пов'язане із суспільством, фактично, «соціальний» є синонімом слова «суспільний».

Надаючи визначення дефініції поняття «соціальні гарантії військовослужбовців» також доцільно звернутися до положень чинного законодавства та дефініції досліджуваного поняття, яке знайшло там своє відображення. Одним із конституційних положень є те, що гарантії прав і свобод людини визначають спрямованість та зміст діяльності держави (ст. 3) [10]. На виконання зазначеного, держава, шляхом закріплення у положеннях національного законодавства, гарантує достатній життєвий рівень своїм громадянам, шляхом забезпечення основних соціальних потреб, що досягається завдяки ефективній та розгалуженій системі соціального захисту населення, а також встановлює соціальні стандарти, які гарантують рівний та вільний доступ громадян, зокрема, і військовослужбовців до державних соціальних благ.

Враховуючи положення статті 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [11], на законодавчому рівні державні соціальні гарантії розглядаються, як «встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, встановлені законами пільги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму» [11]. На наш погляд, зазначена дефініція не відображає сутності та не розкриває повний зміст поняття державних соціальних гарантій.

Науковці використовують дещо інші підходи до тлумачення поняття «соціальні гарантії» та пропонують наступні дефініції. Так, Н. П. Баранова та Т. П. Новікова визначають соціальні гарантії, як «сукупність матеріальних і юридичних засобів, які забезпечують реалізацію конституційних соціально-економічних і соціально-політичних прав членів суспільства (умови їх життєдіяльності, реалізацію їх інтересів, різноманітних зв'язків і відносин, функціонування і розвиток суспільної системи загалом)» [12, с. 86]. В. М. Гриньова та М. М. Новікова розглядають соціальні гарантії, як певну систему, яка складається із обов'язків держави щодо задоволення соціальних потреб своїх громадян [13, с. 345]. Окремі вчені доходять висновку, що соціальні гарантії являють собою «метод забезпечення з боку держави задоволення різноманітних потреб громадян на рівні соціально-визнаних нормативів» [14, с. 608].

Ще один із підходів, який зустрічається у правовій літературі є той, за яким соціальні гарантії розуміються як забезпечені існуючими державними засобами задекларовані соціальні права [15, с. 85]. Тобто, соціальні гарантії – «це соціальні права, які фактично можуть бути реалізовані». Під поняттям соціальні права громадян

«визначається особлива форма регулювання відносин в суспільстві з боку держави й особлива інституційна форма розв'язання соціального конфлікту» [15, с. 85].

Соціальні гарантії «є матеріальним втіленням зобов'язань держави щодо підтримки життєзабезпечення людини на рівні, який враховує можливості економіки та є мінімально прийнятним з погляду суспільства» [16, с. 19]. Вчені підкреслюють, що завдяки «формуванню загально визнаних соціальних стандартів рівня і якості життя з урахуванням соціальних гарантій, а також приведенню економіко-правових основ у відповідність з інтересами соціальної стабільності» дозволяє досягти соціальну безпеку у державі [16, с. 19].

Резюмуючи зазначене, вбачається, що підходи законодавця та науковців дуже різняться. Останні також не можуть дійти згоди щодо однакового тлумачення правової категорії «соціальні гарантії», а отже, застосовують різнопланові підходи до її трактування. Так, серед учених існують такі точки зору щодо розуміння соціальних гарантій, зокрема розглядають їх, як: юридичні засоби; певну систему; метод забезпечення різноманітних потреб людини і громадянина; соціальні права; зобов'язання держави тощо. Кожне із запропонованих вченими тлумачень так чи інакше розкриває сутність поняття «соціальні гарантії», але неповно та однобоко.

Також слід зазначити, що зміст правової категорії «соціальні гарантії» залежить від суб'єкта соціального забезпечення, за яким вони закріплені. В рамках представленого наукового дослідження ми розглядаємо соціальні гарантії військовослужбовців, а отже, зважаємо на специфіку, яка обумовлює соціальний захист і соціальне забезпечення таких осіб, зокрема, за трудовим законодавством України. Отже, «Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей» (ч. 5 ст. 17) [10]. Відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [17] однією із функцій держави є соціальний захист військовослужбовців, ця діяльність «спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі» [17]. Тому погоджуємося із твердженням В. Й. Пашинського, який пише про те, що соціальні гарантії військовослужбовців «зумовлені характером покладених на них службових обов'язків у зв'язку з виконанням ними державних функцій» [18, с. 55].

Положеннями Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» також закріплені соціальні гарантії військовослужбовцям на «достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби, стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів» [17]. Військовослужбовці також отримують за рахунок держави «грошове, продовольче, речове та інше забезпечення, а також, за їх бажанням, грошову компенсації вартості за неотримане речове майно» [17].

Висновок. Враховуючи зазначене, поняття «соціальні гарантії військовослужбовців» найбільш доцільно розглядати у двох аспектах – у широкому та звуженому контекстах. Так, відповідно до широкого підходу вони представляють собою засоби, умови та способи, за допомогою яких забезпечується соціальний захист трудових прав військовослужбовців. Щодо вузького підходу соціальні гарантії військовослужбовців – це втілений у нормах матеріального права обов'язок держави щодо соціально-трудоного забезпечення та захисту військовослужбовців на рівні не нижче визначених нормами загального трудового законодавства гарантій.

До основних ознак соціальних гарантій військовослужбовців найбільш доцільно віднести: 1) правове закріплення, переважно, у нормах трудового законодавства України; 2) забезпечення з боку країни, що виявляється у законодавчому підкріпленні, а також фінансуванні з державного, місцевого бюджетів та інших джерел, передбачених законодавством; 3) обов'язковий характер; 4) відповідність рівня соціальних гарантій військовослужбовців загально визнаним стандартам у сфері соціального забезпечення; 5) наявність додаткових соціальних гарантій та пільг військовослужбовцям, у порівнянні з іншими суб'єктами трудового права.

З огляду на зазначене вище можемо констатувати, що сьогодні соціальні гарантії військовослужбовців відіграють важливе значення, оскільки за їх допомогою вбачається можливим: 1) забезпечити належний рівень соціальної безпеки та підтримки військовослужбовців, а також членів їх сімей; 2) мотивувати військових до більш якісного виконання своїх службових обов'язків; 3) створити сприятливі умови для того, щоб стимулювати громадян до вступу у лави ЗСУ; 4) підвищити престиж військової служби, а також загальний рівень довіри населення до ЗСУ та держави. Окрім того, варто відзначити, що високий рівень соціальних гарантій в тому числі з позитивного боку характеризує Україну, як демократичну та соціально спрямовану державу.

Список використаних джерел:

1. Ринажевський Б. М. Адміністративно-правове регулювання діяльності військової служби правопорядку Збройних Сил України : автореф. ... дис. докт. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 35 с.
2. Неумивайченко Н. М. Особливості виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин державних службовців: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2002. 220 с.
3. Крашеніннікова Т. В., Нагорна Ю. А., Подворчан А. З. Словник-довідник юридичної лексики (етимологічні нотатки). Частина 1, Дніпро, 2018, 94 с.
4. Академічний тлумачний словник: Словник української мови: в 11-ти томах. Том 2, 1971. Стор. 29. URL: <http://sum.in.ua/s/gharantija>
5. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручн. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко, В. С. Журавський та ін. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-ге вид. перероблене і доповнене. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
6. Правознавство: навч. посіб. / Бобір В. І., Демський С. Е., Колодій А. М. (керівник авт. колективу) та ін. / за ред. В. В. Копейчикова. Київ: ЮрІнком Інтер, 1998. 480 с.
7. Іншин М. І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: дис...докт. юрид. наук: 12.00.05. Х., 2005. 452 с.
8. Словник іншомовних слів / укл.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К. : Наук. думка, 2000. 680 с.
9. Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика) / укл.: Арістова А. В., Шліхта І. В. / за заг. ред. Киридон А. М. К.: ДНУ «Енциклопедичне видавництво», 2019. 256 с.
10. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Голос України* від 13.07.1996 № 128.
11. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-ІІІ. *Урядовий кур'єр* від 07.11.2000.
12. Баранова Н. П., Новікова Т. П. Соціальні стандарти і гарантії в системі соціальної політики України. ЦПСД, 2010. URL: www.cpsr.org.ua.
13. Гриньова В. М., Новікова М. М. Державне регулювання економіки: підр. для студ. ВНЗ. Х. :ВД «ІНЖЕК», 2007. 756 с.
14. Головатий М. Ф., Панасюк М. Б. Соціальнополітика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник. К. : МАУП, 2005. 560 с.

15. Карпишин Н. І., Комуницька М. П. Державні соціальні гарантії з охорони здоров'я в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2010. № 4. Т. 1. С. 84 – 88.
16. Соціальна політика та економічна безпека / О. М. Головінов, М. Є. Горожанкіна, Л. І. Дмитриченко та ін.; / Під ред. Є. І. Крихтіна. Донецьк: Каштан, 2004. 336 с.
17. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. *Голос України* від 10.01.1992.
18. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2007. 205 с.

УДК 349.22

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.03>

ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРУ ПРАЦІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Швець Наталія Миколаївна,
orcid.org/0000-0002-9899-196X

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна)

Статтю присвячено проблематиці цифровізації процесу праці на прикладах окремих галузей національної економіки. Запропоновано на підприємствах розробляти Положення про застосування інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення прозорості, відкритості, оперативності та ефективності роботи підприємства та сприяння широкому доступу громадян до ресурсів державного органу чи послуг, які надає установа.

Обґрунтовано необхідність створення в межах підприємства, установи, організації структурного підрозділу (відділу, сектора, департаменту тощо) з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій для забезпечення реалізації державної політики у сфері цифровізації.

За реалій цифровізованого суспільства звернуто увагу на кореспондуючі права та обов'язки у сфері регламентації трудових і пов'язаних з трудовими цифрових правовідносин між роботодавцем та працівником.

Розглядається питання діджитал (електронного) етикету як форми етикету, що передбачає стимулювання та мотивування поширення здобутків у сфері правил поведінки за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Наголошується на необхідності дотримання діджитал етикету у офіційній електронній переписці; в онлайн тренінгах, зустрічах тощо, в відеороликах з метою реклами товарів чи продукції. Діджитал етикет запропоновано прописати у Правилах корпоративної етики.

Підкреслено необхідність запровадження пілотного проєкту під назвою «Підприємство у смартфоні», «Офіс у смартфоні», «Фірма у смартфоні» із залученням до його створення фахівців IT-сектору.

Констатуються виклики, які породжує запровадження цифрових технологій. Так, роботодавці встановлюють відеоспостереження за працівниками, контролюють телефонні розмови та використання Інтернету в робочий час, але всьому має бути юридична межа, пов'язана з дотриманням права на приватність працівників.

Ключові слова: цифровізація, діджиталізація, інформаційно-комунікаційні технології, роботодавець, працівник, право на приватність працівника, трудові відносини.

IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF WORK: CHALLENGES AND PROSPECTS

Shvets Nataliia Mykolaivna,
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Labor Law
(Yaroslav Mudryi National Law
University,
Kharkiv, Ukraine)

The article is devoted to the issues of digitalization of the labor process using the examples of individual branches of the national economy. It is suggested that enterprises develop Regulations on the use of information and communication technologies to ensure transparency, openness, efficiency and efficiency of the enterprise's work and to promote wide access of citizens to the resources of the state body or services provided by the institution.

The need to create a structural subdivision (department, sector, department, etc.) within the enterprise, institution, organization on issues of digital development, digital transformations to ensure the implementation of state policy in the field of digitalization is substantiated.

Due to the realities of a digitalized society, attention is paid to the corresponding rights and obligations in the field of regulation of labor and labor-related digital legal relations between the employer and the employee.

The issue of digital (electronic) etiquette is considered as a form of etiquette that involves stimulating and motivating the spread of achievements in the field of rules of conduct with the help of information and communication technologies. The need to observe digital etiquette in official electronic correspondence is emphasized; in online trainings, meetings, etc., in videos for the purpose of advertising goods or products. Digital etiquette is proposed to be prescribed in the Rules of Corporate Ethics.

The need to introduce a pilot project called "Enterprise in a smartphone", "Office in a smartphone", "Company in a smartphone" with the involvement of specialists from the IT sector in its creation was emphasized.

The challenges caused by the introduction of digital technologies are identified. Yes, employers install video surveillance of employees, monitor phone conversations and Internet use during work hours, but there must be a legal limit to everything related to respecting the right to privacy of employees.

Key words: digitalization, digitization, information and communication technologies, employer, employee, employee's right to privacy, labor relations.

Постановка проблеми. За умов сьогодення доводиться констатувати одну з особливостей виконання трудової функції сучасним працівником – використання інформаційно-комунікаційних технологій, роботу у віртуальному середовищі. Діджиталізація майже усіх галузей національної економіки (охорона здоров'я, освіта, транспорт, промисловість тощо) відповідає загальносвітовим тенденціям глобальної цифровізації, позначаючись на регламентації трудових і пов'язаних з трудовими правовідносин.

Стан опрацювання. Проблематика цифровізації трудових правовідносин цікавить наукову спільноту в міру появи нових витків в сфері діджитал-технологій, які по наростаючій супроводжують сучасний етап суспільного розвитку. Зокрема, деякі правові аспекти цифровізації взагалі і процесу праці зокрема, тенденції розвитку

інноваційних технологій, право на приватність працівника досліджували у своїх працях Вапнярчук Н., Єрофеєнко Л., Луценко О., Малюга Л., Мічурін Є., Писаревська Г., Посикалюк О., Середа О., Таможанський О., Тімченко І., Ярошенко О. та ін. Водночас у дослідженні діджиталізації процесу праці з огляду на виклики 4 промислової революції (Інтернет речей, хмарні та туманні обчислення, штучний інтелект, робототехніку, 3D-друк, доповнену реальність) ставити крапку не на часі.

Метою цієї наукової публікації є аналіз цифровізації процесу праці в окремих галузях національної економіки для внесення пропозицій у напрямку вдосконалення централізованого та локального регулювання.

Виклад основного матеріалу. Цифрові технології посідають чільне місце серед інших. Вони впроваджуються скрізь: від управління військовими системами безпілотних літальних апаратів до керованих без участі людини легкових автомобілів, від навчання студентів за допомогою систем із штучним інтелектом до програм виявлення злочинців через розпізнавання обличчя. Загалом навряд чи існує галузь суспільних відносин, де б не використовувалися об'єкти цифрових технологій. Із подальшим розвитком штучного інтелекту тенденція з впровадження об'єктів цифрових технологій в усі сфери суспільного життя буде поглиблюватися [1, с. 23].

Останніми роками у роботодавців та у працівників з'являється можливість користуватися електронним трудовими книжками, ознайомлюватися із наказами, повідомленнями, іншими кадровими документами через засоби електронного зв'язку та вести електронний документообіг. Уже зараз і працівники, і роботодавці можуть користуватися такими електронними сервісами, які за «один клік» нададуть необхідну інформацію [2, с. 160].

Значущість цих процесів для зростання конкурентоспроможності нашої держави засвідчує прийняття низки нормативно-правових актів, чинних на цей час, окремі з яких будуть проаналізовані на сторінках цієї наукової публікації. Безумовно, цифровізація процесу праці підкріплена нормативно-правовою базою, яка повсякчас оновлюється. До того ж, досліджуючи джерела цифровізації процесу праці, слід констатувати наявність не лише розмаїтого централізованого законодавства, а й підкріплення цих процесів договірним регулюванням за рахунок локальних актів.

Зокрема, пропонуємо на підприємствах розробляти Положення про застосування інформаційно-комунікаційних технологій, спрямоване на забезпечення прозорості, відкритості, оперативності та ефективності роботи підприємства та забезпечення широкого доступу громадян до ресурсів державного органу чи послуг, які надає установа тощо. У тексті цього локального акту доцільно прописати, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій роботодавцем на етапі прийняття працівника на роботу, у перебігу роботи та у разі припинення трудових правовідносин має будуватися на принципах законності, достовірності, загальнодоступності, забезпечення захисту ресурсів та прав користувачів. Також у Положенні пропонуємо прописати, що забороняється використання інформаційних ресурсів роботодавця (офіційний сайт, медіа-простір тощо) для розповсюдження забороненої, недостовірної та спотвореної інформації.

Вважаємо корисним у межах підприємства, установи, організації створити структурний підрозділ (відділ, сектор, департамент тощо) з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій чи просто відділ цифровізації, серед завдань якого: забезпечення реалізації державної політики у сфері цифровізації; організація збору та аналітичної обробки інформації в електронному вигляді; координація взаємодії структурних підрозділів установи з питань інформаційно-комунікаційних технологій; виконання сервісного та профілактичного технічного обслуговування комп'ютерної

техніки; розвиток цифрових навичок працівників; сприяння технічному захисту інформації, протидії кіберзагрозам; здійснення інформаційного наповнення офіційного сайту установи тощо.

Будь-який роботодавець зацікавлений у прийнятті на роботу працівника, який наділений цифровою грамотністю, інноваційно активний, мотивований підвищувати свою кваліфікацію у цьому сегменті й не зупиняється на досягнутому рівні діджитал-компетентностей. У свою чергу працівник, який у перебігу роботи застосовує інформаційно-комунікаційні технології, очікує від роботодавця забезпечення високого рівня інформаційної безпеки, технологічного розвитку, прийняттого рівня навантаження у сфері інформаційних технологій. Тобто за реалій цифровізованого суспільства ми спостерігаємо кореспондуючі права та обов'язки у сфері регламентації трудових і пов'язаних з трудовими цифрових правовідносин між роботодавцем та працівником.

На сторінках цієї наукової статті пропонуємо обговорити проблематику діджитал-етикету працівників підприємств, установ, організації незалежно від форми власності та галузевої належності.

Діджитал (електронний) етикет – форма етикету, що передбачає стимулювання та мотивування поширення здобутків у сфері правил поведінки за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Діджитал етикет має стати аксіомою у офіційній електронній переписці; в онлайн тренінгах, зустрічах тощо, в відеороліках з метою реклами товарів, послуг чи продукції. Діджитал етикет має бути закладений у нормах Правил корпоративної етики. Інформаційна культура працівника має пріоритет при працевлаштуванні як обов'язковий сучасний навик, який культивується, починаючи зі школи, нарощується у перебігу здобуття вищої освіти і підвищується в процесі професійного розвитку працівника під час роботи.

У розвиток зазначеного поділяємо позицію Вапнярчук Н.М., що рух України до інноваційної економіки, гостра потреба в економічному зростанні на базі модернізації виробництва, інтеграції нових технологій, розробки інновацій – у своїй сукупності зумовлюють нагальну необхідність визначення нових можливостей щодо створення умов для безперервного професійного розвитку персоналу підприємств [3, с. 284].

Унаочнимо прикладом застосування цифрових технологій роботодавцем у процесі роботи, коли йдеться про промислову галузь. Так, якщо працівник з'явиться на прохідній заводу у нетверезому стані, то роботодавець зобов'язаний його відсторонити від роботи на виконання положень ст. 46 КЗпП [4]. У свою чергу, усунення від виконання трудових обов'язків цього працівника може призвести до простою виробничої ділянки, збитків для роботодавця і необхідності у стислі строки знайти заміну останньому. Завдання цифровізованого виробництва – прискорити цей процес. Якщо на прохідній система зчитує персонал через програму, прив'язану до відповідного девайса, гаджета (смартфону, айфону, ноутбука тощо) на вході, то якщо співробітник не пройде на підприємство, не вийде на роботу, то система автоматично надішле інформацію роботодавцю та керівнику відділу кадрів. Якщо вказані суб'єкти не відреагують протягом 15 хвилин, то система надішле інформацію кадровому резерву, що необхідно вийти на роботу для заміни працівника. Перший працівник з кадрового резерву, який відгукнеться на пропозицію замінити відсутнього працівника, закриє цей ланцюжок завдячуючи сучасним вигодам інформаційно-комунікаційних технологій. Переваги автоматизації кадрових процедур очевидні.

На підприємстві можна запровадити пілотний проект під умовною назвою «Підприємство у смартфоні», «Офіс у смартфоні», «Фірма у смартфоні» тощо, залучивши до його створення фахівців ІТ-сектору. Програмне забезпечення буде спрямоване на задоволення

потреб автоматизації та цифровізації процесів, пов'язаних із виконанням трудових (посадових) обов'язків та обміну інформацією між працівниками та роботодавцем. Доступ до такого програмного забезпечення буде надано усім працівникам, які пройдуть електронну ідентифікацію та автентифікацію через мобільний додаток. З використанням такого програмного забезпечення можна проводити: опитування персоналу на предмет створення роботодавцем належних і безпечних умов праці, дотримання норм у сфері оплати праці тощо; електронне листування, у тому числі з кадрових питань; планувати короткострокові та довгострокові програми розвитку підприємства; здійснювати дистанційні заходи – інструктаж з техніки безпеки, тренінги, підвищення кваліфікації тощо.

У сфері охорони здоров'я в нашій державі запроваджено електронну медицину. Так, принципово новим для України підходом до реформування медичної галузі є створення єдиної (інтегрованої) інформаційно-аналітичної системи обліку стану здоров'я громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, на основі електронної ідентифікації пацієнтів у закладах охорони здоров'я, збору даних профілактичних обстежень з метою подальшого використання в аналітичних, експертних і статистичних системах. Важливою умовою створення зазначеної системи є забезпечення дотримання норм статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5], створення системи дистанційного консультування та діагностики з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, що об'єднують великі заклади охорони здоров'я та наукові установи. Про це йдеться у розділі «Е-медицина» Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні [6]. Основними напрямками діяльності в галузі розвитку е-медицини є: впровадження автоматизованих інформаційних галузевих систем, які, зокрема, дають змогу перейти до ведення медичної документації в електронному вигляді; розвиток телемедицини; удосконалення розвитку системи моніторингу стану здоров'я населення; створення та впровадження нових комп'ютерних технологій профілактики захворювань, діагностики, забезпечення лікувальних процесів; створення загальнодоступних електронних медичних ресурсів.

Нам імпонує позиція Писаревської Г.І., що діджиталізація – це не лише використання цифрових технологій, а передусім зміна в мисленні, стилі керівництва, системі заохочення і в прийнятті нових бізнес-моделей [7, с. 55]. Але, видається доцільним продовжити цю тезу вченої. Вважаємо, що діджиталізація продукує зміни, передусім, у кадровій політиці підприємства, у якості виробничого середовища і, як наслідок, взагалі в якості та тривалості життя працівника. Цифровізація сприяє становленню економіки без кордонів через розвиток інноваційного виробництва.

Насамкінець хотілося б розглянути питання захисту права на приватність працівника в епоху стрімкого розвитку цифрових технологій. Одним з елементів права на повагу до приватного життя є захист персональних даних особи.

Приватність працівника охоплює його поведінку в межах трудових правовідносин, оскільки в цей час працівник зобов'язаний виконувати трудову функцію згідно з трудовим договором, дотримуватися трудової дисципліни й правил внутрішнього трудового розпорядку. Сучасні ж нестандартні форми зайнятості, такі як робота вдома, робота за викликом, дистанційна зайнятість, розмивають сферу відмежування приватного життя від трудових відносин [8, с. 111].

За реалій широкого запровадження цифрових технологій роботодавці встановлюють відеоспостереження за працівниками, контролюють телефонні розмови та використання Інтернету в робочий час, але всьому має бути юридична межа.

З цього приводу в практиці ЄСПЛ застосовується тест на так зване «розумне очікування приватності», який з'ясує чи був працівник попереджений про можливі мету

та форми втручання в його приватність; чи підкріплюються очікування працівником своєї приватності фактичними умовами організації праці [9, с. 118].

Висновки. Карантинні реалії та введений воєнний стан породжують подальший розвиток інформаційно-комунікаційних технологій як на етапі прийняття на роботу, у перебігу роботи та під час припинення трудових правовідносин. На виконання Положення про формування та виконання Національної програми інформатизації [10] запропоновано на підприємствах розробити Положення про застосування інформаційно-комунікаційних технологій, створити структурний підрозділ (відділ, сектор, департамент тощо) з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій; прописати відповідні положення про діджитал (електронний) етикет у нормах Правил корпоративної етики. Авторка наукової статті наводить аргументи на користь запровадження пілотного проєкту під умовною назвою «Підприємство у смартфоні», «Офіс у смартфоні», «Фірма у смартфоні» тощо.

Список використаних джерел:

1. Мічурін Є. Об'єкти цифрових технологій та їх правове регулювання. *COPERNICUS. Political and Legal Studies*. Vol. 1, Issue 3 (September 2022). С. 22–29.
2. Інноваційні форми організації праці в умовах діджиталізації економіки України: теоретико-прикладний нарис: монографія / О.М. Ярошенко, О.Г. Серета, Л.Ю. Малюга, О.Є. Луценко, О.В. Таможанський; за заг. ред. проф. О.М. Ярошенка. Харків: Юрайт, 2023. 240 с.
3. Вапнярчук Н.М. Підготовка кваліфікованих працівників – рушійний чинник на шляху формування кадрової складової інноваційного розвитку економіки держави. *Юридичні гарантії забезпечення прав громадян на працю і соціальний захист: тези наук. доп. та повідомл. учасників X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 9 жовтня 2020 р.)*. С. 282–285.
4. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 25.12.2023).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.12.2023).
6. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.12.2023).
7. Писаревська Г.І. Тенденції розвитку використання digital технологій в управлінні персоналом. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». 2021. Вип. 41. С. 54–60.
8. Єрофеєнко Л.В., Тімченко І. О. Щодо законодавчого регулювання приватного життя працівника. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії: збірник наукових праць: XXIII міжнар. науково-практ. інтернет-конф., 31 січня 2020 р. Переяслав-Хмельницький, 2020.: Державний педагогічний ун-т ім. Г. Сковороди*. С. 111–112.
9. Посикалюк О. О. Захист права працівника на приватність у практиці Європейського суду з прав людини. *Університетські наукові записки*. 2016. № 59. С. 112–124.
10. Положення про формування та виконання Національної програми інформатизації: постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.1998 р. № 1352 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 р. № 582. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1352-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 351.75: 351.754.2

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.04>

ДЕЯКІ СПОСОБИ ПРИПИНЕННЯ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ВУЛИЧНО-ДОРОЖНІЙ МЕРЕЖІ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ ІЗ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ, ЗАХОПЛЕНОГО ЗЛОЧИНЦЯМИ

Бурангулов А.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної
та спеціальної фізичної підготовки,
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Залєвська І.І.,

кандидат політичних наук,
викладач кафедри тактико-спеціальної
та спеціальної фізичної підготовки,
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У роботі приділено увагу вирішенню однієї з актуальних проблем у правоохоронній галузі – припинення правопорушень на транспорті та протидія злочинам, вчинюваних з використанням транспортних засобів. На основі аналізу наукових робіт низки вчених визначено предмет дослідження.

Проаналізовано сучасні спецзасоби, котрими користуються працівники поліції під час несення служби з охорони громадського порядку, уточнено обмеження щодо їх застосування згідно вимог чинного законодавства. Розкрито порядок дій поліцейських при передачі на вимогу злочинців транспортного засобу як елемента поліцейської операції.

Основними способами примусової зупинки чи блокування руху автомобіля з правопорушниками/заручниками є: 1) застосування системи блокування двигуна з дистанційним керуванням; 2) ведення вогню по колесах; 3) використання спецзасобів; 4) використання відповідних дорожніх знаків, шлагбаумів, перегородження проїзної частини та ін.

Тактика проведення правоохоронцями штурму автомобіля злочинців з метою їх затримання передбачає: 1) примусову зупинку і блокування автомобіля; 2) дії штурмової групи (атака автомобіля); 3) залучення снайпера на етапі переміщення злочинців до транспортного засобу; 4) створення сприятливих умов для роботи снайпера.

Розглянуто можливість захоплення злочинцями заручників у громадському транспорті, в автобусах терміналів аеропортів та пенітенціарного закладу при доставленні підозрюваних (засуджених) до приміщення суду. У дослідженні приділено увагу дотриманню заходів безпеки учасниками поліцейської операції як при наближенні правоохоронців до захопленого злочинцями транспорту, так і при його безпосередньому штурмі.

На основі розглянутих особливостей тактики блокування та примусової зупинки захоплених злочинцями транспортних засобів зроблено висновки про необхідність врахування керівником поліцейської спецоперації та її учасниками низки факторів, які можуть негативно вплинути на звільнення заручників: 1) особливості рельєфу місцевості, дорожня обстановка, присутність пішоходів; 2) обрання раціонального й безпечного способу блокування чи примусового затримання автомобіля правопорушників; 3) знищення злочинців як крайній захід за умов здійснення безпечного пострілу (пострілів) снайпера для життя та здоров'я заручників.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, припинення правопорушення/злочинів, поліцейські, транспортні засоби, заручники, поліцейська операція, спецзасоби, блокування автомобіля, примусова зупинка транспортного засобу, заходи особистої безпеки.

SOME WAYS TO STOP ROAD OFFENSES BY THE NATIONAL POLICE OFFICERS AND RELEASE HOSTAGES FROM A VEHICLE CAPTURED BY CRIMINALS

Burangulov A.V.,
Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor of the Department
of Tactical-Special and Special Physical
Training
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odessa, Ukraine)

Zalevska I.I.,
Candidate of Political Sciences,
Teacher of the Department of Tactical-
Special and Special physical training
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odessa, Ukraine)

The work focuses on solving one of the urgent problems in the law enforcement field – stopping traffic offenses and counteraction to crimes committed with the use of vehicles. Based on the analysis of the scientific works of a number of scientists, the subject of the research is determined.

The modern special equipment used by police officers during public order protection was analyzed, and the restrictions on their use in accordance with the requirements of the current legislation were clarified. The procedure for police officers' actions when transferring a vehicle at the request of criminals as an element of a police operation has been revealed.

The main ways of forcibly stopping or blocking the movement of a car with offenders/hostages are: 1) using a remote-controlled engine blocking system; 2) firing on wheels; 3) use of special means; 4) use of appropriate road signs, barriers, blocking the roadway, etc.

The tactics of storming the car of criminals by law enforcement officers with the aim of detaining them involves: 1) forced stopping and blocking of the car; 2) the actions

of the assault group (attacking the car); 3) engaging a sniper at the stage of moving the criminals to the vehicle; 4) creation of favourable conditions for the sniper's work.

The possibility of hostage-taking by criminals in public transport, in buses of airport terminals and penitentiary institutions during the delivery of suspects (convicts) to the court premises is considered. The study pays attention to the observance of security measures by the participants of the police operation, both when the law enforcement officers approached the vehicle seized by criminals, and when they directly assault it.

Based on the considered peculiarities of blocking and forced stopping of vehicles seized by criminals, conclusions are drawn about the need for the head of the police special operation and its participants to take into account a number of factors that can negatively affect the release of hostages: 1) features of the terrain, road conditions, the presence of pedestrians; 2) choosing a rational and safe way of blocking or forcibly detaining the offenders' car; 3) destruction of criminals as a last resort under the conditions of a safe sniper shot(s) for the life and health of the hostages.

Key words: law enforcement, stopping offenses/crimes, police officers, vehicles, hostages, police operation, special vehicles, vehicle blocking, forced vehicle stop, personal safety measures.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Зростання загальної кількості транспортних засобів, що перебувають на сьогодні у власності фізичних та юридичних осіб, підвищення інтенсивності їх експлуатації на вулично-дорожній мережі неминуче призводять і до збільшення випадків порушень водіями Правил дорожнього руху [1], а також використання їх як засобу вчинення злочину. Так, за аналізом статистичних даних патрульної поліції, щорічно внаслідок ДТП гинуть чи отримують тілесні ушкодження різного рівня тисячі громадян (на прикладі 2022 року трапилося 18 628 ДТП із загиблими та травмованими, в котрих загинуло 2 791 особа та травмовано 23 145 осіб; це при тому, що в окремих регіонах (Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Харківська, Херсонська – *уточнено нами*) рівень аварійності суттєво знизився через тимчасову окупацію та ведення постійних бойових дій [2]).

Враховуючи вищезазначені фактори, а також тенденції підвищення злочинності з використанням автотранспорту проблема боротьби з правопорушеннями на транспорті стає все більш актуальною для діяльності підрозділів Національної поліції України (далі – НПУ) [3].

У злочинах терористичної спрямованості, при проведенні працівниками НПУ спеціальних поліцейських операцій по звільненню заручників, затримання та знешкодження злочинців у практиці правоохоронної діяльності в окремих випадках виникає необхідність у застосуванні таких методів та заходів поліцейського примусу, як блокування й примусова зупинка транспортних засобів правопорушників (в тому числі для звільнення громадян, яких вони захопили у заручники) [1; 4].

В умовах подальшого реформування МВС України, кадрового поповнення органів та підрозділів НПУ молодими працівниками, які не мають достатнього правоохоронного досвіду щодо дій в екстремальних ситуаціях з припинення злочинів, залишається маловивченим та потребує подальшої розробки питання щодо удосконалення тактики дій поліцейських підрозділів під час переслідування правопорушників, які залишають місце події на транспортних засобах та/або захопили заручників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі аспекти вирішення піднятої нами проблеми припинення правопорушень на транспорті досліджувалася рядом вітчизняних вчених, зокрема,

у своїх роботах окремі її аспекти розглядали М. І. Ануфрієв, С. Є. Бутов, О. Ф. Гіда, С. М. Решко (порядок огляду транспортних засобів, примусове вилучення та затримання водія (правопорушника) [5, с. 277–282]); О. О. Подобний (сутність тактико-спеціальних операцій по затриманню озброєних злочинців та злочинців, які утримують заручників) [6, с. 90–93]; О. Т. Ніколаєв (шляхи підвищення ефективності боротьби з тероризмом) [6, с. 88–90]; Є. В. Іванов, В. А. Сягровець (протидія тероризму на транспорті) [7, с. 34–42]; Р. П. Позюбанов (блокування як спосіб дії у спецоперації з пошуку та затримання особливо небезпечних і озброєних злочинців) [7, с. 106–109], Г. Г. Губарев (пристрої примусової зупинки автотранспорту) [8, с. 119–126] та ін.

Разом з тим, вченими недостатньо уваги приділяється при розробці тактики припинення правопорушень на транспорті таким питанням, як: 1) уточнення дій безпосередніх виконавців поліцейської спецоперації під час проведення ними штурму автомобіля; 2) обґрунтуванню алгоритму оперативних заходів щодо здійснення примусової зупинки і блокування транспортного засобу із заручниками; 3) підвищення ефективності дій (злагодженості) штурмової групи; 4) дотриманню індивідуальних заходів безпеки поліцейських тощо.

Метою статті є дослідження деяких способи припинення працівниками поліції правопорушень на вулично-дорожній мережі та звільнення заручників з транспортного засобу, захопленого злочинцями. Для досягнення мети роботи вбачається за доцільне виконати наступні *завдання*: 1) узагальнити правоохоронний досвід в частині застосування поліцейськими спеціальних засобів для примусової зупинки транспортних засобів; 2) розкрити заходи попередньої підготовки автомобіля для його передачі на вимогу злочинців як елементу поліцейської спецоперації; 3) уточнити тактику дій поліцейських при звільненні заручників та безпечного затримання правопорушників в екстремальних умовах, ускладнених використанням злочинцями автомобільного транспорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою припинення руху транспортного засобу правопорушників працівники НПУ застосовують згідно вимог законодавства України наступні спецзасоби та фахові поліцейські методи: 1) патрульний транспорт зі спеціальними світловими сигналами; 2) шлагбауми, в тому числі автоматизовані; 3) світлофори; 4) тимчасові дорожні знаки «В'їзд заборонено», «Прізд без зупинки заборонено»; 5) зупинка регулювальником руху всіх транспортних засобів на дорозі визначеного напрямку; 6) використання табельної зброї; 7) спецзасоби для примусової зупинки з механічним проколюванням шин (засоби «Еж-М», «Діана», «Гарпун», «Бар'єр-2М», «Кактус», «Ліана», «Ліана-6000» тощо) та пристрої для дистанційного блокування роботи двигуна; 8) різного роду загороджувальні конструкції – загороди, бар'єри, ворота, дорожні блокератори (боларди), перегороджування дороги вантажними автомобілями чи іншими великоваговими транспортними засобами (бульдозерами, асфальтотрамбувальними катками, тракторами тощо) [3; 9].

Застосування більшості засобів примусової зупинки автотранспорту пов'язана з створенням ймовірної загрози для життя і здоров'я водіїв чи пасажирів. Тому забороняється використовувати такі засоби для зупинки наступного транспорту: 1) автомобілів, які перевозять людей, в тому числі й вантажних автомобілів; 2) автотранспорту дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав; 3) мотоциколясок, мопедів, мотоциклів, моторолерів; 4) на гірських дорогах чи дорогах з обмеженою видимістю; 5) на залізничних переїздах, мостах, естакадах, у тунелях [8, с. 120–121]. В окремих випадках можуть проводитися підготовлені спеціальні поліцейські операції, складовими компонентами яких є переслідування правопорушників службовими автомобілями, спрямування їх на завчасно визначені (малолюдні,

з малою інтенсивністю руху тощо) ділянки дороги, блокування руху транспортних засобів злочинців декількома автомобілями поліції тощо [4].

Одне з основних правил проведення поліцейських спецоперацій зі звільнення заручників полягає перш за все у необхідності блокування («знерухомлення») інциденту. Заручниками можуть стати як пасажирів транспортного засобу при його протиправному заволодінні, так і раніше спеціально захоплені злочинцями громадяни, яких вони примусово поміщують у наданий їм автомобіль (використовують заручників як прикриття). При значній кількості заручників і (або) злочинців останніми можуть захоплюватися автобуси чи цей вид транспорту надаватися органами державної влади згідно вимог терористів.

Надання злочинцям транспортного засобу як елемент поліцейської операції. Керівнику поліцейської спецоперації в першу чергу необхідно чітко усвідомити її замисел, врахувати можливі об'єктивні фактори на випадок, коли злочинці вимагають надати їм певний вид транспортного засобу, та потенційні наслідки, до яких це може призвести. Якщо заручники утримуються у приміщенні, а успішність штурму поліцейськими будівлі викликає сумніви, то надання транспорту може бути виправданим кроком. Можливим є варіант, при якому злочинці не зможуть забрати з собою всіх заручників і тому вимушені будуть частину їх відпустити [4; 10].

Попередня підготовка правоохоронцями автомобіля для передачі його на вимогу злочинців. Як окремих варіант тактичних дій варто розглянути підготовку автомобіля в контексті наступного штурму. У випадку надання транспортного засобу на вимогу злочинців підготовка автомашини спецпідрозділом поліції передбачає наступні дії: 1) блокування бокових стекол у нижньому положенні; 2) виведення з ладу системи блокування дверей; 3) демонтаж дзеркала заднього виду; 4) встановлення системи дистанційного вимкнення двигуна; 5) розміщення в автомобілі шоккових або хімічних зарядів з дистанційним керуванням [10]. Це дозволить поліцейським непомітно наблизитися до транспортного засобу і швидко проникнути у салон автомобіля злочинців, зупинити автомашину у найбільш зручному для групи захоплення місці (у безлюдній місцевості). Інші способи, в тому числі заправка автомобіля невеликою кількістю пального, є менш ефективними [8, с. 119–126].

Тактика проведення поліцейськими штурму автомобіля. Якщо заради рятування заручників необхідно проводити захоплення автомобіля із злочинцями, то доцільно скористатися низкою базових тактичних прийомів, які довели свою ефективність у правоохоронній діяльності.

1. Примусова зупинка і блокування поліцейськими автомобіля з заручниками. Транспортний засіб зупиняється одним із способів: 1) застосування системи блокування двигуна з дистанційним керуванням; 2) стрільбою по колесах; 3) використанням спецзасобів для примусової зупинки автомобілів при врахуванні швидкості руху, стійкості автомобіля, кількості пасажирів, можливість об'їзду тощо [3; 9].

Штурм може плануватися у місцях, де водій-злочинець вимушений буде зупинитися, за необхідності дорогу блокують вантажним автомобілем чи іншим великогазовим транспортним засобом (скрепер, каток, трактором з причепом тощо). Зупиняти автомашину із злочинцем доцільно безпосередньо перед підйомом дороги або в місці з маскуючим укриттям для групи захоплення. При блокуванні автомобіля із заручником декількома транспортними засобами бажано перекрити дорогу спереду і ззаду, а також заблокувати двері (перекрити вихід з автомашини). За наявності тактичної переваги група захоплення зможе реалізувати свою мету [10].

2. Тактика дій штурмової групи правоохоронців при захопленні транспортного засобу. Після зупинки автомобіля із злочинцем поліцейська група захоплення повинна діяти

швидко, щоб не дозволити правопорушникові причинити заручнику шкоди. Якщо снайпери завчасно зайняли позиції поблизу місця примусової зупинки автомобіля, то за необхідності вони можуть негайно ліквідувати злочинця або будуть інформувати групу захоплення про порядок розміщення людей у машині.

Як правило, штурм виконується силами як мінімум шести правоохоронців: чотирьох членів групи штурму і двох допоміжних учасників, які допомагають проникнути в автомобіль, вилучити з нього злочинців або заручників. Перш ніж допомагати заручникам вибратися з автомобіля, необхідно спочатку вилучити з салону злочинців (за необхідності, провести їх знищення). Оскільки розбити автомобільне скло через його протиударні властивості досить складно, то допоміжні учасники штурму повинні бути оснащені відповідними знаряддями (наприклад, монтировкой, пружинним пробійником), котрі дозволять розбити скло, швидко очистити отвір вікна від осколків. У деяких штурмових групах її члени кріплять пробійники безпосередньо до стволів пістолетів-кулеметів, що дозволяє одразу після руйнування скла негайно брати злочинців під контроль.

2.1. *Проведення поліцейськими штурму автомобіля спереду.* Штурм автомобіля спереду здійснюється командою з шести поліцейських, в деяких спецпідрозділах поліції віддають перевагу виконувати ці дії силами восьми осіб. Тактичні дії полягають у використанні спецзасобів та (або) інструментів для відкривання вікон і дверей автомобіля [10].

2.2. *Тактика штурму працівниками поліції автомобіля злочинців ззаду.* Цей тактичний прийом застосовується, коли для вилучення злочинців або заручників з автомобіля потрібно перш за все відчинити двері салону. При цьому правоохоронці штурмової групи уважно контролюють дії правопорушників і готові відкрити вогонь при найменшому прояві їх агресії.

2.3. *Проведення поліцейськими штурму автомобіля злочинців з боку.* Атака на транспорт злочинців проводиться тоді, коли один бік автомашини блокований будівлею або іншою перешкодою (транспортним засобом поліції). Якщо потрібно вилучити злочинців або заручників з їх автомобіля, то ці дії проводяться з боку вільного доступу. При цьому до штурму підключається ще один правоохоронець групи забезпечення, який контролює заблокований бік автомобіля.

2.4. *Тактичні дії поліцейських щодо знищення небезпечного злочинця.* Необхідність ведення вогню по злочинцю, який знаходиться всередині автомобіля, може бути пов'язана із неможливістю подоланням правоохоронцями деяких перешкод (наприклад, тоновані бокові стекла потребують виконання пострілу через лобове скло автомобіля, хоча існують спеціальні прицільні пристрої, котрі дозволяють стріляти й через затемнені стекла; заручник може сидіти між двома злочинцями, що робить практично неможливим постріл снайпера збоку).

Із досвіду роботи груп захоплення силових структур деяких закордонних країн відомий прийом ведення вогню через дах автомобіля: правоохоронець застрибує на нього і стріляє у злочинця зверху вниз. У такій ситуації цей прийом може бути досить ефективним, але місцезнаходженням цілі повинно бути встановлено поліцейським з граничною точністю. Крім цього, наближаючись до автомобіля, члени штурмової групи повинні виключити можливість потрапляння під перехресний вогонь товаришів-правоохоронців.

2.5. *Особливості залучення снайпера при затриманні злочинців на транспорті.* Якщо злочинець (терорист) збирається помістити захопленого заручника (заручників) в автомобіль, то необхідно розглянути можливість завершення інциденту його (терориста – уточнено) ураженням точним пострілом снайпера або оперативним проведенням штурму в момент їх (злочинців із заручниками – уточнено) переміщення до

транспортного засобу. Навіть якщо снайперу дають команду на знищення злочинця, група захоплення повинна бути наготові до штурму [10].

При цьому потрібно пам'ятати, що під час вищезазначених дій правопорушник є особливо уважним. Враховуючи це, спецпідрозділи поліції часто використовують прийоми (тактичні дії), які спрощують завдання щодо знищення злочинця – 1) автомобіль може бути залишеним з виключеним двигуном і ключами від запалення на даху транспортного засобу з боку водія (снайперу вдасться провести прицільний постріл, коли злочинець потягнеться за ключами); 2) автомобіль може бути поставлено так, щоб снайпери могли вразити водія-правопорушника не тільки на шляху до автомобіля, а й через лобове або заднє скло транспортного засобу.

Захоплення заручників може відбутися й у громадському транспорті – рейсовому автобусі (міському, шкільному або міжміському), в автобусах терміналів аеропорту, у спецавтомобілях пенітенціарного закладу при доставленні підозрюваних (засуджених) до приміщення суду або ІТТ. Враховуючи високу ймовірність захоплення заручників з числа пасажирів (службових осіб) цих транспортних засобів, поліцейські штурмові групи відпрацьовують тактику і техніку захоплення відповідного виду транспорту.

Заходи безпеки при наближенні поліцейського до нерухомого транспорту із злочинцями. Під час несення служби у складі наряду автопатруля у випадку, якщо автотранспорт зі злочинцями нерухомий, працівникам поліції рекомендується дотримуватися таких заходів безпеки: 1) залишаючи службовий автомобіль, використовувати його як прикриття, поки правоохоронець не впевниться, що повністю контролює ситуацію (двигун машини не вимикати, а у темний час доби освітити фарами салон зупиненого автотранспорту); 2) не знаходитися між своїм та зупиненим автотранспортом (перебуванням під світлом фар свого автомобіля, злочинці мають змогу напасти чи збити працівника поліції, рухаючись назад); 3) підходити до автотранспорту лише тоді, коли другий працівник поліції вийде з автомобіля і буде готовий забезпечити вогневе прикриття напарника; 4) наближатися до транспортного засобу ззаду, з боку найближчих до водія дверей, не підходити впритул до капота та багажника, щоб не бути збитим автотранспортом злочинців; 5) оглянути через скло салон, впевнитися, що ніхто з пасажирів не ховається на підлозі; 6) перевірити, чи зачинена кришка багажника; 7) вийшовши з автотранспорту, знаходитися збоку від нього, щоб не отримати поранення при раптовому / швидкому початку руху під час переслідування; 8) не припиняти спостереження за пасажирами в салоні автомобіля, оскільки злочинці можуть застосувати зброю; 9) наказати водію вимкнути двигун із метою запобігання його втечі (усі переговори зі злочинцями вести за допомогою гучномовця або радіотелефону); 10) у темний час доби наказати водію включити освітлення салону; 11) при виведенні з автотранспорту водія та інших осіб, які знаходяться у ньому, необхідно подавати такі команди: «Заглушити двигун!»; «Нікому не рухатися! Всім залишатися на своїх місцях, інакше буде застосована зброя»; «Водію відчинити двері!» [11, с. 177-178].

З метою зниження ризику для працівників поліції, які здійснюють затримання злочинців на автотранспорті (заходи оперативних планів «Грім»/ «Перехват»), необхідно регулярно проводити з правоохоронцями практичні заняття для оволодіння ними навичками керування транспортним засобом в екстремальних умовах, звертаючи особливу увагу на відпрацювання прийомів звільнення заручників [12, с. 16-18].

Висновки. Отже, розглянувши особливості тактики блокування та примусової зупинки транспортних засобів злочинців, можемо зробити наступні узагальнення.

1. Керівнику та виконавцям спецоперації необхідно враховувати значну кількість факторів на місці події, які можуть негативно вплинути на її проведення у процесі

звільнення заручників (рельєф місцевості, відсутність пішоходів, наявність зброї у злочинців тощо).

2. Враховуючи особливості місцевості та дорожньої обстановки, варто обирати один з найбільш раціональних й безпечних способів блокування (з одного, декількох чи з чотирьох боків одночасно) та примусового затримання автомобіля злочинця (застосування вогнепальної зброї, спецзасобів примусової зупинки тощо).

3. Знищення злочинців як крайній захід необхідно здійснювати тільки за умов, при яких забезпечується впевненість снайпера у безпечності пострілу (пострілів) для життя та здоров'я заручників.

Перспективами для подальших розвідок у даному напрямку можуть бути такі питання, як: 1) налагодження взаємодії підрозділів поліції з військовослужбовцями підрозділів НГУ, ДПСУ, ДСНС України, ДМС України під час припинення злочинів транскордонної злочинності; 2) протидія вищезазначеним злочинами у прифронтовій зоні; 3) розробка спеціальної тактики з протидії незаконному переміщенню мігрантів з використанням для цієї мети транспортних засобів тощо.

Список використаних джерел:

1. Про Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 (із змінами станом на 18.08.2023). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF/paran16#n16> (дата звернення: 16.09.2023).
2. Статистика ДТП в Україні за період з 01.01.2022 по 31.12.2022. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення 16.09.2023).
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII (із змінами станом на 02.08.2023). URL: (дата звернення: 19.09.2023).
4. Про затвердження Інструкції про організацію та порядок проведення поліцейських операцій з розшуку і затримання озброєних та інших осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння : наказ МВС України від 09.10.2017 року № 841 Дск.
5. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ : навч. посібник / Заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва та Є.М. Моїсеєва. Київ.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 338 с.
6. Удосконалення тактико-спеціальної та бойової підготовки як фактор підвищення професійної майстерності працівників ОВС : матеріали всеукр. симпозиуму (Одеса, 6-7 червня 2007 року). Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2007. 108 с.
7. Актуальні проблеми бойової підготовки : матеріали круглого столу, 30 жовтня 2013 р., м. Одеса. Одеса: ОДУВС, 2013. 166 с.
8. Губарев Г.Г. Пристрої примусової зупинки автотранспорту: сучасний стан та перспективи розвитку. *Право і безпека*. № 2 (49). 2013. С. 119-126.
9. Про затвердження переліку та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових завдань : постанова КМУ від 20.12.2017 року № 1024. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1024-2017-%D0%BF> (дата звернення: 15.09.2023).
10. Тактика штурмових груп. URL: (дата звернення: 16.09.2023).
11. Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції : навч. посібник / С.В. Албул, О.Т. Ніколаєв, О.І. Тьорло, Ю.Р. Йосипів та ін. Одеса; Львів: ОДУВС; ЛьвДУВС, 2018. 480 с.
12. Вайда Т.С., Кузнецов О.І. Ведення поліцейськими стрільби з автомобіля як елемент тактики боротьби із злочинцями: умови забезпечення безпеки правоохоронців. *Службово-бойова діяльність НГУ: сучасний стан, проблеми та перспективи (секція № 1: Оперативне мистецтво та тактика Національної гвардії)* : збірник тез доповідей наук.-практ. конф., 29 березня 2018 р., Національна академія НГУ. Харків, НАНГУ, 2018. С. 16-18.

УДК 341.33: 616-082

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.05>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИБІОТИКІВ ЯК ОBOB'ЯЗКОВОГО КОМПОНЕНТА ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОРАНЕНИМ В СИСТЕМІ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ

Вайда Тарас Степанович,

orcid.org/0000-0002-4355-5685

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної фізичної
та вогневої підготовки

(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Одеса, Україна)

У роботі розглянуто актуальну для учасників бойових/службово-бойових дій (правоохоронців, військовослужбовців, медичних працівників, рятувальників тощо) проблему використання антибіотиків як складового компонента надання домедичної допомоги пораненим у польових умовах.

Проаналізовано види домедичної допомоги в системі тактичної медицини (під вогнем/під загрозою, в польових умовах та на етапі тактичної евакуації). Уточнено обов'язки суб'єктів (всі військовослужбовці, бійці-рятувальники та бойові медики) щодо обсягів її надання пораненим.

Уточнено поняття рани, а також здійснено класифікацію ран в залежності від їх бактеріальної забрудненості – 1) асептичні (стерильні) та 2) бактеріально забруднені. Останні бувають інфіковані та гнійні.

Проведено ретроспективний аналіз основних досліджень вчених в сфері дії антибіотиків на організм людини, визначено особливості їх використання для надання допомоги пораненим особам в службово-бойових умовах.

Розглянуто показання та особливості застосування антибіотиків (на прикладі моксифлоксацину з пігулкового набору Pill Pack), дозування цього лікарського засобу, а також умови, за яких препарат не рекомендується застосовувати разом із деякими іншими ліками – протипоказання, зокрема, непереносимість фторхінолонів та вік до 18 років. Уточнено форми випуску моксифлоксацину (концентрат для приготування розчину для інфузій, таблетки та очні краплі).

Охарактеризовано фармакологічну динаміку дії моксифлоксацину на організм людини – шлях введення препарату (внутрішньовенно та перорально), час максимальної концентрації його у крові, біодоступність/повнота засвоєння лікарського засобу (91% при пероральному прийомі, 100% – при парентеральному застосуванні).

Акцентовано увагу на побічних ефектах, котрі потенційно можуть спостерігатися у пораненого при застосуванні моксифлоксацину під час його лікування: 1) алергічні реакції; 2) реакції організму з боку органів травлення; 3) серцево-судинної системи; 4) опорно-рухового апарату; 5) нервової системи; 6) сечостатевої системи; 7) зміни в лабораторних аналізах; 8) місцеві реакції організму.

Визначено подальші напрями наукових досліджень із проблеми надання домедичної допомоги пораненим в умовах ведення бойових дій.

Ключові слова: службово-бойові/бойові умови, тактична медицина, поранені особи, домедична допомога/самодопомога, військовослужбовці, бійці-рятувальники, бойові медики, медична аптечка, пігулковий набір Pill Pack, антибіотики (моксифлоксацин) та порядок їх застосування, способи введення лікарського препарату.

PECULIARITIES OF THE USE OF ANTIBIOTICS AS A MANDATORY COMPONENT OF PREMEDICAL CARE FOR THE WOUNDED IN THE SYSTEM OF TACTICAL MEDICINE

Vaida Taras Stepanovych,
orcid.org/0000-0002-4355-5685
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Special Physical and Fire Training
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine)

The paper considers the problem of the use of antibiotics as a component of providing premedical care for the wounded in field conditions, which is relevant for participants in combat/service-combat actions (law enforcement officers, military personnel, medical workers, rescuers, etc.).

The types of premedical care in the system of tactical medicine (care under fire/under threat, care in the field conditions and care at the stage of tactical evacuation) are analyzed. The responsibilities of subjects (all military personnel, rescue fighters, combat medics) regarding the scope of its provision for the wounded have been clarified.

The concept of wounds is clarified, and the classification of wounds depending on their bacterial contamination – aseptic (sterile) and bacterially contaminated, is carried out. The latter, in turn, are divided into infected and purulent.

A retrospective analysis of the main results of research by scientists in the field of the action of antibiotics on the human body is carried out, and the specifics of their use for providing assistance for wounded persons in service-combat conditions are determined.

The indications and procedure for the use of antibiotics (on the example of moxifloxacin from the Pill Pack set), the dosage of this drug, as well as the conditions (contraindications) under which the drug is not recommended to be used together with some other drugs, including individual intolerance of fluoroquinolones and the age under 18 years. The release forms of moxifloxacin (concentrate for preparation of solution for infusions, tablets and eye drops) have been specified.

The pharmacological dynamics of the action of moxifloxacin are characterized – the way of introduction of the drug into the body of the injured (intravenously and orally), its maximum concentration in the blood, bioavailability/complete absorption of the drug (91% with oral administration, 100% with parenteral administration).

Attention is focused on the side effects that can potentially be observed when using moxifloxacin in a wounded person during his treatment: 1) allergic reactions; 2) reactions of the body from the digestive organs; 3) cardiovascular system; 4) musculoskeletal system; 5) nervous system; 6) genitourinary system; 7) changes in laboratory analyses; 8) local body reactions.

Further directions of scientific research on the raised problem of providing premedical care for the wounded in the field during hostilities have been determined.

Key words: service-combat/combat conditions, tactical medicine, wounded persons, premedical care/self-help, military personnel, rescue fighters, combat medics, medical first aid kit, Pill Pack set, antibiotics (moxifloxacin) and the procedure of their use, methods of administration of the drug.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Припинення правоохоронцями правопорушень та злочинів, в тому числі участь військовослужбовців в бойових діях під час війни з противником країни-агресорки (рф – *уточнено нами*), надання рятувальниками допомоги пораненим/травмованим у надзвичайних ситуаціях різного походження, отримання ними поранень внаслідок ураження різного роду зброї і боєприпасів відбувається в реальних природних умовах (в незахищених від бруду, мікробів, інфекцій та ін. місцевостях) – на вулиці, в парках, в полі, на дорогах, водних об'єктах тощо [1]. Рани, отримані в такому середовищі (в тому числі внаслідок впливу на полі бою уражаючих факторів зброї) можуть бути дуже брудними та сприйнятливими до зараження.

Під раною нами розуміються механічні пошкодження тканин організму, окремих його органів, шкірних і слизових покривів та прилеглих до них м'яких тканин, нервів, м'язів, сухожилів, кровоносних судин, зв'язок, а також кісток з порушенням цілісності їх покриву. Здебільшого зустрічаються травми (ушкодження) від безпосередньої дії механічної сили. Рани належать до ушкоджень, котрі є характерними для значної кількості людей (становлять одну п'яту всіх отримуваних травм) [2, с. 407].

У медичній галузі рани розрізняють, зокрема, за такою ознакою, як їх інфікованість (наявність або відсутність інфекції в їх порожнині) [2, с. 417].

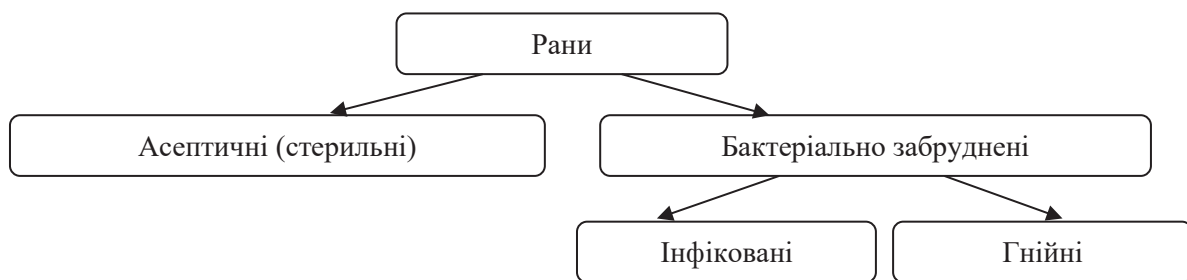

Схема 1. Загальна класифікація видів ран в залежності від їх бактеріальної забрудненості

Так, існують рани бактеріально забруднені (інфіковані та гнійні) і асептичні (стерильні). Випадкові рани, як правило, завжди є інфікованими. Ці інфекції впродовж тривалого часу дії на організм людини можуть призвести до смерті пораненого або суттєво затримати відновлення його здоров'я дот нормального стану. Як свідчить медична практика, раннє введення антибіотиків може зменшити ймовірність подальшого інфікування організму.

У сучасних умовах екстрена медицина та медицина катастроф, а також тактична медицина досягли значних успіхів у наданні допомоги пораненим/травмованим безпосередньо на місці події (в польових умовах). За словами Г. В. Маляр, «унікальний досвід вітчизняних лікарів давно перевершує світові стандарти. Сьогодні завдяки об'єднанню зусиль військової та цивільної охорони здоров'я, єдиному медичному простору, до 82% поранених і хворих українських військових після лікування повертаються у стрій. За даними Міноборони України, близько 80% поранених протягом так званої «золотої години» отримують необхідну допомогу військових медиків. Наголошується, що завдяки професіоналізму українського медперсоналу смертність військових на етапі евакуації зменшилась до 1,35% [3].

Значне місце в першочергових рятувальних заходах щодо збереження життя і здоров'я потерпілих посідають *антибіотики* (грец. *анти* – проти, грец. *βιотіκος* – життєвий),

під котрими розуміють органічні речовини, що синтезуються мікроорганізмами в природі для захисту від інтервенції інших видів мікроорганізмів; вони володіють здатністю пригнічувати розвиток або вбивати цих мікробів. Як правило, антибіотики виділяють з живих бактерій або грибів. Існує також велика кількість напівсинтетичних антибіотиків, які відрізняються модифікаціями функціональних груп природних антибіотиків. Такі модифіковані сполуки часто ефективніші або стійкіші до нейтралізації, що виникає внаслідок набутої мікроорганізмами резистентності¹ [4].

Антибіотики за хімічною структурою об'єднують різноманітні групи сполук, зокрема, такі, як: 1) лікарські препарати, що блокують біосинтез білка на рибосомах; 2) сполуки, що утворюють іонно-проникні канали у плазматичній мембрані та ін. Характерною особливістю антибіотиків є їхня здатність порушувати певні ланки обміну речовин мікроорганізмів або припиняти дію деяких їхніх ферментів.

Проведений ретроспективний аналіз досліджень щодо дії антибіотиків на організм людини дає нам підстави виділити в першу чергу наукові роботи таких вчених, як В. О. Манассеїн (проводив спостереження за антимікробними властивостями плісняви пеніцилу, 1868–1871 рр.), О. Г. Полотебнов (застосовував їх при лікуванні гнійних ран, XIX століття); І. І. Мечников (вперше запропонував використовувати для боротьби з хвороботворними мікроорганізмами їхні антагоністи, кінець XIX століття); П. І. Лященко виявив антимікробні речовини у тварин (1909 р.), а Б. П. Токін – у вищих рослин (1928 р.). У 1928 році шотландський вчений А. Флемінг виявив антибактеріальну дію плісняви *Penicillium notatum*, а в 1940 році Г. Флорі (Florey) добув стійкий препарат пеніциліну. Поглиблене вивчення антибіотиків розпочалося у 1940-х роках після виділення пеніциліну та стрептоміцину.

Значний вклад у вивчення антибіотиків зробили українські науковці, які виділили ряд антибіотичних речовин – мікроцид (М. М. Підоплічко і В. Й. Білай, 1947 р.), іманін (В. Г. Дроботько зі співробітниками, 1949 р.), аренарин (антибіотик безсмертника) та ін. Мікроцид виявився ефективним засобом лікування інфікованих ран та різних гнійних процесів, а іманін – великих і тяжких опіків; він запобігає утворенню спотворюючих рубців. Дослідження щодо відшукування антибіотиків, зокрема, з противірусною і протипухлинною дією, широко провадяться у усьому світі. [4].

Антибіотики використовуються не тільки в медицині, а й в інших галузях, наприклад, у ветеринарії і рослинництві для боротьби з інфекційними хворобами (у тваринництві як стимулятори росту молодняка, у харчовій промисловості – для продовження строку зберігання деяких продуктів харчування). Разом з тим антибіотики не діють на віруси і тому не приносять користі при лікуванні вірусних захворювань.

Повністю синтетичні медичні препарати, що не мають природних аналогів і здійснюють схожий з антибіотиками пригнічуючий вплив на ріст бактерій, традиційно було прийнято називати не антибіотиками, а антибактеріальними хіміопрепаратами. Зокрема, коли з антибактеріальних хіміопрепаратів відомі були тільки сульфаніламід, прийнято було говорити про всі класи антибактеріальних препаратів як про «антибіотики і сульфаніламід» [4].

Однак в останні десятиліття у зв'язку з винаходом багатьох дуже сильних антибактеріальних хіміопрепаратів, зокрема фторхінолонів, що наближаються або перевищують за активністю «традиційні» природні антибіотики, поняття «антибіотик» стало розмиватися та розширюватися – тепер часто вживається не тільки по відношенню до природних і напівсинтетичних сполук, але й до багатьох сильних антибактеріальних хіміопрепаратів.

¹ *Резистентність* (від лат. *resistentia* – «опір», «протидія») – стійкість, опірність і несприйнятливність організму до будь-яких факторів зовнішнього впливу – інфекцій, отрут, забруднення, паразитів та ін.; зокрема, *неспецифічною Р.* називають засоби вродженого імунітету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням існуючих проблем тактичної медицини та удосконалення домедичної підготовки військовослужбовців/правоохоронців/рятувальників займалися ряд вітчизняних дослідників (Вайда Т. С., Кузнецов О. І., В. Д. Юрченко, В. О. Крилюк, А. А. Гудима та ін.), а також низка зарубіжних науковців (В. J. Eastridge, M. Hardin, J. Cantrell, Eric A. Elster, Frank K. Butler, Todd E. Rasmusse, B. Gegel, J. Burgert, J. Gasko [et al], J. Morrison, J. Oh, J. Dubose [et al]; Р. М. Ляхович, М. Я. Джус, Я. М. Кіцак, О. К. Бадрах, В. М. Савчук, П. П. Новікова (сучасні шляхи введення лікарських препаратів при виконанні серцево-легеневої та мозкової реанімації на догоспітальному етапі) та ін. Основними аспектами досліджень вищезазначених вчених були: 1) особливості проведення рятувальних дій правоохоронців / в ійськовослужбовців в різних зонах/ фазах ведення бойових дій – червоній (на місцевості під час ведення бою, CUF), жовтій (в найближчому укритті, TFC), зеленій (в польовому госпіталі, після евакуації, TACEVAC) [5]; 2) основи самодопомоги та способи переміщення/транспортування поранених осіб при їх евакуації з поля бою; 3) домедична допомога при ураженнях окремих частин/органів тіла, при пораненнях різними видами сучасних військових видів зброї та боєприпасів тощо.

Разом з тим, на нашу думку, проблемним питанням застосування засобів боротьби з зараженнями ран в службово-бойових/бойових умовах вітчизняними вченими в період мирного часу приділялось недостатньо уваги. Також в умовах запровадженого правового режиму воєнного стану існує нагальна необхідність подальшого підвищення рівня медичної підготовки з цього аспекту як у широкого загалу пересічних військовослужбовців підрозділів ЗСУ, територіальної оборони (поліцейських, рятувальників ДСНС), так і серед професійних медичних працівників військових підрозділів та правоохоронних органів для удосконалення надання домедичної допомоги пораненим в екстремальних (бойових) умовах.

Метою роботи є визначення впливу антибіотиків на організм пораненої особи (на прикладі моксифлоксацину з пігулкового набору Pill Pack індивідуальної аптечки військовослужбовця), а також порядок їх застосування рятувальниками в системі тактичної медицини (дозування, фармакологічна динаміка дії, можливі побічні ефекти тощо).

Результати дослідження. У службово-бойових/бойових умовах передбачено декілька видів надання домедичної допомоги пораненим особам (змістовно структурованих та логічно послідовних фаз), що зумовлює в тому числі й різні обов'язки суб'єктів (осіб-рятувальників), які її надають (див. табл. 1) [5].

Домедична допомога під вогнем/під загрозою, в польових умовах та на етапі тактичної евакуації при реалізації рятувальниками алгоритмів медичних дій MARCH та PAWS передбачає не тільки зупинку масивних кровотеч та знеболення ран, але і їх знезараження [5]. Розглянемо особливості застосування антибіотику, який входить до складу Pill pack (пігулкового набору) особистої медичної аптечки кожного військовослужбовця (містить ліки, які можна ввести перорально) – моксифлоксацину. При цьому рятувальникам варто пам'ятати про обов'язкове дотримання наступних принципів вимог: 1) кожна пігулка, прийнята пораненим, документується у картці пораненого; 2) пігулковий набір, зокрема, антибіотики, потрібно вживати/давати пораненому при будь-яких проникаючих пораненнях.

Антибіотики (наприклад, моксифлоксацин) потрібно давати для травмованих осіб якнайшвидше, особливо після виконаної рятувальниками терапевтичної роботи з важкими травмами, що загрожують життю пораненого: 1) коли особа перебуває у свідомості та може ковтати; 2) зазнає слабкий помірний біль; 3) за потреби, може воювати; 4) має проникаючі поранення або розрив шкіри внаслідок травми. В інших

Таблиця 1

Види домедичної допомоги пораненим та обов'язки суб'єктів її надання в системі тактичної медицини

Види допомоги	Всі військовослужбовці повинні:	Бійці-рятувальники повинні:	Бойовий медик (СМС) повинен:
Допомога під вогнем/ під загрозою	1. Подбати про безпеку місця події. 2. Перемістити поранено в безпечне місце. 3. Визначити та зупинити критичну для життя кровотечу.	1. Досягнути пригнічення ворожого вогню з метою зменшення ризику поранення персоналу та запобігти додатковим ушкодженням попередньо поранених військовослужбовців. 2. Допомогати під час надання самопомоги та переміщення поранених, якщо можливо.	1. Досягнути пригнічення ворожого вогню з метою зменшення ризику поранення персоналу та запобігти додатковим ушкодженням попередньо поранених військовослужбовців. 2. Допомогати під час надання самопомоги та переміщення поранених, якщо можливо.
Допомога в польових умовах	1. Провести швидку оцінку постраждалого (RCA). 2. Під час проведення лікування слідувати алгоритму MARCH. 3. Шукати допомогу як зазначено у Стандартних операційних процедурах підрозділу.	1. Охороняти місце події та зберігати готовність до бою. 2. Проводити оцінку постраждалих. 3. Під час проведення лікування слідувати алгоритму MARCH. 4. Допомогати бойовим медикам згідно з їхніми вказівками.	1. Взяти на себе головну роль в оцінці та лікуванні поранених. 2. Координувати процес надання допомоги пораненим, використовуючи всіх доступних рятувальників.
Допомога на етапі тактичної евакуації	-	-	1. Повторно оцінити поранених перед прибуттям евакуаційних транспортних засобів. 2. Повідомити про результати огляду медичному персоналу TACEVAC. 3. Забезпечити правильне розміщення і завантаження постраждалих. 4. Зафіксувати постраждалих на евакуаційному засобі.

випадках поранений боєць повинен порадитися з медичним працівником перед самостійним прийомом антибіотика [5].

Моксифлоксацин – синтетичний антибіотик з групи фторхінолонів IV покоління для перорального, парентерального та місцевого застосування. Моксифлоксацин розроблений у лабораторії німецької компанії «Bayer» у 1990 році, застосовується у клінічній практиці з 1999 року [6].

Особливості застосування та дозування моксифлоксацину. При оперативному лікуванні (наданні допомоги пораненому) таблетку цього антибіотику травмовані особи ковтають цілою, не розжовуючи, незалежно від прийому їжі. **При застосуванні**

моксифлоксацину в рідкому агрегатному стані введення його парентерально² здійснюють повільно внутрішньовенно (*дали* – в/в) з тривалістю інфузії не менше однієї години один раз в день, величина дози – 400 мг [5; 7, с. 24; 8, с. 26–32]. Курс подальшого лікування із застосуванням моксифлоксацину може складати, наприклад, при загостренні хронічного бронхіту – п'ять днів, пневмонії – десять днів, при гострому синуситі, інфекціях шкіри і м'яких тканин – сім днів.

Моксифлоксацин випускається у таких формах, як: 1) концентрат для приготування розчину для інфузій 20 мл (в 1 мл розчину – 20 мг препарату), 2) таблетки по 400 мг та 3) 0,5% очних крапель [6; 9; 10].

Препарат не рекомендується застосовувати разом із лікарськими засобами, що подовжують інтервал QT серцевого ритму (хінідин, прокаїнамід, аміодарон, соталол, цизаприд, трициклічні антидепресанти, еритроміцин, спіраміцин), а також хворим з брадикардією і гострою ішемією міокарду. Хоча при застосуванні моксифлоксацину не зафіксовано випадків фотодерматиту, як при застосуванні інших фторхінолонів, все ж таким пацієнтам рекомендовано уникати дії прямих сонячних променів. Не рекомендується цей медпрепарат при печінковій недостатності у пацієнтів через відсутність клінічних даних щодо безпеки його застосування [6].

Також не слід давати антибіотики пораненому, якщо він: 1) не може ковтати або приймати ліки орально (перебуває без свідомості, має щелепно-лицеву травму чи опіки голови); 2) наявні алергії на медикаменти з цього набору. Якщо поранений без свідомості, то доцільно повідомити про його стан медика. Протипоказами до застосування моксифлоксацину також є непереносимість пораненим фторхінолонів і молодий вік (до 18 років) [5; 9, с. 23, 39-40; 10, с. 47].

Розглянемо фармакологічну динаміку дії моксифлоксацину на організм людини. Після в/в введення цього медпрепарату максимальна концентрація його у крові досягається наприкінці введення, а при прийомі всередину – через 30 хв. – 4 год. Як при в/в введенні, так і при пероральному прийомі цей медпрепарат швидко розподіляється в тканинах і рідинах організму. Біодоступність/розчинність моксифлоксацину становить 91% при пероральному прийомі, при парентеральному застосуванні біодоступність складає 100% [5; 6].

Препарат у помірній кількості зв'язується з білками плазми крові. Високі концентрації цього медпрепарату виявляються у тканині легень, слизовій оболонці бронхів, придаткових пазухах носа, жіночих статевих органах, в слині, бронхіальному секреті, підшкірній та перитонеальній рідині, в осередках запалення. Високі концентрації моксифлоксацину виявлені в альвеолярних макрофагах [6].

Період напіввиведення моксифлоксацину становить дванадцять годин. Виводиться цей медпрепарат з організму переважно нирками, частково з жовчю та калом, в основному у незміненому вигляді.

При застосуванні моксифлоксацину у пораненої особи можуть спостерігатись наступні *побічні ефекти*:

1) алергічні реакції – нечасто (0,1–1%) висипання на шкірі, свербіж шкіри, бронхоспазм, кропив'янка; рідко (0,01–0,1%) синдром Стівена-Джонсона, синдром Лаелла, анафілактичний шок;

2) з боку органів травлення – часто (1–10%) кандидоз ротової порожнини, нудота, блювота, запор або діарея (у випадку розвитку важкої діареї на фоні лікування медпрепарат необхідно відмінити), метеоризм, болі у животі; рідко (0,01–0,1%) жовтяниця,

² *Парентеральне введення* (грец. *para* – поза, *грец. enteron* – кишечник) – спосіб введення лікарських засобів, вакцин та інших імунобіологічних препаратів, при якому лікарський препарат потрапляє в організм людини, оминаючи шлунково-кишковий тракт.

ерозивний гастродуоденіт, псевдомембранозний коліт, стоматит, глосит; вкрай рідко (менше 0,01%) гепатит (в тому числі фульмінантний), печінкова недостатність;

3) з боку серцево-судинної системи – нечасто (0,1–1%) артеріальна гіпотензія і гіпертензія, тахікардія, подовження інтервалу QT на ЕКГ серця (частіше у хворих з гіпокаліємією); рідко (0,01–0,1%) зупинка серця, аритмія типу «пірует», приступи миготливої аритмії;

4) з боку опорно-рухового апарату – нечасто (0,1–1%) артралгія, міалгія; рідко (0,01–0,1%) тендиніт, розрив сухожиль, артрити;

5) з боку нервової системи – часто (1–10%) головний біль, запаморочення; нечасто (0,1–1%) сонливість, парестезії, збудження, порушення сприйняття смаку і нюху, зору, судом; рідко (0,01–0,1%) трапляються психічні розлади;

6) з боку сечостатевої системи – нечасто (0,1–1%) дегідратація; рідко (0,01–0,1%) ниркова недостатність;

7) зміни в лабораторних аналізах – нечасто (0,1–1%) еозинофілія, анемія, нейтропенія, лейкопенія, тромбоцитопенія, тромбоцитоз, подовження протромбінового часу; збільшення рівня креатиніну і сечовини, холестерину, сечової кислоти, білірубіну, гіпоглікемія, активності трансаміназ і лужної фосфатази, підвищення рівня амілази в крові;

8) місцеві реакції – нечасто (0,1–1%) болючість і флебіти (запалення вен) в місці інфузії [6].

Лікарями зазначені побічні ефекти враховуються в основному при лікуванні хворих у стаціонарі, в той час як у польових умовах медиками ставиться за пріоритет збереження життя та підтримання здоров'я пораненого на шляху від місця бойових дій/ураження до польового госпіталю для подальшої ґрунтовної діагностики та необхідного лікування.

Висновки. Отже, провівши аналіз спеціальної медичної літератури з піднятої проблеми застосування антибіотиків в польових (службово-бойових) умовах, можемо зробити деякі узагальнення.

1. Використання антибіотиків як складового компонента надання домедичної допомоги пораненим у польових умовах є актуальною для видів професійної діяльності, представники котрих (правоохоронці, військовослужбовці, медичні працівники, рятувальники тощо) здійснюють її в екстремальних (службово-бойових/бойових) умовах.

2. Проведений ретроспективний аналіз основних досліджень вчених в сфері впливу антибіотиків на організм пораненої людини свідчить про те, що вивчення їх позитивної дії з метою збереження життя і підтримки належного рівня здоров'я травмованої особи було розпочато ще в ХІХ столітті і продовжується до сьогоднішніх днів.

3. Серед видів домедичної допомоги в системі тактичної медицини розрізняють такі, як: 1) допомога під вогнем/під загрозою; 2) допомога в польових умовах та 3) допомога на етапі тактичної евакуації. Відповідно специфічні обов'язки на кожній з цих фаз меддопомоги пораненим мають наступні її суб'єкти: 1) всі військовослужбовці; 2) бійці-рятувальники та 3) бойові медики.

У зв'язку з тим, що отримання ран правоохоронцями/військовими відбувається в нестерильних умовах, оперативне використання антибіотиків є доцільним медзаходом для зменшення ймовірності зараження внутрішніх органів та систем організму мікробами, бактеріями тощо.

3. Показаннями щодо застосування антибіотиків (на прикладі моксифлоксацину з пігулкового набору Pill Pack індивідуальної аптечки військовослужбовця) є: 1) перебування пораненого у свідомості, особа може ковтати; 2) у військовослужбовця

спостерігається слабкий помірний біль; 3) боєць, за потреби, може воювати; 4) поранений має проникаючі поранення або розрив шкіри внаслідок травми. В інших випадках перед прийомом антибіотика поранений боєць має порадитися з медичним працівником.

4. Антибіотик (моксифлоксацин) випускається у таких формах, як: 1) концентрат для приготування розчину для інфузій, 2) таблетки та 3) розчин очних крапель. При оперативному догляді (наданні допомоги пораненому в польових умовах) таблетку цього антибіотику травмовані особи мають ковтати цілою, не розжовуючи, незалежно від прийому їжі. При застосуванні моксифлоксацину у рідкому агрегатному стані введення його парентерально здійснюють повільно внутрішньовенно з тривалістю інфузії не менше однієї години один раз в день, величина дози – 400 мг.

5. Умовами (протипоказаннями), за яких цей медпрепарат не рекомендується застосовувати разом із деякими іншими ліками, є такі: 1) непереносимість пораненого фторхінолонів; 2) молодий вік (до 18 років); 3) вживання одночасно із лікарськими засобами, що подовжують інтервал QT серцевого ритму, а також хворим з брадикардією і гострою ішемією міокарду; 4) пацієнтам рекомендовано для виключення випадків фотодерматиту уникати дії прямих сонячних променів; 5) при печінковій недостатності у поранених (через відсутність клінічних даних щодо безпеки застосування медпрепарату).

6. Основними показниками фармакологічної динаміки дії моксифлоксацину на організм пораненого є: 1) шлях введення препарату (внутрішньовенно та перорально); 2) максимальна концентрація його у крові після в/в введення препарату (досягається наприкінці введення), при прийомі всередину – через 30 хв. – 4 год; 3) біодоступність/ повнота засвоєння лікарського засобу (складає 91% при пероральному прийомі та 100% при парентеральному застосуванні).

7. Основними побічними ефектами, котрі потенційно можуть спостерігатися у пораненої особи при застосуванні моксифлоксацину під час її догляду/ лікування, є наступні: 1) алергічні реакції; 2) реакції організму з боку органів травлення, 3) серцево-судинної системи, 4) опорно-рухового апарату, 5) нервової системи, 6) сечостатевої системи; 7) зміни в лабораторних аналізах та 8) місцеві реакції організму.

Подальшими напрямками наукових досліджень із піднятої нами проблеми щодо надання домедичної допомоги пораненим в умовах ведення бойових дій можуть бути: 1) порядок та сучасні засоби транспортування поранених у системі тактичної медицини; 2) основні алгоритми дій рятувальників при наданні домедичної допомоги пораненим на різних її фазах; 3) способи забезпечення прохідності дихальних шляхів при наданні допомоги пораненим у польових умовах; 4) тампонада ран сучасними медзасобами, види швів та способи їх накладання при наданні домедичної допомоги в умовах бойових дій та ін.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII (зі змінами станом на 15.04.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 29.07.2023).
2. Вайда Т.С. Долікарська допомога: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 874 с.
3. Міноборони: Смертність поранених військових на етапі евакуації зменшилась до 1,35%. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/minoborony-smertnost-ranenyh-voennyh-na-etape-evakuatsii-umenshilas-do-135> (дата звернення: 27.07.2023).
4. Антибіотики. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%B1%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8> (дата звернення: 26.07.2023).

5. Курс бойового медика /санітара ТССС СМС. Модуль 15. Знеболювальні препарати (аналгезія). URL: <https://tccc.org.ua/guide/module-15-pain-medication-analgesia-smc> (дата доступу: 14.07.2023).

6. Моксифлоксацин. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%BA%D1%81%D0%B8%D1%84%D0%BB%D0%BE%D0%BA%D1%81%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BD> (дата звернення: 26.07.2023).

7. Керівництво з фармацевтичної розробки лікарських препаратів для педіатричного застосування (перша переглянута версія). – Київ: Міністерство охорони здоров'я України, 2014. – 43 с.

8. Сучасні шляхи введення лікарських препаратів при виконанні серцево-легеневої та мозкової реанімації на догоспітальному етапі / Р. М. Ляхович, М. Я. Джус, Я. М. Кіцак, О. К. Бадрах, В. М. Савчук, П. П. Новікова // *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2017. № 2 (72). – С. 26–32.

9. Вайда Т.С. Пам'ятка працівникові Національної поліції з надання домедичної допомоги : практич. посіб. для курсантів, студентів, слухачів ЗВО МВС України та працівників підрозділів Національної поліції. Херсон: Олді-плюс, 2020. 56 с.

10. Вайда Т.С. Довідник поліцейського з домедичної допомоги : довідникове видання для курсантів, студентів та слухачів ЗВО МВС України. Херсон: Олді-плюс, 2019. 464 с.

УДК 342.92(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.06>

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОЇ ПОЛІТИКО-АДМІНІСТРАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Зубко Артем Олександрович,
orcid.org/0000-0003-2025-0202
кандидат юридичних наук,
докторант
(Науково-дослідний інститут
публічного права, м. Київ, Україна)

У статті досліджується питання необхідності забезпечення належної політико-адміністративної комунікації у дискурсі об'єктивізації доцільності функціонування адміністративної політики України. Уточнено, що наразі проблема політико-адміністративної комунікації є актуальною з огляду на низку закономірних факторів. Звернено особливу увагу на фактор відсутності стійкості у питаннях забезпечення взаємодії між політичною та адміністративною сферами управління (як в загальному, так і конкретному значенні). Адже досить часто політичні суб'єкти прагнуть до досягнення стратегічних цілей, що відображають їхню виборчу програму та підтримку громадськості, тоді як адміністративні актори фокусуються на забезпеченні ефективності виконання поточних завдань та функцій, які можуть не корелювати з наміченими векторами розвитку. Додаткові конфлікти можуть виникати через взаємну недовіру або різні погляди на раціональне використання ресурсів, що сукупно стало наслідком відсутності у них зацікавленості у спільному вирішенні політичних проблем.

Визначено, що вибір певної моделі комунікації залежить від значної кількості факторів, однак саме діалоговий тип названо найбільш релевантним і важливим в контексті покращення політико-адміністративної комунікації. Прогнозується, що він сприятиме забезпеченню: 1) взаєморозуміння та поінформованості як в контексті визначення ключових проблем і пошуку оптимальних шляхів їх вирішення, так і виявлення та відстеження тенденцій розвитку; 2) більшої відкритості та ефективності адміністративної системи загалом.

Узагальнюється, що проблематика оптимізації політико-адміністративної комунікації має міждисциплінарний характер, а отже – вимагає комплексного підходу до її вивчення. Результати цього дослідження можуть слугувати підґрунтям для розробки більш конкретних ініціатив в аспекті реформаційних змін вітчизняної правової системи, однак беззаперечним є факт необхідності консолідації зусиль політичних та адміністративних акторів у руслі формування зводу адміністративних правил регламентуючого характеру щодо процедур їхньої комунікації у ході реалізації ними своїх завдань та функцій.

Ключові слова: адміністративна політика України, адміністрація, взаємодія, комунікація, міжінституціональні зв'язки, політика, політико-адміністративні відносини.

**ABOUT THE NEED TO ENSURE PROPER
POLITICAL-ADMINISTRATIVE COMMUNICATION**

Zubko Artem Oleksandrovych,
orcid.org/0000-0003-2025-0202
Ph.D. in Law,
Doctoral Student
(Scientific Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

The article explores the necessity of ensuring proper political-administrative communication in the discourse of objectivizing the expediency of the functioning of administrative policy in Ukraine. It is clarified that currently, the problem of political-administrative communication is relevant due to a range of inherent factors. Special attention is drawn to the factor of instability in matters of interaction between the political and administrative spheres of governance, both in a general and specific sense. Quite often, political entities strive to achieve strategic goals reflecting their electoral program and public support, while administrative actors focus on ensuring the efficiency of current tasks and functions, which may not correlate with the outlined vectors of development. Additional conflicts may arise due to mutual distrust or different views on the rational use of resources. It resulted from their lack of interest in jointly solving political problems.

It is determined that the choice of a specific communication model depends on a significant number of factors; however, the dialogical type is named the most relevant and important in the context of improving political-administrative communication. It is forecasted to contribute to: 1) mutual understanding and awareness both in the context of defining key issues and finding optimal ways to solve them, and in identifying and tracking development trends; 2) greater openness and efficiency of the administrative system as a whole.

In summary, the issue of optimizing political-administrative communication has an interdisciplinary nature and, therefore, requires a comprehensive approach to its study. The results of this research can serve as a basis for developing more specific initiatives in the aspect of reform changes in the national legal system. However, the undeniable fact is the need for consolidating the efforts of political and administrative actors in forming a set of regulatory administrative rules regarding the procedures of their communication during the implementation of their tasks and functions.

Key words: administrative policy in Ukraine, administration, interaction, communication, interinstitutional relations, politics, political-administrative relations.

Соціальну основу організації суспільства становлять передусім політико-адміністративні відносини. Відтак, системні зміни у сфері цих відносин визначають і головні напрями розвитку вітчизняного керування справами держави. В умовах інформаційного суспільства суттєво зростає значення комунікативної складової політико-адміністративних відносин і всіх їх суб'єктів, особливо тих, які забезпечують розробку та реалізацію державної політики. Необхідність семіотичного осмислення дискурсу влади обумовлена тим, що в сучасних суспільствах констатується зміна «звичних» середовищ, у яких здійснюється дискурс влади. На наших очах відбуваються зміни, обумовлені в тому числі й зростанням ролі знакових структур у просторових політико-адміністративних взаємодіях. Це актуалізує проблему політико-адміністративної комунікації як джерела та форми модернізаційних змін. Додатково актуалізує такі дослідження в Україні процес демократизації органів влади, який передбачає суттєве розширення всіх форм комунікації як всередині органів влади, так і в процесі їх взаємодії з громадянами та інститутами громадянського суспільства [1, с. 19].

Багато досліджень політико-адміністративних відносин розпочинаються з каверзного запитання: «Хто має владу?». Відповідаючи на нього, науковці концентрують увагу і на формальних, і на неформальних принципах, що визначають поведінку політиків та чиновників у процесі управління державою. Так, із формально-правової позиції Абербах та Рокман стверджують, що владу мають політики. Проте, на думку тих же авторів, «державні службовці володіють цінними знаннями щодо механізмів роботи уряду, які відсутні в політичних діячів» [2, с. 1]. Тому, з неформальної точки зору, чиновники також мають владу. Цієї ж думки дотримуються Кемпбелл та Пітерс, які стверджують, що «політики, отримавши владу, природно розраховують на те, що прийматимуть важливі політичні рішення, але з часом вони починають розуміти, що чиновники можуть посягнути на їхню владу» [3, с. 80]. Підсумовуючи вищесказане, важко не погодитися з думкою Пейджа, який вважав, що владу мають як чиновники, так і політики [4; 5, с. 97–98].

Усе сказане породжує низку проблем, пов'язаних із політико-адміністративними відносинами в суспільстві. По-перше, посилення влади чиновників призводить до втрати політиками контролю над адміністративними структурами, що знижує рівень відповідальності останніх. По-друге, враховуючи складність розроблення політичного курсу, цей процес неможливий без залучення адміністрації. Іншими словами, повинна існувати гармонія між політичним курсом та його виконанням. Якщо ця гармонія відсутня, то, як зазначав Ф. Гудноу, настає «політичний параліч» [6, с. 27]. По-третє, існування представницької демократії породжує проблему формування системи державної служби, яка повинна враховувати один із принципів управління – неперервність здійснення [5, с. 98].

Загалом конфліктологічний вимір політико-адміністративних відносин породжений відсутністю стійкості у питаннях забезпечення взаємодії між політичною та адміністративною сферами управління (як в загальному, так і конкретному значенні). Досить часто політичні суб'єкти прагнуть до досягнення стратегічних цілей, що відображають їхню виборчу програму та підтримку громадськості, тоді як адміністративні актори фокусуються на забезпеченні ефективності виконання поточних завдань та функцій, які можуть не корелювати з наміченими векторами розвитку. Додаткові конфлікти можуть виникати через взаємну недовіру або різні погляди на раціональне використання ресурсів.

Можемо додати, що питання актуальності конфліктологічного виміру постає в ситуаціях, коли є низька політична відповідальність та неякісна адміністративна підзвітність – перевищення службових повноважень, недосконалість та неефективність законодавчої бази, що сприяють «розростанню» корупції [7, с. 252].

Власне через сукупний вияв цих факторів в Україні склалася практика, коли, за умов фактичної відсутності (принаймні з 1993 року) унормованого офіційним актом парламенту визначення «засад» державної політики, політичний курс уряду ґрунтується на посланнях Президента до Верховної Ради про внутрішнє і зовнішнє становище України. Видається зрозумілим, що цими посланнями не може бути повністю компенсовано відсутність легітимного джерела визначення державної політики, позаяк Президент конституційно не наділений такою функцією. Невипадково, що ці послання навіть не обговорюються парламентом, а тільки заслуховуються (п. 8 ст. 85 Конституції України). Та й сам Кабінет Міністрів Конституцією також не зобов'язаний спрямовувати власну програму діяльності на виконання положень послань Президента. Адже вони не мають форми «актів» Президента, котрими уряд повинен керуватися у своїй діяльності [8; 9]. Так чи інакше, але за наведених умов, що фактично склалася, уряд цілком природно вимушений при виробленні стратегічного курсу виконавчої

влади виходити з політичного курсу Президента, а відтак, є звичайним виконавцем його політики, тоді як уряд, ґрунтуючись на визначених парламентом «засадах» внутрішньої і зовнішньої політики України, самостійно повинен розробляти напрями реалізації зазначеної політики (що, по суті, і є виробленням стратегічного курсу виконавчої влади щодо її здійснення) і спрямовувати діяльність усіх підлеглих органів на забезпечення ефективності її реалізації [10, с. 131].

З-поміж інших вагомих підґрунть для існування цього «феномену», одне із ключових значень має відсутність належно забезпеченої комунікаційної взаємодії між урядом і парламентом. Зокрема існує думка, що це питання значною мірою залежить від якості законопроектів, які вносить Кабінет Міністрів на розгляд Верховної Ради. Зокрема однією з болючих і нерегульованих проблем є велика кількість альтернативних законопроектів, які вносять як народні депутати, так і Кабінет Міністрів, причому – з одного й того ж самого предмету правового регулювання. Це фактично унеможлиблює якісну законодавчу роботу [11]. Додатково уточнимо, що в країнах, де існує усталений зв'язок між парламентом і урядом більшість законопроектів вноситься саме урядом (приблизно 80%) [12]. Причому в усіх без виключення демократичних країнах окрім законодавчої діяльності та можливості впливати на формування уряду законодавча влада має ще й доволі широкі права поточного контролю над діяльністю виконавчої влади [13, с. 78]. Це, як пише Ю. Шемшученко, пояснюється тим, що в процесі прийняття законів законодавча влада повинна мати реальні повноваження контролю над тим як вони виконуються. Саме цього, на його думку, тривалий час не вистачало українській законодавчій владі, яка майже не мала можливостей контролювати виконання багатьох з прийнятих нею законів [14; 13, с. 78]. Зокрема було створено дійсно новий механізм парламентського контролю, введена посада Уповноваженого з прав людини, створена Рахункова палата. Але одночасно фактично обрізана функція парламентського контролю через профільні комітети. До їх компетенції згідно з Конституцією віднесено лише законопроектну роботу, а не функції парламентського контролю. Це призвело до того, що окремі представники уряду ігнорують запрошення на засідання комітетів [12]. Не заперечуючи доцільність існування цієї думки, припускаємо, що корінь цієї проблеми є іншим. Зокрема тут йдеться про пост-фактичний стан відсутності їхньої взаємодії у протизагу тому, що доречніше вести мову про відсутність процедурного аспекту забезпечення її реалізації загалом. Звід адміністративних правил регламентуючого характеру щодо процедур комунікації у ході реалізації ними своїх завдань та функцій, – нагальна необхідність.

Отже, цілком закономірними є твердження В. Солових, що проблема політико-адміністративних відносин виникає на етапах утворення правової, соціальної та інноваційної держави [5, с. 109]. Адже з одного боку, має бути налагодженим ефективний механізм парламентсько-урядової роботи, а з іншого – постає гостро проблема щодо співвідношення політики, як способу або можливості реалізації інтересів громадян, та адміністрації, як форми та методів реалізації політики [5, с. 109]. Зокрема відсутність стійких тенденцій між ними дестабілізує управлінську систему, не дозволяє розвиватися політичній ролі адміністрації, хоч і збільшує її політизацію [1, с. 22]. Причому означене стосується як внутрішнього функціонування кожного із центральних органів державної влади, політико-адміністративних відносин центральних органів між собою та об'єднання їх у цілісну ефективну діяльність верхніх ешелонів державного апарату країни, так і взаємодії центральних органів із регіональними політико-адміністративними структурами державної влади [15, с. 181–182].

Окрім нормативного аспекту, за твердженнями В. Токовенко, особливе місце серед факторів, що утруднюють міжособистісну взаємодію політиків і державних

службовців, посідає професійна деформація особистості, що характерна для цих ролей. З одного боку, – так званий «бюрократизм», з другого – професійні деформації, що характерні для політичної діяльності, для яких поки що не існує усталеного узагальнюючого терміна [15, с. 289].

Доцільно прислухатись до роздумів В. Солових, що як політична, так і адміністративна складова залучені до процесу вироблення та реалізації політики, тому вкрай важливо забезпечити діалоговий тип політико-управлінських відносин. Йдеться зокрема про участь бюрократії у виробленні політичного курсу, з одного боку, та участь політиків у його реалізації – з іншого. Тобто і ті, й інші беруть участь у процесі формування політики, висловлюють і проводять вузькі інтереси, а також вважають своїм обов'язком виконання обраного політичного курсу. За такого типу відносин на практиці майже відсутнє формальне розмежування повноважень між політиками та адміністрацією, оскільки обидві сторони зацікавлені у вирішенні політичних проблем [5, с. 228, 234, 235].

Зрозуміло, що вибір певної моделі комунікації залежить від значної кількості факторів, однак саме діалоговий тип, на нашу думку, наразі є найбільш релевантним і важливим в контексті покращення політико-адміністративної комунікації. Він сприятиме забезпеченню взаєморозуміння та поінформованості як в контексті визначення ключових проблем і пошуку оптимальних шляхів їх вирішення, так і виявлення та відстеження тенденцій розвитку. У цьому контексті він має потенціал до забезпечення більшої відкритості та ефективності адміністративної системи загалом.

З усім тим, слід наголосити, що наразі ефективна модель їхньої взаємодії так і не сформована, проявом цього стала безперервність кризових явищ у системі органів державної влади як результат низької ефективності адміністрації, що покликана реалізовувати політичний курс [1, с. 25].

А щодо відносин парламенту з урядом, нормальними вони стануть тоді, коли кожна з цих інституцій буде самостійна, не буде оглядатися на якийсь третій центр влади і не буде виконувати команд із-зовні, тобто тоді, коли в парламенті буде сформована самодостатня більшість, не просто шляхом виборів, а шляхом власної волі, для того, щоб реалізовувати свою власну програму, а не захищати свій бізнес. Тільки тоді буде повноцінний парламент і ця більшість захоче утворити уряд, який буде не урядом виконавців чужої політики, а урядом, який генерує і формує державну політику і реалізує її [16].

Отже, можемо підсумувати, що проблематика оптимізації політико-адміністративної комунікації має міждисциплінарний характер, а отже – вимагає комплексного підходу до її вивчення. Результати цього дослідження можуть слугувати підґрунтям для розробки більш конкретних ініціатив в аспекті реформаційних змін вітчизняної правової системи, однак беззаперечним є факт необхідності консолідації зусиль політичних та адміністративних акторів у руслі формування зводу адміністративних правил регламентуючого характеру щодо процедур їхньої комунікації у ході реалізації ними своїх завдань та функцій.

Список використаних джерел:

1. Попович Н. Г. Державно-управлінський дискурс у політико-адміністративних відносинах: теоретичні та методологічні засади: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2015. 465 с.
2. Aberbach J., Putnam R., Rockman B. *Bureaucrats and Politicians in Western Democracies*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1981. 308 p.

3. Cambell C., Peters G. The Politics: Administration Dichotomy: Death or Merely Change?. *Governance*. 1988. № 1. P. 79–99.
4. Page E. Political authority and bureaucratic power: a comparative analysis. 1st ed. Brighton : Wheatsheaf, 1985. 193 p.
5. Солових В.П. Політико-адміністративні відносини в контексті сучасної державно-управлінської парадигми: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Національна академія державного управління при Президентові України. Харків, 2012. 386 с.
6. Goodnow F. Politics and Administration. *Classics of Public Administration*. California : Brooks/Cole Publishing Company Pacific Grove, 1991. P. 25–28.
7. Лікарчук Д. С. Політико-адміністративні аспекти модернізації державного управління: конфліктологічний вимір. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 250–255.
8. Авер'янов В. Український уряд у вимірі конституційно правових вимог. *Вибори і демократія*. 2004. № 2. С. 56–57.
9. Авер'янов В. Уряд у механізмі поділу влади: недосконалість вітчизняної конституційної моделі. *Право України*. 2005. № 4. С. 34–35.
10. Крига А.А. Модель взаємодії законодавчої і виконавчої гілок влади в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 19. С. 130–132.
11. Супрун В. Взаємодія парламенту та уряду: стан та шляхи оптимізації. *Лабораторія законодавчих ініціатив*, 2004. URL: <https://parlament.org.ua/2004/04/29/vzayemodiya-parlamentu-ta-uryadu-stan-ta/>
12. Жданов І. Взаємодія парламенту та уряду: стан та шляхи оптимізації. *Лабораторія законодавчих ініціатив*, 2004. URL: <https://parlament.org.ua/2004/04/29/vzayemodiya-parlamentu-ta-uryadu-stan-ta/>
13. Бабенко К. Конституційно-правові механізми збалансування влади в процесі взаємодії уряду і парламенту. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 3 (13). С. 76–82.
14. Шемшученко Ю. С. Український парламентаризм: проблем становлення і розвитку. *Правова держава: Збірник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. К., 1998.
15. Токовенко В. В. Оптимізація взаємодії політичного керівництва та державного управління в умовах модернізації політико-адміністративної системи України : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління: 25.00.01; Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2004. 375 с.
16. Коліушко І. Директор Центру політико-правових реформ. Взаємодія парламенту та уряду: стан та шляхи оптимізації. *Лабораторія законодавчих ініціатив*, 2004. URL: <https://parlament.org.ua/2004/04/29/vzayemodiya-parlamentu-ta-uryadu-stan-ta/>

УДК 349.2: 347.365

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.07>

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ АДВОКАТА ВІДНОСНО ЯКОГО ПОРУШЕНО ДИСЦИПЛІНАРНУ СПРАВУ

Зуєва Анна Ігорівна,

orcid.org/0009-0009-4436-1469

здобувач

(Науково-дослідний інститут

публічного права, м. Київ, Україна)

Статтю присвячено науково-теоретичному аналізу категорії «правосуб'єктність» як формально визначеної властивості суб'єкта права та з'ясуванні на основі проведеного аналізу особливостей правосуб'єктності адвоката щодо якого порушено дисциплінарну справу. Визначено, що з однієї сторони, через категорію «правосуб'єктність» розкривається якісна характеристика категорії «суб'єкт права», а з іншої сторони «правосуб'єктність», маючи потенційний характер, визначається сукупністю формально визначених нормами права якостей (властивостей) суб'єкта, наявність яких обумовлює його можливість бути суб'єктом права та водночас виступає передумовою його участі у конкретних правовідносинах, що свідчить про нерозривний зв'язок категорій «правосуб'єктність» та «суб'єкт права». При дослідженні правосуб'єктності адвоката щодо якого порушено дисциплінарну справу слід зважати на розмежування категорій «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин». «Суб'єктом права» виступає адвокат, який є носієм усієї сумарної множини суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, закріплених у законодавстві про адвокатуру та адвокатську діяльність, в тому числі й специфічних процедурних прав та обов'язків адвоката в межах дисциплінарного провадження. «Суб'єктом правовідносин» виступає адвокат щодо якого порушено дисциплінарну справу. Отже «суб'єкт права» один – адвокат, а тому саме «правосуб'єктність адвоката» є першоосновою та передумовою, за якої адвокат стає «суб'єктом дисциплінарних процедурних правовідносин» та набуває статусу суб'єкта дисциплінарної процедури щодо якого порушено дисциплінарну справу зі специфічними правами та обов'язками. Іншими передумовами виникнення дисциплінарних процедурних правовідносин виступають норми Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та юридичний факт – подання скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку. Отже, зміст і обсяг «правосуб'єктності адвоката» залишається сталим, а от реалізація відповідного обсягу правосуб'єктності може залежати від різних факторів – фактичних обставин (юридичних фактів), правової волі адвоката як «суб'єкта права».

Ключові слова: адвокат, правосуб'єктність адвоката, дисциплінарна відповідальність адвоката, дисциплінарне провадження, дисциплінарна справа, суб'єкт права, суб'єкт правовідносин.

REGARDING THE QUESTION OF THE LEGAL PERSONALITY OF THE LAWYER AGAINST WHOM A DISCIPLINARY CASE HAS BEEN INITIATED

Zuyeva Anna Igorivna,
orcid.org/0009-0009-4436-1469
Recipient
(Research Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the scientific and theoretical analysis of the category «legal personality» as a formally defined property of the subject of law and to the clarification based on the analysis of the features of the legal personality of the lawyer against whom a disciplinary case has been initiated. It was determined that, on the one hand, through the category «legal entity» the qualitative characteristics of the «subject of law» category are revealed, and on the other hand, «legal entity», having a potential character, is determined by the set of qualities (properties) of sub object, the presence of which determines its possibility to be a subject of law and at the same time acts as a prerequisite for its participation in specific legal relations, which indicates the inextricable connection between the categories «legal entity» and «subject of law». When examining the legal personality of a lawyer against whom a disciplinary case has been initiated, attention should be paid to the distinction between the categories «subject of law» and «subject of legal relations». «Subject of law» is a lawyer who is the bearer of the entire set of subjective rights and legal obligations established in the legislation on advocacy and advocacy, including the specific procedural rights and obligations of a lawyer within the framework of disciplinary proceedings. The «subject of legal relations» is a lawyer against whom a disciplinary case has been initiated. Therefore, there is only one «subject of law» – the lawyer, and therefore the «legal personality of the lawyer» is the primary basis and prerequisite for which the lawyer becomes a «subject of disciplinary procedural legal relations» and acquires the status of a subject of disciplinary procedure against whom a disciplinary case has been initiated with specific rights and obligations. Other prerequisites for the emergence of disciplinary procedural legal relations are the norms of the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocacy» and the legal fact – the filing of a complaint that contains information about the presence of signs of disciplinary misconduct in the lawyer's actions. Therefore, the content and scope of the «lawyer's legal personality» remains constant, but the implementation of the appropriate scope of legal personality may depend on various factors – actual circumstances (legal facts), legal will of the lawyer as a «subject of law».

Key words: lawyer, lawyer's legal personality, lawyer's disciplinary responsibility, disciplinary proceedings, disciplinary case, subject of law, subject of legal relations.

Постановка проблеми. Усі суб'єкти права, незважаючи на відмінності їх правового становища, наділені правосуб'єктністю як невід'ємним атрибутом. Така констатація у теорії права та галузевій юридичній науці поступово стала загальноприйнятою, досягнувши майже аксіоматичної форми існування [1, с. 146].

Специфіка правовідносин в межах дисциплінарного провадження щодо адвоката обумовлена особливостями його правового статусу. При цьому правова характеристика адвоката як потенційного суб'єкта дисциплінарного провадження безумовно стосується такої загальноновизнаної властивості як правосуб'єктність.

Тому слід погодитися з Костюк В., який слушно наголошує, що проблема формування ефективної моделі правосуб'єктності як найбільш концептуальної властивості суб'єктів права, за допомогою якої забезпечується реалізація норм права,

їх життєдіяльність, є однією з ключових проблем сучасної теорії права. Адже правосуб'єктність є умовою визнання учасника суспільних відносин суб'єктом права, а наслідком її реалізації – суб'єктом правовідносин [2, с. 14].

Слід зауважити, що проблематика правосуб'єктності адвоката здебільшого підіймалася або в межах аналізу питань щодо набуття правового статусу адвоката (Заборовський В.) або в межах дослідження питань щодо цивільної, адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката (Шпак М., Баїк О., Єфіменко М., Максимків О., Мартиник Л., Матківська І., Пожар В., Резворович К. тощо). Водночас є підстави констатувати, що проблематика правосуб'єктності адвоката щодо якого порушено дисциплінарну справу предметом наукового пошуку досі не була, хоча «правосуб'єктність» виступає однією з ключових теоретико-правових категорій, що дозволяє здійснити характеристику кожного суб'єкта права через висвітлення сукупного ресурсу його правових можливостей. При цьому категорія «правосуб'єктність» є не просто результатом теоретико-правового абстрагування, а й має нормативну фіксацію на рівні законодавства, в тому числі міжнародного. Так у ст. 6 Загальної декларації прав людини [3] та ст. 16 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [4] визначено, що «Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності». Ст. 92 Конституції України закріплено, що «правосуб'єктність громадян визначається виключно законами України» [5]. Отже, враховуючи наведене, обрана тематика є актуальною та такою, що потребує наукового дослідження.

Метою статті є науково-теоретичний аналіз категорії «правосуб'єктність» як формально визначеної властивості суб'єкта права та з'ясування на основі проведеного аналізу особливостей правосуб'єктності адвоката щодо якого порушено дисциплінарну справу.

Виклад основного матеріалу. У правничій літературі відзначається, що правосуб'єктність – це не просто соціальна, а визначена соціально-юридична властивість. Правосуб'єктність означає, з одного боку, наділення суб'єкта певними соціально-правовими можливостями, а з іншого – установлення їх меж, кордонів [6, с. 59]. Пундор Ю. акцентує увагу, що правосуб'єктність як категорія юридичної науки слугує цілям визначення кола суб'єктів, що можуть бути учасниками суспільних відносин, врегульованих правовими нормами. Той, хто має правосуб'єктність, той і є суб'єктом права, тобто майбутнім чи актуальним учасником правовідносин. Властивість бути суб'єктом права не виникає стихійно, вона не становить природної якості людини. Тільки за допомогою законодавчо закріплених норм можливе встановлення і надання специфічної юридичної якості (правосуб'єктності), що дає змогу особі або організації бути суб'єктом права [7, с. 60].

На думку Донченко О., Грекул-Ковалик Т. правосуб'єктність є формальною властивістю суб'єкта права, як встановлена законодавством здатність особи бути суб'єктом права у всіх його проявах (не лише в частині здійснення прав і обов'язків) [8, с. 132]. Кузьменко О. тлумачить правосуб'єктність як якісну характеристику індивіда як суб'єкта права [9]. Кравчук В. дотримується схожої думки, зазначаючи, що правосуб'єктність пов'язується з характеристикою осіб (індивідуальних, колективних) як суб'єктів права, є юридичною рисою, що визнається державою за суб'єктами, виходячи з наявності у них певних властивостей [10, с. 62].

Зайчук О. та Оніщенко Н. розглядають правосуб'єктність як одну з обов'язкових юридичних передумов правовідносин, можливістю чи здатністю особи бути суб'єктом права з усіма відповідними наслідками [11, с. 444]. Котенко В. також відзначає, що правосуб'єктність особи необхідна як правова передумова, за якої конкретна особа може виступати суб'єктом відповідних правовідносин. Без правосуб'єктності жодна

особа не може бути, по-перше, учасником правовідносин, по-друге, суб'єктом права [12, с. 73–74].

Січевлюк В. в свою чергу наголошує, що категорія «правова суб'єктність» є тією найвищою за рівнем узагальнення теоретичною абстракцією, котрою позначається правовий потенціал, який надходить до абстрактного соціального суб'єкта із сфери об'єктивного права та який дозволяє останньому мати статус суб'єкта права, а також, відповідно, і всі інші похідні та більш локальні статуси та стани, включаючи статус учасника різноманітних галузевих правовідносин [13, с. 32].

Тобто до того, як особа стане суб'єктом права, законодавець адресує йому, а так само й іншим можливим суб'єктам права сукупність своїх нормативно-правових формальних вимог, дотримання яких забезпечить йому входження у правове співтовариство [8, с. 133]. Так відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [14]. Тобто для того, щоб набути правосуб'єктного стану, потенційний суб'єкт права повинен відповідати вимогам об'єктивного права, представленим до нього як до форми, у яку надходить та у якій закріплюється правосуб'єктність [13, с. 32].

Отже, з однієї сторони, через категорію «правосуб'єктність» розкривається якісна характеристика категорії «суб'єкт права», а з іншої сторони «правосуб'єктність», маючи потенційний характер, визначається сукупністю формально визначених нормами права якостей (властивостей) суб'єкта, наявність яких обумовлює його можливість бути суб'єктом права та водночас виступає передумовою його участі у конкретних правовідносинах, що свідчить про нерозривний зв'язок категорій «правосуб'єктність» та «суб'єкт права».

Здебільшого у спеціальній літературі правосуб'єктність поділяють на такі види: 1) загальна – здатність особи бути учасником правових відносин взагалі; 2) галузева – здатність особи бути учасником відносин, які регулюються нормами тієї чи іншої галузі права; 3) спеціальна – здатність особи бути учасником певного кола правовідносин у межах даної галузі права [15; 16]. Тобто спеціальну правосуб'єктність можна схарактеризувати як потенційну спроможність мати специфічні права, обов'язки та можливості їх використання та виконання залежно від зовнішніх чинників. Обсяг спеціальної правосуб'єктності не є однаковим або сталим, він залежить від волі суб'єкта, його виду, характеристик тощо [17]. Тобто внутрішнє наповнення правосуб'єктності в залежності від суб'єкта відрізняється за змістом та обсягом.

При цьому Джафарова М. зауважує, що правосуб'єктність за своїм змістом у процесуальному праві не ототожнюється з правосуб'єктністю у матеріальному праві. Наприклад якщо правоздатність у матеріальному праві – це можливість мати відповідні матеріальні права та обов'язки (адміністративні, цивільні, трудові, сімейні тощо), то процесуальна правоздатність – це можливість мати процесуальні права та обов'язки, наприклад, бути стороною, позивачем, третьою особою [18, с. 140].

Відповідно до ч. 2 ст. 33 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дисциплінарне провадження – це процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку [14].

Тобто адвокат у зв'язку з порушенням щодо нього дисциплінарної справи стає суб'єктом дисциплінарної процедури (а саме суб'єктом дисциплінарної процедури

щодо якого порушено дисциплінарну справу), маючи при цьому специфічні права. Зокрема Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що адвокат, стосовно якого порушено дисциплінарну справу має право надавати пояснення, ставити питання учасникам провадження, висловлювати заперечення, подавати докази на підтвердження своїх доводів, заявляти клопотання і відводи, користуватися правничою допомогою адвоката (п. 2 ч. 2 ст. 40) [14]. В Положенні про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затвердженого Рішенням Ради адвокатів України від 30 серпня 2014 р. № 120 [19] визначено також, що адвокат, стосовно якого порушено дисциплінарну справу у разі наявності технічної можливості, мають право взяти участь у засіданні дистанційно – у режимі відеоконференції.

Що стосується обов'язків адвоката як суб'єкта дисциплінарної процедури щодо якого порушено дисциплінарну справу, наведеними вище нормативними актами прямо вони не визначені. Водночас, виходячи зі змісту положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, можна зробити висновок, що такими обов'язками зокрема є участь у засіданні кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури адвоката, стосовно якого розглядається справа та обов'язок понести відповідальність у разі прийняття дисциплінарною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури рішення про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку і застосування до нього дисциплінарного стягнення.

Існування таких специфічних процедурних прав та обов'язків в межах дисциплінарного провадження свідчить про наявність правосуб'єктності суб'єкта. Виходячи з наведених вище видів правосуб'єктності, можна було б припустити, що мова має йти про процедурну правосуб'єктність адвоката як суб'єкта дисциплінарної процедури щодо якого порушено дисциплінарну справу – тобто потенційну можливість мати та реалізовувати специфічні процедурні права та обов'язки в межах дисциплінарного провадження. Але чи можна розцінити набуття специфічних процедурних прав та обов'язків адвоката в межах дисциплінарного провадження як наявності окремого виду «дисциплінарно-процедурної правосуб'єктності адвоката»? Або ж мова має йти про певну видозміну «правосуб'єктності адвоката» як більш загального поняття чи набуття нею якихось нових формальних ознак? Відповідь на це питання на наш погляд полягає у розмежуванні категорій «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин».

У сучасній юридичній літературі поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин» часто використовуються як синоніми. Але твердження про тотожність зазначених понять заперечуються навіть самою юридичною практикою застосування правових норм, тому що, беручи участь у правовідносинах якої-небудь галузі права, суб'єкт права реалізує в них не всі свої права та обов'язки, а лише якусь їх частину [20, с. 92; 21, с. 34; 22, с. 33]. Поняття «суб'єкт правовідносин» є більш вузькою формою визначення, ніж поняття «суб'єкт права», тому що носієм прав і обов'язків не завжди має бути учасник конкретного, індивідуалізованого правовідношення [21, с. 34].

Санжарук Т., аналізуючи відмінності між даними категоріями відзначає, що «суб'єкт права» – універсальна правова форма особи (фізичної та юридичної), яка з огляду на свою специфіку є носієм усіх своїх суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених у правових нормах (об'єктивному праві). «Суб'єкт правовідносин» – це не тільки універсальна, а й унікальна і специфічна правова форма реалізації особами (суб'єктами права) своїх прав і обов'язків у певному правовідношенні [20, с. 93].

Колпаков В. і Кузьменко О. звертають увагу, що суб'єкт адміністративного права має потенційну здатність вступати в адміністративні правовідносини. У конкретному випадку він може і не бути учасником правовідносин. Якщо громадянин не чинить адміністративних правопорушень, то він не є суб'єктом адміністративно-деліктних відносин. Громадянин України, який перебуває за її межами, може теоретично ні в яких адміністративно-правових відносинах не брати участі, тобто не бути їх суб'єктом, однак суб'єктом адміністративного права він є, оскільки його як громадянина адміністративно-правові норми наділили комплексом прав і обов'язків. Суб'єкт адміністративних правовідносин є фактичний учасник правових зв'язків у сфері управління, тобто він обов'язково в них бере участь [23, с. 74–75].

Враховуючи наведене, можемо зробити певні **висновки**. Правосуб'єктність виступає головною якісною характеристикою, яка визначає можливість та здатність суб'єкта права трансформуватися у суб'єкта конкретних правовідносин. В межах нашого дослідження «суб'єктом права» виступає адвокат, який є носієм усієї сумарної множини суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, закріплених у законодавстві про адвокатуру та адвокатську діяльність, в тому числі й специфічних процедурних прав та обов'язків адвоката в межах дисциплінарного провадження. «Суб'єктом правовідносин» відповідно є адвокат щодо якого порушено дисциплінарну справу.

Отже «суб'єкт права» один і той же – адвокат, а тому саме «правосуб'єктність адвоката» є першоосновою та передумовою, за якої адвокат стає «суб'єктом дисциплінарних процедурних правовідносин» та набуває статусу суб'єкта дисциплінарної процедури щодо якого порушено дисциплінарну справу зі специфічними правами та обов'язками. Але, як відомо, правосуб'єктність є не єдиною передумовою виникнення правовідносин. Одночасно такими передумовами виступають норми Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та юридичний факт, за відсутності якого не виникли б дисциплінарні процедурні правовідносини – подання скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку. Тобто зміст і обсяг «правосуб'єктності адвоката» залишається сталим, а от реалізація відповідного обсягу правосуб'єктності може залежати від різних факторів – фактичних обставин (юридичних фактів), правової волі адвоката як «суб'єкта права» тощо.

Список використаних джерел:

1. Січевлюк В. Еволюція категорії «правова суб'єктність» (теоретико-прикладні засади): монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2020. 462 с.
2. Костюк В. Проблеми визначення правосуб'єктності у загальній теорії права. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 14–19.
3. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
6. Окунів І. Проблема правосуб'єктності як складова теорії правового статусу суб'єкта права. *Держава і право*. 2007. Вип. 37. 748 с.
7. Пундор Ю. Про визначення змісту категорії «правосуб'єктність» у теорії права та галузевих теоріях цивільного й господарського права (порівняльно-правовий аспект). *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 60–63.

8. Донченко О., Грекул-Ковалик Т., Правосуб'єктність як формальна властивість суб'єкта права. *Юридичний вісник*. 2002. № 2. С. 131–138.
9. Кузьменко О. Курс адміністративного процесу: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2012. 207 с.
10. Кравчук В. Конституційна правосуб'єктність суддів як основа їх конституційно-правового статусу: теоретико-правовий аналіз. Херсонський державний університет. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: *Юридичні науки*. 2013. Вип. 3. Т. 1. С. 61–65.
11. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник; за ред. В. Зайчука, Н. Оніщенка. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
12. Котенко В. Забезпечення процесуальних прав і законних інтересів позивача та відповідача в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2011. 196 с.
13. Січевлюк В. До питання про зміст та структуру категорії «правова суб'єктність» у загальній теорії права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 4. С. 30–36.
14. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 27. ст. 282.
15. Штефан О. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2009. 360 с.
16. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка Ю.] К.: Юридична думка, 2007. 992 с.
17. Адміністративне право України: навчальний посібник / За заг. ред. Коломоєць Т., Гулевської Г. К.: Істина, 2007. 216 с.
18. Джафарова М. Поняття і структура адміністративної процесуальної правосуб'єктності. *Вісник ХНУВС*. 2014. № 3 (66). С. 137–144.
19. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність: затверджено Рішенням Ради адвокатів України від 30 серпня 2014 р. № 120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr120871-14#Text>
20. Санжарук Т. Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: питання розмежування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 91–95.
21. Хаустова М. Суб'єкт права як елемент правової системи суспільства. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3(58). С. 29–38.
22. Якушев І. Юридичні властивості суб'єктів права. *Вісник Львівського університету*. Сер. юридична. 2000. Вип. 35. С. 33–37.
23. Колпаков В., Кузьменко О. Адміністративне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

УДК 351.74:37.0(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.08>

АДАПТАЦІЯ ДОСВІДУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ США У СУЧАСНУ ПРАКТИКУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ НАСТАВНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ

Мерденів Юрій Володимирович,
аспірант кафедри адміністративної
діяльності поліції
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Серед різних шляхів зміцнення кадрової політики в Національній поліції наставництво є одним пріоритетних напрямів. Навчання формує у майбутнього поліцейського певні знання, вміння та навички, які йому потрібно актуалізувати під час безпосереднього виконання своїх функціональних обов'язків. Саме на цьому етапі важливо залучати досвідчених фахівців, які вже мають відповідний досвід та, що найголовніше, можуть його передати іншим. Інститут наставництва, безумовно, є надзвичайно корисним для молодих фахівців. І в той же час є доволі відчутним додатковим навантаженням на наставників, що ще більше збільшується під час воєнного стану через нестачу кадрів та через інші об'єктивні причини. Втім, незважаючи на виклики, інститут наставництва повинен функціонувати.

Стаття присвячена виявленню проблемних аспектів, з якими можуть стикатися наставники під час своєї роботи та можливим шляхам їх вирішення. На основі дослідження зарубіжного досвіду, зокрема США, пропонуються адаптовані до українського законодавства гарантії діяльності наставників. Зокрема акцентується увага на важливості профілактики професійного вигорання для збереження працездатності наставників. Зазначається про важливість відбору наставників на добровільній основі, що є запорукою якісного виконання ними своїх обов'язків. Окрема увага приділяється питанням підвищення «привабливості» інституту наставництва в очах потенційних наставників, зокрема шляхом впровадження системи мотивації. Також наголошується на необхідності короткотривалого навчання з метою опанування наставниками психологічними та педагогічними методиками для більш успішної комунікації з підшефним.

Ключові слова: наставництво, наставник, підшефний, мотивація, Національна поліція, кадрова політика.

GUARANTEES OF WORK OF MENTORS AS A WAY TO STRENGTHEN THE INSTITUTION OF MENTORING IN THE NATIONAL POLICE

Merdenov Yurii Volodymyrovych,
Graduate Student of the Department of
Police Administrative Activity
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odessa, Ukraine)

Among the various ways of strengthening personnel policy in the National Police, mentoring is one of the priority directions. Training forms certain knowledge, skills

and abilities in the future police officer, which he needs to actualize during the direct performance of his functional duties. It is at this stage that it is important to involve experienced specialists who already have relevant experience and, most importantly, can pass it on to others. The Mentoring Institute is definitely extremely helpful for young professionals. And at the same time, there is a considerable additional burden on mentors, which increases even more during martial law due to a lack of personnel and other objective reasons. However, despite the challenges, the mentoring institute must function. The article is devoted to the identification of problematic aspects that mentors may face during their work and possible ways to solve them. Based on the study of foreign experience, in particular, the USA, they offer guarantees of mentors' activities adapted to Ukrainian legislation. In particular, attention is focused on the importance of preventing professional burnout in order to maintain the work capacity of mentors. The importance of the selection of mentors on a voluntary basis is noted, which is a guarantee of the quality performance of the mentor's duties. Particular attention is paid to the issue of increasing the "attractiveness" of the mentoring institute in the eyes of potential mentors, in particular by implementing a motivation system. It is also emphasized the need for short-term training in order for mentors to master psychological and pedagogical methods for more successful communication with their subordinates.

Key words: mentoring, mentor, subordinate, motivation, National Police, personnel policy.

Вирішення завдань, які стоять перед поліцією, вимагає якісно підготовлених професіоналів, здатних виконувати свої обов'язки на високому рівні. Тому питанням вдосконалення кадрової політики в Національній поліції повинна приділятися належна увага. Особливо гостро стоїть це питання в умовах воєнного стану, оскільки внаслідок як об'єктивних, так і суб'єктивних причин відчутним стає «кадровий голод». Варто зазначити, що під час дії воєнного стану реалізація кадрової політики не припиняється, а здійснюється у звичайному режимі з урахуванням обставин в державі. Координація кадрової політики в умовах війни визначається узгодженням рішень, що приймаються керівниками рівнів в одному напрямі і для досягнення однієї мети – ефективному виконанні службових обов'язків; збереженням загальнодержавних тенденцій; у взаємодії з органами та підрозділами поліції, яких стосується прийняте керівником рішення, та інше [1, с. 322]

Питання інституту наставництва в діяльності поліції досліджували такі науковці, як К. Л. Бугайчук, Р. І. Горяченко, Є. С. Зеленський, А. В. Іваниця, О. М. Карпенко, З. Р. Кісіль, А. В. Танько, С. О. Шатрава, Д. В. Швець та інші. Роботи зазначених дослідників в основному стосувалися досліджень феномену наставництва та його ролі у посиленні кадрового потенціалу поліції. В їх розробках увага більше зверталася на переваги, які отримує підшефний, у той час як ризикам та гарантіям роботи наставників була приділена менша увага. Втім, це питання є надзвичайно актуальним, оскільки саме від якості виконання наставниками своєї роботи багато в чому залежить ефективність та кінцевий результат.

Метою наукової статті є висвітлення досвіду США щодо функціонування інституту наставництва і необхідності впровадження кращих практик у діяльність Національної поліції. виокремлення проблемних аспектів в роботі наставників в Національній поліції та розробка рекомендацій для їх подолання.

Державне управління, механізмом якого є державна служба, може забезпечити покладені на нього функції та обов'язки, якщо у державному апараті зосередяться й активно розвиватимуться елітні інтелектуальні і моральні сили народу, коли

повною мірою здійснюватиметься кадрова політика, розрахована на тривалий період лінія розвитку людських ресурсів, удосконалення кадрів, визначено перспективу економічного, політичного і культурного розвитку суспільства. Кадрова політика має на меті сприяти всебічному розвитку особистості, раціональному формуванню і використанню людських ресурсів, створенню надійного кадрового потенціалу [2, с. 383]. Як вже зазначалося, одним із інструментів побудови такого потенціалу в Національній поліції є інститут наставництва. Не зважаючи на своє фактичне існування, цей інститут поки що не отримав законодавчого закріплення. Втім це не є перешкодою для відомчої нормотворчості, зокрема, на рівні окремих головних управлінь поліції в областях. Так, з метою врегулювання суспільних відносин в цій сфері 02.11.2021 року був виданий наказ ГУНП в Одеській області № 2472 від «Про організацію наставництва та роботи з молодими фахівцями (працівниками) в структурних, стройових та територіальних підрозділах ГУНП», в якому були закріплені загальні засади інституту наставництва у структурних, стройових та територіальних підрозділах ГУНП в Одеській області [3].

Як слушно зазначається, молодий правоохоронець, який прибув в практичні підрозділи після закінчення закладу вищої освіти МВС України, узявшись до виконання функціональних обов'язків, потрапляє в нову обстановку, знаходячись у якій, він пристосовується, «притирається» до нових умов [4, с. 163–164]. Допомогти адаптуватися до умов несення служби покликані наставники. Для сумлінного виконання співробітниками поліції своїх обов'язків в якості наставників слід врахувати особливий режим несення служби і особливі умови здійснення обов'язків наставника. Наставник несе відповідальність за стан роботи з підшефним. Він повинен залучати підшефного до виконання службових обов'язків під власним контролем або бути присутнім при виконанні ним складних завдань. У процесі вирішення службових завдань слідкувати за тим, щоб підшефний постійно опановував теоретичні знання та набував практичних навичок, самостійно вивчав нормативні акти, знав свої права та обов'язки, опановував порядок застосування поліцейських заходів примусу, навчився впевнено володіти табельною та вогнепальною зброєю, знав порядок її застосування, вмів та дбайливо використовував довірену йому техніку [3].

Окрім допомоги в суто робочих питаннях, наставник повинен звертати увагу на моральні якості молодого співробітника. Наставник повинен постійно та всебічно вивчати ділові і особисті якості підшефного, особливості його характеру, ставлення до служби, колективу, громадян, захоплення, нахили та коло спілкування. У ситуаціях, які потребують більш детального та глибинного аналізу щодо вивчення особистості підшефного, наставник має право вносити керівництву органу (підрозділу) пропозиції про необхідність залучення до наставництва фахівців служби психологічного забезпечення. Щомісяця відвідувати підшефного за місцем мешкання, вивчати побутові умови, взаємовідносини близькими особами сусідами. Результати відвідувань доповідати керівництву рапортом, звертати увагу на можливі чинники, що можуть негативно вплинути на подальший професійний розвиток підшефного [3]. З метою професійної підготовки майбутніх правоохоронців в аспекті формування і розвитку ціннісного досвіду доцільно приділяти належну увагу удосконаленню таких показників як: розвиток навичок і опанування техніками: зниження рівня ситуативної тривожності, підвищення упевненості у собі і власних діях, адаптивний потенціал; нервово-психічна стійкість; комунікативні здібності; моральна зрілість; життєва активність тощо [4, с. 166].

До обов'язків наставника також входить ознайомлення підшефного з історією та традиціями колективу, де він проходить службу. Він повинен постійно проводити

з підшефним профілактичну роботу з метою недопущення ним порушень службової дисципліни та скоєння надзвичайних подій. Для документування своєї роботи наставник повинен вести щоденник наставника, де відображати проведену роботу з підшефним, проблемні питання, які виникають у процесі наставництва, результати індивідуальних бесід та виконання плану роботи з підшефним [3]. Особливо це стосується морально-психологічної підтримки молодих співробітників.

Робота наставників знаходиться під постійним контролем. Згідно наказу ГУНП в Одеській області від 25.08.2022 року № 1436 «Про додаткові заходи щодо зміцнення кадрового потенціалу, систематичної інформатизації кадрових процесів, дотримання поліцейськими принципів законності, належного професійного рівня, організації наставництва та його вдосконалення» щомісяця за участю наставників (керівників стажування), безпосередніх керівників служб повинні проводитися наради керівного складу підрозділів ГУНП в області, на яких обговорювати питання організації наставництва та роботи з молодими фахівцями (працівниками) в структурних, окремих та територіальних підрозділах ГУНП в області. За результатами проведених нарад повинні вживатися заходи щодо збереження та розвитку професійної спадкоємності та забезпечуватися дієвий контроль за дотриманням вимог Положення про організацію в Головному управлінні наставництва, затвердженого наказом ГУНП в Одеській області від 02.11.2021 № 2472, наставниками та їх підшефними [5].

Враховуючи доволі широке коло обов'язків, які покладаються на наставників, таке значне навантаження повинно бути раціональним і певним чином унормовано. Особливо це є актуальним під час воєнного стану, оскільки окрім звичайного навантаження на поліцейського накладаються додаткові обов'язки, пов'язані із забезпеченням публічного порядку та безпеки в умовах повномасштабної війни. Крім того, важливо враховувати, що частина поліцейських відкомандирована для несення служби до інших територіальних підрозділів. Це ще більше збільшує навантаження на працівників поліції, які залишилися за місцем несення служби, за рахунок збільшення обсягу роботи. Нажаль, зміни з зазначеного питання до наказу ГУНП в Одеській області № 2472 від 02.11.2021 року «Про організацію наставництва та роботи з молодими фахівцями (працівниками) в структурних, стройових та територіальних підрозділах ГУНП» не були внесені після початку бойових дій.

Задля підвищення ефективності вирішення цього питання слід застосувати досвід США, а саме введення додаткових гарантій наставнику. У США роль наставника виконує офіцер польової підготовки – *field training officer (FTO)*, який є досвідченим патрульним офіцером, що контролює і оцінює поліцейських, які лише розпочали свою діяльність. Вони працюють пліч-о-пліч із новими офіцерами близько чотирьох тижнів. Обов'язки FTO передбачають наступне: бути взірцем для наслідування, чітко повідомляти про очікування від навчання, навчати молодого поліцейського політиці відділу, правильно застосовувати концепції, засвоєні під час навчання, до польових тренувальних операцій та оцінювати прогрес підшефного щодо його чи її прогресу в навчанні. Зрештою, FTO несе відповідальність за забезпечення належного та повного виконання своїх обов'язків [6]. FTO документує практично все, що робить офіцер-новачок, надаючи щоденні та щотижневі письмові оцінки їх діяльності. Більшість нових офіцерів називають свій досвід практичної роботи найважливішою частиною навчання, що значно перевищує те, що вони отримали в поліцейській академії [7].

Підкреслюючи важливість роботи FTO та безумовну користь для нових поліцейських, зазначається також про проблему професійного вигорання наставника. Відповідно до Міжнародної класифікації хвороб (МКБ-11), яка вступила в силу з 1 січня 2022 року, вигорання класифікується не як медичний стан, а як професіональний феномен. Це описано

в розділі «Фактори, що впливають на стан здоров'я або звернення до медичних закладів», який включає причини, через які люди звертаються до медичних послуг, але які не класифікуються як захворювання чи стан здоров'я. Вигорання визначається в МКБ-11 таким чином: «вигорання – це синдром, який концептуалізується як результат хронічного стресу на робочому місці, з яким не вдалося впоратися. Він характеризується трьома вимірами: почуття виснаження енергії або виснаження; підвищена розумова віддаленість від роботи або почуття негативізму чи цинізму, пов'язані з роботою; зниження професійної ефективності [8]. Вигорання ФТО може початися як втрата інтересу до завдання або нудьга. Зрештою, якщо такий стан наставника не усунути, вигорання може призвести до втрати продуктивності, низького морального стану, зловживання психоактивними речовинами та психічних захворювань. Як зазначається, у США проблема вигорання впливає на ФТО більше, ніж на звичайних працівників. Для подолання цієї проблеми пропонується розробити посібник із самодопомоги для ФТО та інші матеріали для підвищення ефективності його діяльності. Професійне вигорання наставників вкрай негативно впливає на молодих поліцейських. Нівелювання проблеми наставництва, у масштабному сенсі, призводить до швидкого вигорання співробітників поліції і відповідно втрачаються потенційні ефективні кадри. Проблема потім лише усугубляється тим, що поліція зазнає репутаційні й кадрові втрати. Тому інституту наставництва слід приділити значну увагу, як у правовому визначенні так і в організації ефективної системи функціонування. Для цього слід зробити роботу цікавою, наскільки це можливо, і встановити окремі гарантії для наставників. Американські вчені пропонують цілу програму з метою мотивування наставників. Вони зазначають, що основною причиною стресу та депресії є вигорання. З метою запобігання професійному вигоранню ФТО лише тимчасово виконують свої функції, як правило, їх призначають на два-три роки. «Хоча це може бути боляче відмовитися від добре навченого ФТО, ця практика є ефективною, оскільки це буде запобігати нудьзі та можливому вигоранню» [7]. Зазначений досвід можна використовувати і в Україні, адаптувавши до сучасних умов.

Важливо створювати умови для зацікавлення поліцейських бути наставниками. Не є таємницею, що доволі часто наставництво сприймається як додатковий тягар до основних обов'язків. По факту, це і є додатковими обов'язками. З огляду на це важливо залучати в якості наставника осіб, які виявили таке бажання. В сучасних реаліях це не так просто, але важливо розуміти, що ефективна робота буде лише тоді, коли особа добровільно погодиться виконувати функцію наставника, а не буде це робити під примусом. Для цього потрібно застосовувати різні заохочення. В першу чергу висвітлювати діяльність наставника як почесну місію, яка покладається на найкращих та найдосвідченіших працівників. Як зазначається в наукових дослідженнях наставники можуть відчувати задоволення та гордість від того, що навчають молодших колег, при цьому сприймають свою роботу як більш вагомому. Це має позитивний вплив внаслідок задоволення альтруїстичних мотивів [9, с. 10–11]. Але, як на наш погляд, цього не достатньо. Давно вже час відійти від радянських принципів не отримувати додаткову оплату праці при додатковому навантаженні. Тому певне матеріальне стимулювання у вигляді додаткової премії за роботу наставника є рішенням цієї проблеми.

Крім того, для майбутніх наставників було би корисним пройти певне навчання з цього приводу. В лавах патрульної поліції у 2021 році вже практикували таке навчання у форматі тренінгу. На тренінгу засвоювали теми етики й гідності в поліцейській діяльності, лідерства і наставництва. На кожному етапі навчання відбувалась презентація практичних ситуацій та робота учасників у групах з використанням вивченого матеріалу для розв'язання проблемних питань, що можуть виникнути під час реалізації зазначеної програми [10]. Під час таких навчань важливо акцентувати

увагу на правильному тлумаченні інституту наставництва, головна мета якого – допомога молодому фахівцю адаптуватися в умовах несення служби. Важливим є сприймання підшефного саме як напарника, якому підказуєш в деяких ситуаціях, а не як свого тимчасового підлеглого, який виконує розпорядження наставника.

Таким чином, пропонуються наступні напрями зміцнення інституту наставництва. В першу чергу намагатися відбирати саме тих працівників, які виявили бажання. Зрозуміло, це не проста задача, тож варто здійснювати заходи які спрямовані на підвищення престижності цього обов'язку. Також обов'язково підкріплювати це як моральними (наприклад, подяки), так і матеріальними заохоченнями. Наприклад, це можуть бути додаткові відсотки до премії саме за виконання роботи наставника. Крім того, можливе додаткове стимулювання роботи наставника, чий підшефний показує високі результати своєї роботи у вигляді одноразових грошових винагород (що може стати додатковим стимулом для наставника прикладати більших зусиль). Надзвичайно важливим є недопущення до наставництва осіб із професійною деформацією, оскільки на етапі «входження» в посаду молодому фахівцю вкрай важливо отримати правильні посили, які сформують професіонала.

Також пропонується особам, яких відібрали в якості наставників, пройти короткотривале навчання, в першу чергу, з психологічних питань, питань комунікації, лідерства, командної роботи та інших. Це вбачається важливим, оскільки під час наставництва мова йде не стільки про навчання (хоча, звичайно, і цей елемент присутній), а про вміння наставника навчити підшефного правильно реагувати в певних ситуаціях. А навчати також потрібно вміти, тож окремі питання педагогіки також повинні враховуватися під час такого навчання. Організувати процес навчання можна двома шляхами: в якості підвищення кваліфікації на базі відомчих навчальних закладів, зокрема університетів внутрішніх справ, або в якості службової підготовки, яку можуть забезпечити фахівці підрозділів психологічного забезпечення.

Наступним напрямом зміцнення інституту наставництва має стати створення умов для запобігання процесу вигорання наставників. Для вирішення цієї проблеми корисно робити перерви у призначенні поліцейських в якості наставників. Наприклад, після виконання обов'язків наставника його/її не залучають до цієї роботи протягом терміну, на який він/вона був закріплений наставником. Так, якщо відповідно до наказу ГУНП в Одеській області № 2472 від 02.11.2021 року термін наставництва складає 6 місяців, то наступні 6 місяців на цю особу не можна покладати обов'язки наставника. До речі, цим же наказом встановлено, що в окремих випадках, в залежності від успішності адаптації підшефного до специфіки, умов та вимог службової діяльності, здатності професійно та якісно виконувати професійне завдання, наставництво може бути продовжене до 1 року [3]. У такому випадку, відповідно і «перерва» має бути рівною строку виконання обов'язків наставника.

На наш погляд запропоновані рекомендації служать гарантіями роботи наставників, зможуть покращити їх зацікавленість у цьому напрямі роботи та проявити свій професіоналізм не лише під час виконання своїх службових обов'язків, а й розкрити свій потенціал в якості ментора та передати відповідні знання молодим фахівцям. Цей процес повинен бути циклічним, тому важливо зазначені гарантії закріпити на нормативному рівні, що забезпечить в кінцевому результаті посилення кадрового потенціалу поліції.

Список використаних джерел:

1. Дрок І. С. Кадрова політика національної поліції України в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022. С. 318-323. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.50/>

2. Кісіль З. Р., Швець Д. В. Психологія управління : навчальний посібник. Університетська книга, 2022. 648 с.
3. Про організацію наставництва та роботи з молодими фахівцями (працівниками) в структурних, стройових та територіальних підрозділах ГУНП: Наказ ГУНП в Одеській області № 2472 від 02.11.2021 року.
4. Параметри якості вищої освіти офіцерів національної поліції за умов імперативу людиномірних сенсів (теорія і практика). Монографія / Колектив авторів. 2023. 440 с.
5. Про додаткові заходи щодо зміцнення кадрового потенціалу, систематичної інформатизації кадрових процесів, дотримання поліцейськими принципів законності, належного професійного рівня, організації наставництва та його вдосконалення: Наказу ГУНП в Одеській області від 25.08.2022 року № 1436
6. Field Training and Evaluation Program. Retrieved April 28, 2010. URL: <https://minds.wisconsin.edu/bitstream/handle/1793/47488/MillerJeffA.pdf?isAllowed=y&sequence=4>
7. Jack B. Molden Five Ways To Avoid FTO Burnout. URL: <https://web.archive.org/web/20120331063132/http://www.mesaaz.gov/police/fto/pdf/FTOBurnoutEthics.pdf>
8. Burn-out an «occupational phenomenon»: International Classification of Diseases URL: <https://www.who.int/news/item/28-05-2019-burn-out-an-occupational-phenomenon-international-classification-of-diseases>
9. Michael J. Gill., Thomas Roulet, Stephen P. Kerridge. Mentoring for mental health: A mixed-method study of the benefits of formal mentoring programmes in the English police force. *Journal of Vocational Behavior*. August 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/326974426_Mentoring_for_mental_health_A_mixedmethod_study_of_the_benefits_of_formal_mentoring_programmes_in_the_English_police_force DOI:10.1016/j.jvb.2018.08.005.
10. 4 дні теорії, практики й активних обговорень: 17 патрульних пройшли тренінг з програми «Наставник». URL: <https://patrolpolice.gov.ua/2021/05/14/4-dni-teoriyi-praktyky-j-aktyvnyh-obgovoren-17-patruľnyh-projshly-trening-z-programy-nastavnyk/>

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.09>

ОСОБЛИВОСТІ ПОВНОВАЖЕНЬ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ФУНКЦІЇ ЯК НАПРЯМУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Огурченко Володимир Георгійович,
orcid.org/0009-0008-1752-9740

кандидат юридичних наук, докторант
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

В науковій статті досліджено особливості повноважень підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції як напряму адміністративної діяльності через призму обов'язків та прав останніх.

Доведено, що обов'язки підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції як напряму адміністративної діяльності становлять комплекс координованих заходів в межах встановленої міри поведінки, що спрямовується на забезпечення безпеки суспільства, та включає в себе вжиття оперативно-розшукових заходів для попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень, виконання доручень від слідчих та прокурорів, інформування державних органів про загрози, а також взаємодію із зовнішніми правоохоронними агентствами та антитерористичними структурами. До обов'язків підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції як напряму адміністративної діяльності слід віднести: 1) вживати адміністративні та забезпечувати інші заходи реалізації оперативно-розшукової функції; 2) виконувати запити суб'єктів реалізації оперативно-розшукової функції; 3) здійснювати інформаційне, технічне та аналітичне забезпечення оперативно-розшукової функції; 4) взаємодіяти із суб'єктами реалізації оперативно-розшукової функції та громадськістю; 5) реалізовувати заходи адміністративно-правової охорони в межах реалізації оперативно-розшукової функції.

Наголошено, що адміністративні права підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції надають їм широкі повноваження для здійснення ефективної оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення та припинення протиправних дій, однак використання цих прав повинно відбуватися в межах закону та з урахуванням прав та свобод громадян. Загалом можна визначити наступні адміністративні права підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції: 1) право на використання заходів адміністративного примусу; 2) право на збір та обробку інформації; 3) право на здійснення контролю та нагляду; 4) право на використання можливостей інформаційних систем; 5) право на організацію адміністративної діяльності при реалізації оперативно-розшукової функції.

Ключові слова: Національна поліція, оперативно-розшукова функція, оперативно-розшукова діяльність, адміністративна діяльність, права, обов'язки, повноваження.

**PECULIARITIES OF THE POWERS OF THE NATIONAL POLICE UNITS
IN THE IMPLEMENTATION OF THE OPERATIVE-INVESTIGATIVE FUNCTION
AS A DIRECTION OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY**

Ogurchenko Volodymyr Georgievich,
orcid.org/0009-0008-1752-9740
Candidate of Law, Doctoral Student
(Dnipropetrovsk State
University of Internal Affairs,
Dnipro, Ukraine)

The scientific article examines the peculiarities of the powers of the National Police units in the implementation of the operative-investigative function as a direction of administrative activity through the prism of the duties and rights of the latter. It has been proven that the duties of the National Police units in the implementation of the operational-investigative function as a direction of administrative activity constitute a complex of coordinated measures within the limits of the established behavior aimed at ensuring the safety of society, and include the implementation of operational-investigative measures for prevention, detection and termination of criminal offenses, execution of orders from investigators and prosecutors, informing state authorities about threats, as well as interaction with external law enforcement agencies and anti-terrorist structures. The responsibilities of the National Police units in the implementation of the operational-search function as a direction of administrative activity should include: 1) take administrative and ensure other measures for the implementation of the operational-search function; 2) to fulfill the requests of the subjects of the implementation of the operative-search function; 3) provide informational, technical and analytical support for the operative search function; 4) to interact with the subjects of the implementation of the operative-search function and the public; 5) to implement measures of administrative and legal protection within the scope of implementation of the operative and investigative function. It was emphasized that the administrative rights of the units of the National Police in the implementation of the operational-investigative function give them broad powers to carry out effective operational-investigative activities in order to detect and stop illegal actions, however, the use of these rights should take place within the limits of the law and taking into account the rights and freedoms of citizens. In general, it is possible to define the following administrative rights of the units of the National Police in the implementation of the operational and investigative function: 1) the right to use measures of administrative coercion; 2) the right to collect and process information; 3) the right to exercise control and supervision; 4) the right to use the capabilities of information systems; 5) the right to organize administrative activities in the implementation of the operative and investigative function.

Key words: National police, operative-investigative function, operative-investigative activity, administrative activity, rights, duties, powers.

Постановка проблеми. Однією з найгостріших проблем сьогодення є стрімке погіршення криміногенної ситуації в Україні, розгул і безкарність криміналітету, як результат – беззахисність громадян від злочинних посягань. Як зазначено в Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в нашій країні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Оскільки саме держава має гарантувати кожному з нас захист від злочинних посягань, виникає потреба дослідити повноваження підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції як напряму адміністративної діяльності спрямованої на оперативно-розшукову превенція та недопущення вчинення злочинів [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню особливостей повноважень підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції як напряму адміністративної діяльності становило предметом наукового дослідження таких вчених, як: О. Бандурка, О. Батраченко, В. Галунько, І. Голосніченко, О. Джафарова, П. Діхтієвський, Н. Золотарьова, Д. Карбовський, А. Кислий, С. Князєв, Т. Коломоєць, Д. Кошиков, О. Кузьменко, В. Курило, О. Кучинська, Р. Ляшук, Р. Мельник, М. Одарченко, А. Стацак, С. Стеценко, М. Тучак, В. Фелик, С. Шатрава, В. Шендрик та інші.

Мета даної наукової праці полягає у дослідженні основних прав та обов'язків, які становлять складову повноважень підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції як напряму адміністративної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Повноваження Національної поліції України слід характеризувати на підставі аналізу її прав та обов'язків. Як вважає О. Падалка, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» повноваження Національної поліції поділяються на основні, додаткові та повноваження у відповідній сфері. Поліція має доволі широке і разом із тим неоднозначне коло повноважень. Адже, з одного боку, вони характеризуються непотрібною деталізацією та навіть дублюванням, а з іншого – повноваження поліції мають доволі розпливчастий характер, особливо це стосується її так званих «додаткових» повноважень [2, с. 12–13]. У свою чергу, О. Падалка сформував класифікацію повноважень поліції, які визначені адміністративно-правовими нормами: контрольно-наглядові, дозвільні, профілактичні (превенційні), адміністративно-процедурні, з надання домедичної та соціальної допомоги (підтримки), охоронні, організаційні [2, с. 7].

Як вважає Р. Дмитрик, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», повноваження поліцейського розподіляються на основні, додаткові та повноваження в інформаційній сфері. Перші, тобто основні повноваження, включають досить широке коло аспектів діяльності поліцейського у різних функціональних напрямках. Саме тому, на думку Р. Дмитрика, ці повноваження доцільно згрупувати на адміністративні, охоронні, такі, що пов'язані зі здійсненням оперативно-розшукових заходів, кримінальні процесуальні та організаційні. Перша група повноважень найбільш простора і пов'язана із виконавчо-розпорядчою діяльністю поліції та її участю, відповідно, в управлінських відносинах. Через ці повноваження поліція забезпечує належний рівень законності, публічної безпеки та громадської дисципліни у суспільстві та державі. Враховуючи значне коло повноважень, що входять до даної групи, їх можна також розподілити на певні групи, наприклад: контрольно-наглядові, дозвільні, профілактичні (превенційні), адміністративно-процедурні, з надання домедичної та соціальної допомоги (підтримки), тощо [3, с. 84–85].

Варто звернути увагу, що ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено реалізацію основних повноважень Національною поліцією через призму основних завдань [4].

Що стосується додаткових повноважень, то у законодавстві не визначено, що слід під ними розуміти, якого вони можуть бути характеру та змісту, лише закріплено у Законі «Про Національну поліцію», що вони можуть бути покладені на поліцію виключно законом. Той факт, що додаткові повноваження можуть бути покладені на поліцію тільки у законодавчому порядку, є дуже важливою гарантією того, що високопосадовці не зможуть втручатися у правовий статус органів поліції та вносити у нього необхідні їм зміни своїми наказами. Разом із тим, на думку Р. Дмитрика, все ж таки слід у Законі «Про Національну поліцію» передбачити, що додаткові повноважень, які можуть бути покладені на Національну поліцію, повинні відповідати її

завданням і не можуть стосуватися тих сфер, що не належать до компетенції даного органу влади [3, с. 88–92].

Головним загальним обов'язком поліції є служіння інтересам Українського народу, забезпечення його безпечного існування та розвитку шляхом здійснення охорони індивідуальних, групових та загальносоціальних прав і законних інтересів, протидії злочинності та підтримки належного рівня публічної безпеки і громадської дисципліни в країні [2, с. 12–13].

Особливостями обов'язків працівника поліції є такі: 1) закріплюються в нормах законодавства, посадових інструкціях, наказах прямого керівництва; 2) обов'язки працівника поліції визначають міру його належної, необхідної поведінки не тільки під час виконання службових функцій, але і в позаслужбовий час; 3) працівник поліції виконує свої обов'язки по всій території України, незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби; 4) існують різні групи обов'язків працівника поліції; 5) зміст обов'язків працівника поліції становлять, як правило, активні дії, лише в окремих випадках – утримання від певних дій [5, с. 9].

Основним критерієм класифікації обов'язків поліцейського є їх зміст, відповідно до якого обов'язки працівника поліції Д. Лемешом запропоновано об'єднати в декілька груп: 1) загальні обов'язки морально-етичного характеру; 2) загальні обов'язки професійного характеру; 3) обов'язки поліцейського, які виникають у зв'язку із перебуванням поліцейського на керівній посаді; 4) обов'язки, які виникають у поліцейського у зв'язку із здійсненням своїх державно-владних повноважень; 5) обов'язки поліцейського у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення; 6) обов'язки поліцейського, що виникають у зв'язку з реалізацією окремих завдань та функцій; 7) обов'язки поліцейського, пов'язані з його професійним розвитком та навчанням [5, с. 9].

О. Падалка сформував зміст обов'язків працівників Національної поліції як: а) неухильно дотримуватися положень Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів; б) професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва (слід зазначити, що, виконуючи вказівки вищого керівництва, поліцейські повинні виходити з вимог, що містить вищерозглянутий обов'язок); в) поважати і не порушувати права і свободи людини; г) надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу; ґ) зберігати та не розголошувати інформацію з обмеженим доступом, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків; д) інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають їх подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді; е) реагувати на заяви, повідомлення осіб про вчинення протиправних дій або про наявність певних загроз їх особистій безпеці, безпеці інших осіб чи публічній безпеці взагалі; є) активно взаємодіяти з населенням на засадах партнерства; ж) вжити усіх необхідних заходів для того, щоб під час виконання ними своїх службових повноважень інші суб'єкти могли їх ідентифікувати як працівників органів поліції; з) підвищувати рівень своєї професійної кваліфікації [2, с. 18].

Як вважає Д. Лемеш, адміністративний обов'язок працівника поліції – це міра належної та необхідної для виконання покладених на нього завдань та функцій поведінки, зміст якої виражається у здійсненні певних дій або в утриманні від них та визначається законодавством України. Залежно від змісту обов'язки працівника поліції Д. Лемешом запропоновано об'єднати в наступні групи: 1) загальні обов'язки морально-етичного характеру; 2) загальні обов'язки професійного характеру; 3) обов'язки поліцейського, які виникають у зв'язку із перебуванням поліцейського на керівній посаді; 4) обов'язки, які виникають у поліцейського у зв'язку із здійсненням

державно-владних повноважень; 5) обов'язки поліцейського у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення; 6) обов'язки поліцейського, що виникають у зв'язку з реалізацією окремих завдань та функцій; 7) обов'язки поліцейського, пов'язані з його професійним розвитком та навчанням [5, с. 13-14].

Законом України «Про Національну поліцію» встановлено, що поліцейський зобов'язаний: 1) неухильно дотримуватися положень Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського; 2) професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва; 3) поважати і не порушувати прав і свобод людини; 4) надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я; 5) зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків; 6) інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді. Поліцейський на всій території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції. Звертаючись до особи, або у разі звернення особи до поліцейського, поліцейський зобов'язаний назвати своє прізвище, посаду, спеціальне звання та пред'явити на її вимогу службове посвідчення, надавши можливість ознайомитися з викладеною в ньому інформацією, не випускаючи його з рук. Додаткові обов'язки, пов'язані з проходженням поліцейським служби в поліції, можуть бути покладені на нього виключно законом [4].

Згідно Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані: 1) у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень; 2) виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів; 3) виконувати у межах своєї компетенції запити правоохоронних органів інших держав або міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна; 4) інформувати відповідні державні органи про відомі їм факти та дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави, а також про порушення законодавства, пов'язані з службовою діяльністю посадових осіб; 5) здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень; 6) забезпечити із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб; 7) брати

участь у здійсненні заходів щодо фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, а також у проведенні спеціальної перевірки щодо допуску до особливих робіт [6].

Враховуючи викладене, обов'язки підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції як напряму адміністративної діяльності – це комплекс координованих заходів в межах встановленої міри поведінки, що спрямовується на забезпечення безпеки суспільства, та включає в себе вжиття оперативно-розшукових заходів для попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень, виконання доручень від слідчих та прокурорів, інформування державних органів про загрози, а також взаємодію із зовнішніми правоохоронними агентствами та антитерористичними структурами.

До обов'язків підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції як напряму адміністративної діяльності слід віднести: 1) вживати адміністративні та забезпечувати інші заходи реалізації оперативно-розшукової функції; 2) виконувати запити суб'єктів реалізації оперативно-розшукової функції; 3) здійснювати інформаційне, технічне та аналітичне забезпечення оперативно-розшукової функції; 4) взаємодіяти із суб'єктами реалізації оперативно-розшукової функції та громадськістю; 5) реалізовувати заходи адміністративно-правової охорони в межах реалізації оперативно-розшукової функції.

Як вважає Д. Лемеш, адміністративне право поліцейського – це закріплена в адміністративному законодавстві міра дозволеної поведінки працівника поліції, яка наділяє його можливістю виконувати державно-владні повноваження та вступати в адміністративні правовідносини з іншими суб'єктами. Підкреслюється, що адміністративні повноваження працівника поліції – це закріплена в адміністративному законодавстві система посадових обов'язків у сфері організаційно-розпорядчої діяльності та надані для їх виконання відповідні права, що наділяють його гарантованою можливістю діяти у межах та в порядку, визначеному законодавством, з метою реалізації покладених на Національну поліцію завдань [5, с. 13–14].

Права поліцейського як суб'єкта адміністративних правовідносин запропоновано Д. Лемешом класифікувати за такими критеріями: 1) залежно від рівня посади, яку займає поліцейський в органах Національної поліції: права керівного складу поліції; права рядового складу поліції; універсальні права, якими користується кожний поліцейський, незалежно від посади, яку він займає в органі поліції; 2) залежно від змісту прав: права у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку; права у сфері застосування поліцейських заходів; 3) за підставою виникнення прав: права, що виникають з підстави підписання наказу про призначення на відповідну посаду в орган поліції; права, які виникають у процесі виконання щоденних функцій на підставі посадових інструкцій та положень про відповідний відділ або поліцейське управління; права, які виникають на підставі наказів керівника поліції або походять із звернень громадян, інших осіб; 4) залежно від тривалості: постійні права, які поліцейський має відповідно до посадових інструкцій на постійній основі; тимчасові права, якими він наділяється у зв'язку з тимчасовим заміщенням відсутнього поліцейського або перебуванням у розпорядженні іншого керівника [5, с. 13–14].

Певний перелік прав, який надається оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності закріплено в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6].

Отже, адміністративні права підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції надають їм широкі повноваження для здійснення ефективною оперативно-розшуковою діяльністю з метою виявлення та припинення протиправних дій, однак використання цих прав повинно відбуватися в межах закону та

з урахуванням прав та свобод громадян. Загалом можна визначити наступні адміністративні права підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції: 1) право на використання заходів адміністративного примусу; 2) право на збір та обробку інформації; 3) право на здійснення контролю та нагляду; 4) право на використання можливостей інформаційних систем; 5) право на організацію адміністративної діяльності при реалізації оперативно-розшукової функції.

Висновки. Вищевикладене дозволяє зробити наступні висновки щодо повноважень підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції як напряму адміністративної діяльності:

– обов'язки підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції як напряму адміністративної діяльності – це комплекс координованих заходів в межах встановленої міри поведінки, що спрямовується на забезпечення безпеки суспільства, та включає в себе вжиття оперативно-розшукових заходів для попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень, виконання доручень від слідчих та прокурорів, інформування державних органів про загрози, а також взаємодію із зовнішніми правоохоронними агентствами та антитерористичними структурами.

– до обов'язків підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції як напряму адміністративної діяльності слід віднести: 1) вживати адміністративні та забезпечувати інші заходи реалізації оперативно-розшукової функції; 2) виконувати запити суб'єктів реалізації оперативно-розшукової функції; 3) здійснювати інформаційне, технічне та аналітичне забезпечення оперативно-розшукової функції; 4) взаємодіяти із суб'єктами реалізації оперативно-розшукової функції та громадськістю; 5) реалізовувати заходи адміністративно-правової охорони в межах реалізації оперативно-розшукової функції.

– адміністративні права підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції надають їм широкі повноваження для здійснення ефективної оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення та припинення протиправних дій, однак використання цих прав повинно відбуватися в межах закону та з урахуванням прав та свобод громадян. Загалом можна визначити наступні адміністративні права підрозділів Національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції: 1) право на використання заходів адміністративного примусу; 2) право на збір та обробку інформації; 3) право на здійснення контролю та нагляду; 4) право на використання можливостей інформаційних систем; 5) право на організацію адміністративної діяльності при реалізації оперативно-розшукової функції.

Список використаних джерел:

1. Баганець О. Криміногенна ситуація в Україні: як змінився її стан протягом 2016 року (в порівнянні з минулими роками)? *Юридичний вісник України*. URL : <https://yvu.com.ua/kryminogenna-sytuatsiya-v-ukrayini-yak-zminyvsya-yiyi-stan-protyagom-2016-roku-v-porivnyanni-z-mynulymy-rokamy/>.
2. Падалка О. А. Адміністративно-правовий статус Національної поліції України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 23 с.
3. Дмитрик Р. В. Адміністративно-правовий статус поліцейського в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 204 с.
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
5. Лемеш Д. Л. Адміністративно-правовий статус працівників поліції в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 22 с.
6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 336. 225.682

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.10>

УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ: ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПЕРШОЧЕРГОВІ ДІЇ, ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОБОТИ ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Григоращенко Олександр Вікторович,
orcid.org/0009-0006-8934-5401
аспірант
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена проблемам правового регулювання та особливостям досудового розслідування з справ про ухилення від сплати податків. Здійснено аналіз наукових праць, автори яких вивчали особливості теоретичних та практичних аспектів податкових правовідносин, зокрема у сфері порушення податкового законодавства щодо ухилення від сплати податків. Сформульовано авторські ознаки податку. Встановлено, що основними способами ухилення від сплати податків є: нелегальна діяльність – «тіньова економіка»; приховування об'єктів оподаткування; ведення податкового обліку з порушенням чинного законодавства; створення фіктивних фірм; складність у тлумаченні податкового законодавства, що призводить до неумисних помилок збоку суб'єктів оподаткування.

Деталізовані елементи складу кримінального правопорушення за ст. 212 КК України. Акцентовано увагу, що для об'єктивного, якісного, всебічного, повного вивчення матеріалів справи, слідчий може запросити осіб, які володіють спеціальними знаннями у сфері податкових правовідносин, серед яких спеціалісти Державної аудиторської служби України; спеціалісти Головного управління Державної податкової служби.

Визначено проблемні питання під час розслідування кримінального провадження у справах по ухиленню від сплати податків, серед основних: невчасне та неналежне виконання заходів щодо збереження речових доказів; внесення відомостей до ЄРДР не на підставі документальних перевірок, а на підставі аналітичних довідок; помилкова кваліфікація, що може бути причиною застосування обмежувальних дій до підприємців в діях яких немає вини.

На підставі наведених законодавчих та доктринальних тверджень автор запропонував наступні ознаки податку: обов'язковий платіж; здійснюються фізичними та юридичними особами; надходить до бюджету відповідного рівня; законодавчо закріплені строки та розмір податку; настання юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства.

Ключові слова: податок, ухилення від сплати податків, досудове розслідування, об'єкти оподаткування.

TAX EVASION: INITIATION OF PRE-TRIAL INVESTIGATION, PRIORITY ACTIONS, FOCUS AREAS OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION BODY

Hryhorashchenko Oleksandr Viktorovych,
orcid.org/0009-0006-8934-5401
Graduate student
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odessa , Ukraine)

The article is devoted to the problems of legal regulation and features of the pre-trial investigation of tax evasion cases. An analysis of scientific works was carried out, the authors of which studied the peculiarities of theoretical and practical aspects of tax relations, in particular in the field of violation of tax legislation regarding tax evasion. The author's features of the tax have been formulated. It was established that the main methods of tax evasion are: illegal activity – "shadow economy"; concealment of objects of taxation; keeping tax records in violation of current legislation; creation of fictitious companies; complexity in the interpretation of tax legislation, which leads to unintentional mistakes on the part of tax subjects.

Detailed elements of a criminal offense under Art. 212 of the Criminal Code of Ukraine. It is emphasized that for an objective, high-quality, comprehensive, complete study of the case materials, the investigator can invite persons who have special knowledge in the field of tax legal relations, including specialists of the State Audit Service of Ukraine; specialists of the Main Department of the State Tax Service.

Problematic issues during the investigation of criminal proceedings in cases of tax evasion were identified, among the main ones: untimely and improper implementation of measures to preserve material evidence; entering information into the ЕРДР not on the basis of documentary checks, but on the basis of analytical reports; false qualification, which may be the reason for the application of restrictive measures to entrepreneurs in whose actions there is no fault.

Based on the above legislative and doctrinal statements, the author proposed the following features of the tax: mandatory payment; are carried out by individuals and legal entities; comes to the budget of the corresponding level; legally fixed terms and amount of tax; incurring legal liability for violation of tax legislation.

Key words: tax, tax evasion, pre-trial investigation, objects of taxation.

Постановка проблеми та її актуальність. Кожна економічно розвинута держава цивілізованого світу зацікавлена у тому щоб її громадяни фінансово розвивали свою підприємницьку діяльність, юридичні особи також мали прогресуючий економічний успіх, оскільки державні та місцеві бюджети тісно залежать від економічного розвитку приватної та державної діяльності. Правові відносини між державою та її громадянами у цьому випадку тісно залежать від здійснення сумлінної сплати податків. Життя всіх бюджетних організацій держави залежить від наповнення бюджету, а це заробітна плата та придбання засобів для всіх силових структур, працівників закладів охорони здоров'я та освіти, наповнення пенсійного фонду тощо. Все це тісно пов'язано від неухильної сплати податків. Підприємці повинні розуміти що від їхньої повної сплати податків та виплати заробітної плати «по білому» залежить розвиток країни в цілому.

На сьогоднішній день, залишається актуальним питання, як для нашої країни так і більшості країн світу – це не бажання працювати відкрито певної категорії осіб та організацій, сплачувати податки та платити заробітну плату не дотримуючись чітко встановлених законодавством норм. Правоохоронні органи нашої держави повинні

виявляти порушення податкових норм, притягувати винних до відповідальності, що у подальшому повинно призводити до наповнення бюджетів різного рівня.

Ускладнює ситуацію у сфері оподаткування й військова агресія РФ, окупація деяких територій нашої країни, знищення підприємств різного рівня, неприйняття законодавчо закріпленої процедури оподаткування це все призводить до послаблення безпеки, зниження рівня соціально-економічного спрямування, зокрема у питаннях з оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ухилення від сплати податків частково висвітлена у працях українських правознавців. Так, С. О. Баранов визначив та охарактеризував схеми, спрямовані на зменшення оподаткування, та схеми, які слугують для повного ухилення від оподаткування. Крім того, вчений надав власне доктринальне визначення щодо підвищення податкової дисципліни [1, с. 103]. Редько І. А. вивчав основні причини ухилення від сплати податків, вивчення цих причин допомогло сформулювати бачення про необхідність встановлення партнерських відносин між податковими органами та платниками податків. Також науковець визначив, що податки несправедливі, оскільки вони забирають занадто велику частку заробленого доходу як у підприємств, так і в громадян [14]. Смагло О. В. та Шур А. Р. вивчали способи ухилення від сплати податків дійшовши висновку, що існують значні можливості для ухилення від сплати податків, що не порушують існуючого законодавства [16, 328]. Коновалова І. М. розкрила особливості та відмінності термінів «ухилення» і «уникнення», що підкреслює нелегальний характер дій платників за умови ухилення від сплати податків [4].

Метою цієї статті є аналіз нормативно-правових актів у сфері податкових правовідносин. Визначити роль Національної поліції України у забезпеченні належного досудового розслідування у справах про ухилення від сплати податків, проаналізувати та деталізувати першочергові дії та основні напрямки роботи органів досудового розслідування.

Завдання статті полягають у визначенні та деталізації проблемних питань під час розслідування кримінального провадження у справах про ухилення від сплати податків.

Наукову новизну дослідження становлять пропозиції щодо здійснення ефективного досудового розслідування, по новому деталізація методів та способів ухилення від сплати податків.

Виклад основного матеріалу Конституція нашої країни закріплює основні права, свободи й обов'язки людини й громадянина, серед яких є обов'язок сплачувати податки у розмірах встановлених законним порядком [5]. Також Податковий кодекс України визначає, що фізичні особи, які є платниками податків зобов'язані здійснювати сплату податків, кодекс деталізує види податків котрі існують на території нашої країни (перелік є вичерпний), закріплює правовий статус органів державної влади, що здійснюють контроль у цій сфері, а також встановлює юридичну відповідальність за порушення норм податкового законодавства [9].

Законодавче визначення податку – це обов'язковий, неухильний, незаперечний платіж до належного бюджету або на єдиний рахунок, що стягується з платників податку згідно з Податковим кодексом України (ст. 6, п. 6.1) [9].

Згідно з словником фінансово-правових термінів податок – це обов'язковий платіж, який необхідно внести до бюджету відповідного рівня або до позабюджетних фондів, які здійснюються суб'єктами-платниками, у порядку, розмірах та строках визначених чинними нормативно-правовими актами [15].

Доктринальне визначення податку має різні форми прояву. Так, наприклад, Воронова Л. К. переконана, що податок – це обов'язкові, нецільові, безповоротні платежі, що надходять до місцевого та державного бюджетів. Платниками податків є не тільки

фізичні, а й юридичні особи, які здійснюють платежі у точно встановлених розмірах та термінах відповідно до податкового права [2, с. 448]. Крисоватий А. І. стверджує, що однією з функцій податку є перерозподіл частини вартості валового внутрішнього продукту й акумулювання в централізованих грошових фондах для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій [7, с. 331]. Погоджуємось з думкою Кучерявенко М. П., що податок це результат діяльності суб'єктів, які зобов'язані здійснювати свій податковий обов'язок шляхом обов'язкового відчуження грошових коштів у державну чи комунальну власність на підставі закону чи підзаконного нормативно-правового акту. Податок виступає як обов'язковий, безвідплатний, нецільовий платіж [8, с. 384].

На підставі наведених законодавчих та доктринальних тверджень можна визначити наступні ознаки податку: обов'язковий платіж; здійснюються фізичними та юридичними особами; надходить до бюджету відповідного рівня; законодавчо закріплені строки та розмір податку; настання юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства.

Відповідно до Кримінального кодексу України ухилення від сплати податків – це приховування прибутку який підлягає оподаткуванню, зменшення грошової суми податку, уникнення оподаткування, надання неправдивих відомостей в податкові органи щодо розміру податку, документів або інших неправдивих даних, що мають істотне значення [6].

Наукова спільнота також має власне доктринальне бачення щодо визначення ухилення від сплати податків. Кучерявенко М. П. розуміє під цим правопорушення, яке здійснюється суб'єктами-платниками шляхом неналежного виконання зобов'язань щодо сплати податків, які проявляються в активних діях останнього у формі провини або злочину [8, с. 384]. Т. П. Гега та Л. М. Доля у своїй науковій праці вказують на те, що ухилення від сплати податків – це дії платників податків, спрямовані на несплату податків шляхом заниження доходу та оцінки майна або повного приховування їх [3, с. 307].

Ухилення від сплати податків може бути вчинене наступним шляхом:

- ненадання документів, що мають істотне значення, які пов'язані із їх обчисленням, та сплатою до бюджетів різних рівнів;
- замовчування чи приховування об'єктів оподаткування; зниження реальної вартості цих об'єктів;
- зменшення сум податків; подання неправдивих відомостей чи документів, що засвідчують право фізичної особи на податковий кредит або на податкову соціальну пільгу.

Положення ст. 214 КПК України перебувають у взаємозв'язку з ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України, згідно з якою основною підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою діяння яке містить усі елементи складу кримінального правопорушення.

В нашому випадку за ухилення від сплати податків наступає кримінальна відповідальність за ст. 212 КК України, де об'єктом виступають правовідносини між державою і суб'єктами оподаткування (врегульовані нормами податкового права) з приводу обов'язкового внесення внесків до бюджетів та цільових фондів. Об'єктивна сторона характеризується в ухиленні від сплати податків, ненадходження коштів до бюджетів, як наслідок; причинний зв'язок між вищезазначеним діянням та наслідками. Наступним обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення є суб'єктивна сторона, яка проявляється у формі прямого умислу, коли суб'єкт оподаткування цілеспрямовано не сплачує податки, при цьому усвідомлює та передбачає суспільно небезпечні наслідки від ненадходження грошових коштів до бюджетів, більш того

суб'єкт оподаткування має бажання для настання таких наслідків. Суб'єктом виступають платники податків (фізична або юридична особа) на яких покладено обов'язок сплачувати податки згідно з Податковим кодексом України.

Положення ч. 1 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України закріплюють обов'язок слідчого, прокурора внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Згідно п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України, такі відомості повинні містити короткий виклад обставин, які свідчать про вчинення саме кримінального правопорушення. Підставою цього можуть бути заява чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або якщо вищезазначені особи самостійно виявили правопорушення з явними ознаками складу правопорушення.

Першочерговими діями органів досудового розслідування повинні бути зібрання як можливо більше інформації про юридичну особу та суб'єктів оподаткування цієї юридичної особи, серед цих даних є:

- встановлення інформації щодо податкового номеру юридичної особи, реєстраційні дані найменування та код ЄДРПОУ, дані платника в ДПІ, інформація про посадових осіб юридичної особи (паспортні данні, наказу іншого документа про призначення на посаду директора, довіреності тощо), інформація про засновників – юридичних осіб, інформація про банківські рахунки, архівні дані про рахунки платників та встановлення іншої необхідної інформації для об'єктивного, ефективного розслідування кримінального провадження;

- встановити реєстраційні документи про фізичну особу – підприємця, у тому числі інформація щодо видів діяльності, інформація може міститися в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;

- запросити інформацію щодо права власності на нерухоме майно суб'єктів, які фігурують в матеріалах кримінального провадження, одним із джерел де міститься така інформація є Реєстр прав власності на нерухоме майно

- в межах кримінального провадження запросити доступ до оригіналів документів (виписки по рахункам, інформацію на електронних носіях, у вигляді таблиць, деталізовані відомості про рух грошових коштів), вивчення яких має істотне значення по справі. Такі документи, як правило, містять банківську таємницю.

Вищезазначена інформація надається за рішенням суду, а вказані дії слідчого регламентуються ст. ст. 40, 131, 132, 159–166 КПК України, ст. ст. 60, 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [11]. Суд має право не тільки надати дозвіл слідчому на ознайомлення з документами, а й можливість вилучення їх.

Для об'єктивного, якісного, всебічного, повного вивчення матеріалів справи, керуючись ст. ст. 9, 22, 40, 71, 84, 93, 110 КПК України, слідчий може запросити осіб, які володіють спеціальними знаннями у сфері податкових правовідносин, серед них:

- спеціалісти Державної аудиторської служби України;
- спеціалісти Головного управління Державної податкової служби.

Серед основних напрямків роботи слідчого у подальшому по кримінальному провадженню є:

- призначення судово-економічної експертизи;
- проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів;
- встановлення свідків кримінального правопорушення;
- за необхідності проведення негласних слідчих (розшукових) дій (візуального спостереження за особою в публічно доступних місцях, відеоконтроль особи, зняття інформації з електронних інформаційних систем та комунікаційних мереж);
- проводяться обшуки, згідно ч. 2 ст. 234 КПК України, обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді.

Відповідно до частини 1, 2 статті 84 Кримінально процесуального кодексу України доказами в кримінальному провадженні є істотні фактичні дані за допомогою яких можливо встановити наявність чи відсутність обставин, що мають істотне значення для кримінального провадження. Такі дані повинні бути отримані виключно законним шляхом.

Особливу увагу хочемо звернути на те, що є процесуальними джерелами (доказами) по даній категорії справ: вилучені документи; висновки криміналістичних експертів, допити свідків та інші слідчі дії.

Під час розслідування кримінального провадження особливо важливо провести моніторинг фінансових операцій, які здійснюють особи за період який цікавить органи досудового розслідування та визначений ними. Законодавство України, а саме Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [11], положення Про порядок надання Державною службою фінансового моніторингу України [10] органам досудового розслідування, дає підстави отримувати та використовувати інформацію органами досудового розслідування для встановлення істини по справі.

Санкція статті 212 КК України передбачає арешт на майно та конфіскацію майна і стягнення їх у дохід держави. Таке втручання держави в право володіння особи є цілком виправданим та законним, оскільки вилучаючи майно задовольняються потреби держави та суспільства. Реалізуючи таку процесуальну дію обов'язково необхідно дотримуватись принципів пропорційності, справедливості, законності та верховенства права. В свою чергу накладення арешту на майно в ході кримінального провадження надасть змогу забезпечити збереження речових доказів та застосування у подальшому конфіскації.

Непоодинокі випадки, коли є проблема у виявленні активів на які може бути накладено арешт. У цьому випадку допоміжним суб'єктом, який здійснює розшук активів (встановлення місцезнаходження активів) є Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Правовий статус діяльності вищезазначеного державного органу є Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів». Саме норми цього нормативно-правового акту закріплюють одну з важливих функцій Національного агентства – здійснення заходів з виявлення, розшуку, проведення оцінки активів за зверненням слідчого та у подальшому забезпечує збереження активів [13].

Проблемні питання під час розслідування кримінального провадження у справах по ухиленню від сплати податків:

- невчасне та неналежне виконання заходів щодо збереження речових доказів може призвести до ускладнення або унеможливлення виконання завдань кримінального провадження (здійснення конфіскації);
- поширені випадки коли відомості до ЄРДР органами досудового розслідування вносяться не на підставі документальних перевірок, а на підставі аналітичних довідок, надходження інформації від співробітників податкової у вигляді письмових рапортів, які містять тільки припущення ухилення від сплати податків;
- кримінальне правопорушення може бути помилково кваліфіковано не тільки за ст. 212 КК України, а за сукупністю правопорушень, ст. 205 КК України та ч. 5 ст. 27 і ст. 212 КК України, це може привести до виникнення випадкових жертв невикладкових дій правозахисних органів. Обмеження можуть бути реалізовані до фізичних осіб підприємців в діях яких немає вини.

Враховуючи вищезазначене пропонуємо науковій спільноті наступні **висновки**:

- ухилення від сплати податків є проблемою в багатьох країнах, особливо з розвинутою ринковою економікою. Причиною цьому може бути – перебільшене податкове навантаження, наявність прогалин та колізій у податковому законодавстві, що може привести до помилок у застосуванні санкцій та ведення кримінального провадження. Враховуючи те що платники податків вимушені сплачувати до бюджету більше ніж вони заробляють, останні починають шукати прогалини та колізії у податковому законодавстві виправдовуючи свої дії спрямовані на ухилення від сплати податків;
- для здійснення ефективного досудового розслідування з такої категорії справ необхідно здійснити комплексний підхід до збору доказової бази: грамотно скласти акт перевірки, за результатами проведення податкової перевірки; встановити факт податкового порушення; правильно визначити розмір несплачених податків, механізми такої несплати, коло посадових осіб, які зобов'язані здійснити сплату;
- основними способами ухилення від сплати податків є: нелегальна діяльність – «тіньова економіка»; приховування об'єктів оподаткування; ведення податкового обліку з порушенням чинного законодавства; створення фіктивних фірм; складність у тлумаченні податкового законодавства, що призводить до неумисних помилок з боку суб'єктів оподаткування.

Список використаної літератури:

1. Баранов С. О. Ухилення від сплати податків як основний чинник тіньової економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. № 12/2016. С. 102–106 .
2. Воронова Л.К. Фінансове право України. підруч. Воронова Л.К. Київ. Прецедент. Моя книга. 2006. С. 448.
3. Гега П.Т. Основи податкового права. П.Т. Гега, Л.М. Доля . 4-те вид., переробл. і доповн. Київ. Т-во Знання. 2003. С. 307.
4. Коновалова І. М. Теоретичні аспекти ухилення від сплати податків та механізм їх уникнення. URL: <http://www.klubok.net/article1889.html> (дата звернення: 12 грудня 2023 року).
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 URL: (дата звернення: 12 грудня 2023 року).
6. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25–26, ст. 131. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12 грудня 2023 року).
7. Крисоватий А.І. Податкова система: навч. посіб. А.І. Крисоватий, О.М. Десятнюк. Тернопіль. Карт-бланш. 2004. С. 331.
8. Основы налогового права. Учеб. пособ. под ред. Н.П. Кучерявенко. Харьков. Легас. 2003. С. 384.
9. Податковий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17, ст. 112. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>(дата звернення: 12 грудня 2023 року).
10. Порядок надання Державною службою фінансового моніторингу України Національній поліції України узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів та отримання Державною службою фінансового моніторингу України інформації про хід їх розгляду: Закон України від 06 серпня 2021 р. № 1026/36648. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1026-21#Text>(дата звернення: 12 грудня 2023 року).
11. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 12 грудня 2023 року).

12. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>(дата звернення: 12 грудня 2023 року).

13. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листопада 2015 року № 772-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text>(дата звернення: 12 грудня 2023 року).

14. Редько І. А. Проблемні питання ухилення від сплати податків. URL:http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65637.doc.htm (дата звернення: 12 грудня 2023 року).

15. Словник фінансово-правових термінів за заг. ред. д. ю.н., проф. Л. К. Воронової. 2-е вид., переробл. і доповн. Київ. Алерта. 2011. С. 558.

16. Смагло О.В., Щур А.Р. Ухилення від сплати податків: механізм і шляхи подолання. *Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ*. Вінниця. 2019. Вип. 64. С. 326–329.

УДК 343.1. 344.652

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.11>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

Шкута Олег Олегович,
orcid.org/ 0000-0003-0395-5710
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри професійних
та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон, Україна)

У статті обґрунтовано, що правове поняття «звільнення від покарання» розуміється, як: відмова держави від призначення засудженій особі покарання; відмова від застосування до засудженої особи покарання в процесі ухвалення судового рішення або в процесі його виконання, в т.ч. і в процесі подальшого відбування покарання; пом'якшення покарання призначеного судом; засудження без призначення покарання.

Проаналізовано підходи до розуміння кримінально-правової природи інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням виділяють наступні: відмова держави від застосування покарання до особи, які за вироком суду визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення; кримінально-правовий інститут визначений в норма кримінального права; дострокове звільнення засудженої особи від відбуття кримінального покарання за наявності об'єктивних причин; звільнення судом особи або від призначення кримінального покарання, або від реального відбування кримінального покарання; або від подальшого відбування частково відбутого кримінального покарання.

Визначено, що інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням – це передбачена в законодавстві України фактична форма пробації, яка виражається сукупністю правових норм та застосовується у випадку, якщо мету кримінального покарання може бути досягнуто без повного або реального відбування покарання, чи недоцільності такого відбування у зв'язку із рядом об'єктивних обставин. Зауважено, що інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням спрямований на ефективну реабілітацію та виправлення засуджених осіб, а також на зменшення навантаження на тюремні установи.

Обґрунтовано, що рішення суду про застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням ґрунтується на суб'єктивній правосвідомості та дискреційному праві судді, на відомостях визначених у досудовій доповіді органу пробації, наявності угоди про примирення або визнання вини.

Умовами реалізації інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням є: умовний випробувальний; застосування санкції за порушення умов випробування; постійний контроль офіцера пробації; реабілітація та виправлення засудженого; здійснення судового нагляду.

Ключові слова: звільнення від покарання, інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням, виправлення засудженого.

CRIMINAL LEGAL PRINCIPLES OF THE INSTITUTE OF EXEMPTION FROM SERVING A SENTENCE WITH PROBATION

Shkuta Oleh Olehovych,
orcid.org/ 0000-0003-0395-5710
Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Professional
and Specialized Disciplines
(Kherson Faculty of Odesa State
University of Internal Affairs, Kherson,
Ukraine)

The article substantiates that the legal concept of "exemption from punishment" is understood as: refusal of the state to impose punishment on a convicted person; refusal to apply punishment to a convicted person in the process of passing a court decision or in the process of its execution, including and in the process of further serving the sentence; mitigation of the punishment imposed by the court; conviction without penalty.

The analyzed approaches to understanding the criminal-legal nature of the institution of exemption from serving a sentence with probation highlight the following: refusal of the state to apply punishment to a person found guilty of a criminal offense by a court verdict; the criminal law institution is defined in the norm of criminal law; early release of a convicted person from serving a criminal sentence if there are objective reasons; release by the court of a person either from imposing a criminal penalty or from actually serving a criminal penalty; or from further serving a partially served criminal sentence.

It was determined that the institution of exemption from serving a sentence with probation is an actual form of probation provided for in the legislation of Ukraine, which is expressed by a set of legal norms and is applied in the event that the purpose of criminal punishment can be achieved without full or actual serving of the sentence, or the impracticality of such serving in the context due to a number of objective circumstances. It was noted that the institution of release from serving a sentence with probation is aimed at effective rehabilitation and correction of convicted persons, as well as at reducing the burden on prison institutions.

It is substantiated that the court's decision to apply the institution of exemption from serving a sentence with probation is based on the subjective legal awareness and discretionary right of the judge, on the information specified in the pre-trial report of the probation authority, the presence of an agreement on reconciliation or admission of guilt.

The conditions for the implementation of the institute of exemption from serving a sentence with probation are: conditional probation; application of sanctions for violation of probation conditions; constant control of the probation officer; rehabilitation and correction of the convict; implementation of judicial supervision.

Key words: exemption from punishment, institution of exemption from serving a sentence with probation, correction of the convicted.

Постановка проблеми. Одним із важливих інститутів реабілітації та виправлення засуджених осіб в Україні виступає інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки він дозволяє досягти мети виправлення засудженої особи без ізоляції від суспільства. Дослідження теорії та практики застосування кримінально-правового інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням зумовлено рядом чинників, зокрема необхідністю: визначення проблем та напрямків покращення ефективності інституту випробування, в т.ч. розробки нових апробаційних

програм та методів реабілітації засуджених; підвищення ефективності інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням, його впливу на рівень рецидивних проявів та повторність правопорушень серед засуджених; забезпечення гарантій захисту прав засуджених та індивідуалізації кримінального покарання; дослідження ефективності інституту випробування в сфері соціальної ресоціалізації та інтеграції засуджених; здійснення порівняльного аналізу практики застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням та ін.

Аналіз останніх досліджень. Розвиток інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням в Україні ґрунтується не тільки на запозиченні позитивного досвіду іноземних країн в даній сфері, змінах в законодавстві, але й на ряді ґрунтовних наукових досліджень. Зокрема, таких науковців, як: О. П. Горох (сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування) [1], О. О. Рибак, Д. В. Ягунов (співвідношення між інститутом звільнення від відбування покарання з випробуванням та інститутом пробації) [7], Г. С. Резніченко, Г. Р. Мурадян (правова природа звільнення від відбуття покарання з випробуванням) [6], М. В. Сийплові (судова практика звільнення від відбуття покарання з випробуванням за кримінальні правопорушення, що посягають на охоронну діяльність) [8] та інші.

Метою даної статті є дослідження кримінально-правових засад інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень Кримінального кодексу України формами реалізації поняття «звільнення від покарання» можуть бути форми які передбачені в наступних нормах:

1. Засудження без призначення покарання: ч. 4–5 ст. ККУ «Звільнення від покарання та його відбування»; ст. 105 ККУ «Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру»; ст. 106 ККУ «Звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності» [3].

2. Звільнення від покарання на стадії виконання вироку: ст. 84 ККУ «Звільнення від покарання за хворобою».

3. Звільнення від кримінального покарання після закінчення іспитового строку: ч. 1 ст. 78 ККУ «після закінчення іспитового строку засуджений, який виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового кримінального правопорушення, звільняється судом від призначеного йому покарання» [3]; ч. 4 ст. 79 ККУ «після закінчення іспитового строку суд, залежно від поведінки засудженої, звільняє її від покарання або направляє для відбування покарання, призначеного вироком» [3].

4. Звільнення від призначеного кримінального покарання на стадії виконання обвинувального вироку: ч. 2 ст. 74 ККУ «особа, засуджена за діяння, караність якого законом усунена, підлягає негайному звільненню від призначеного судом покарання»; ст. 84 ККУ «Звільнення від покарання за хворобою» [3].

Визначенні норми закріплюють, що звільнення від покарання передбачає остаточну відмову держави від застосування до засуджених осіб покарання без перегляду цього питання у майбутньому та без додаткових умов.

Відповідно до кримінально-правових норм «звільнення від покарання» розуміється, як:

- ухвалення судом рішення про тимчасове невиконання призначеного покарання (ст. ст. 104, 79. 75 ККУ) [3];
- незастосування призначеного покарання (ст. ст. 72, 80, 86, 106 ККУ) [3];
- звільнення засуджених осіб від подальшого відбуття покарання (ст. ст. 81, 83, 84, 86, 87, 107 ККУ) [3];

Отже, узагальнюючи можна визначити, що «звільнення від покарання» – це:

- 1) відмова держави від призначення засудженій особі покарання;
- 2) відмова від застосування до засудженої особи покарання в процесі ухвалення судового рішення або в процесі його виконання, в т.ч. і в процесі подальшого відбування покарання;
- 3) пом'якшення покарання призначеного судом;
- 4) засудження без призначення покарання.

На думку М. В. Сийпюкі «термін «звільнення» не можна визначати через поняття «відмова», адже, на відміну від звільнення, відмовитися можна лише від того, що ще не настало» [8]. Отже, Розділ XII ККУ містить два терміни «звільнення від покарання» та «відмова від покарання» [3].

Отже, інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням – це передбачена в законодавстві України фактична форма пробації, яка виражається сукупністю правових норм та застосовується у випадку, якщо мету кримінального покарання може бути досягнуто без повного або реального відбування покарання, чи недоцільності такого відбування у зв'язку із рядом об'єктивних обставин.

Передумовою застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням стають випадки:

- мету кримінального покарання може бути досягнуто без реального відбування покарання;
- мету кримінального покарання досягнуто до закінчення строку відбування покарання в результаті позитивної поведінки засудженого;
- досягнення мети кримінального покарання не можливе з ряду об'єктивних обставин (наприклад, у зв'язку із хворобою засудженого).

Серед підходів до розуміння кримінально-правової природи інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням виділяють наступні:

- a) відмова держави від застосування покарання до особи, які за вироком суду визнано винною у вчинення кримінального правопорушення;
- b) кримінально-правовий інститут визначений в норма кримінального права;
- c) дострокове звільнення засудженої особи від відбуття кримінального покарання за наявності об'єктивних причин (зокрема, досягнення мети кримінального покарання або хвороби засудженого);
- d) звільнення судом особи або від призначення кримінального покарання, або від реального відбування кримінального покарання; або від подальшого відбування частково відбутого кримінального покарання [8].

Кримінально-правовою нормою, що закріплює інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням є стаття 78 ККУ, яка містить наступну норму «після закінчення іспитового строку засуджений, який виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового кримінального правопорушення, звільняється судом від призначеного йому покарання» [3]. Дана норма визначає характер звільнення від покарання саме у процесі виконання вироку після дотримання засудженою особою певних умов та на підставі відповідної ухвали суду.

Колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду при розгляді справи 235/689/20 визначила наступні особливості застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням:

- застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням можливе, коли в матеріалах справи є свідчення зниження суспільної небезпеки кримінального правопорушення та засудженого, що дозволяє досягти мети кримінального покарання без ізоляції останнього від суспільства. Зокрема, проявом щирого каяття

засудженого буде влаштування на роботу та прагнення відшкодувати завдані потерпілому збитки, проте це не свідчатиме про можливість виправлення засудженого без ізоляції його від суспільства;

- інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням може бути застосовано у тому випадку, якщо суд буде переконаний, що засуджена особа в подальшому не буде вчиняти кримінальні правопорушення;

- у випадку застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням суд повинен враховувати не тільки ступінь тяжкості кримінального правопорушення, характеристику особи засудженого, але й інші істотні обставини справи, зокрема обтяжуючі та пом'якшуючі покарання обставини кримінального правопорушення [8].

Ст. 75 ККУ визначає, що «суд... може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням» [3].

Тобто, рішення суду щодо застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням ґрунтується на суб'єктивній правосвідомості та дискреційному праві судді. Суб'єктивна правосвідомість означає індивідуальне розуміння та усвідомлення суддею вагомості доказів, особистих обставин справи, можливості альтернативності застосування різновидів кримінального покарання тощо. Дискреційність означає, що рішення судді ґрунтується на свободі вибору, на власному розсуді та професійних знаннях. Проте, слід зауважити, що право дискреційності щодо застосування інституту звільнення від відбування покарання із випробуванням не буде реалізовано, у випадку якщо було вчинено наступні кримінальні правопорушення (дане положення затверджено у ч. 1 ст. 75 ККУ) [3]:

- 1) корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією;

- 2) в умовах воєнного стану чи бойовій обстановці: невиконання наказу (ст. 403 ККУ), погроза або насильство щодо військового начальника (ст. 405 ККУ), самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 ККУ), дезертирство (ст. 408 ККУ), самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю (429 ККУ) [3];

- 3) порушення експлуатації транспорту або правил безпеки дорожнього руху особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також особами, які перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу і швидкість реакції;

- 4) катування представником держави, в т.ч. і іноземної (ч. 3 ст. 127 ККУ) [3].

Прикладом застосування положень ст. 75 ККУ є вирок колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Івано-Франківського апеляційного суду у справі № 344/5121/22 від 09.11.2022 р. в якому суд на підставі ст. 75 ККУ звільнив винну особу «від відбування покарання у виді позбавлення волі з випробуванням строком на 1 рік з накладенням на нього обов'язків, передбачених ст. 76 ч. 1 п.п. 1, 2 ККУ» [2]. Відповідно до вироку суду на засудженого було покладено обов'язок:

- «періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації» (п. 1. ч. 1 ст. 76 ККУ) [3];

- «повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання» (п.2.ч. 1 ст. 76 ККУ) [3]

Можливість застосування судом інституту звільнення від покарання ґрунтується на укладанні угоди про примирення або визнання вини. Зокрема, така угода повинна містити положення, щодо виду кримінального покарання (обмеження волі, виправні роботи, позбавлення волі до 5 років, службове обмеження для військовослужбовців), а також, узгоджене питання про відбування покарання з випробуванням (ч. 2 ст. 75 ККУ) [3]. Загальними умовами застосування угоди про примирення або визнання

вини є наступне: угода реалізується в рамках інститут примирення та інституту «plea bargain» (інституту визнання вини) у кримінальному провадженні; постраждала від кримінального правопорушення особа має можливість висловити своїх побажання щодо умов угоди; угода про примирення або визнання вини повинна бути схвалена судом, який повинен оцінити відповідність угоди вимогам закону та принципу справедливості, зокрема встановити чи дійсно постраждала особа примирилася із винним та задоволена заходами із відшкодування шкоди, не проти звільнення підсудного від кримінальної відповідальності.

На думку окремих науковців, при визначенні відповідності угоди норма законодавства суд не повинен давати правової оцінки можливості виправлення засудженої особи в умовах відсутності ізоляції від суспільства, оскільки це питання визначають сторони провадження, в т.ч. враховуючи взаємовигідні умови угоди [1]. Проте, констатація судом відповідності угоди про примирення та визнання вини нормам законодавства фактично узгоджує питання можливого виправлення засудженої особи у випадку застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням [8], оскільки з практики укладання даного типу угоди сторони не враховують тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, характеристики винної особи, обтяжуючі чи пом'якшуючі обставини.

Відповідно до положень ст. 314 Кримінального процесуального кодексу України при вирішенні питання щодо застосування інституту звільнення від відбування кримінального покарання із випробуванням суд з власної ініціативи може «доручити представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь» [4]. Також, така доповідь може бути складена за клопотанням обвинуваченого, його законного представника чи захисника, за клопотанням прокурора на основі ухвали суду із зазначення строку підготовки такої доповіді [4].

Досудова доповідь органу пробації може включати наступні елементи: попередню історію засудженого; соціально-психологічну характеристику засудженого (особисті характеристики соціального стану, освіти, сімейний стан, працездатність та ін.); рекомендації щодо виправлення та реабілітації засудженого; висновки щодо придатності для пробації; умови випробувального строку; заходи та програми пробації.

Отже, інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням є однією з форм альтернативного відбування покарання в кримінальному праві, він передбачає можливість звільнення засудженого від фактичного відбування строку позбавлення волі за умови дотримання певних умов протягом випробувального строку.

Умовами реалізації інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням є:

- умовний випробувальний строк для засудженої особи під час якого він повинен дотримуватися певних умов, зокрема, виконання громадських робіт, відвідувати зустрічі із офіцерами пробації;
- застосування санкції за порушення умов випробування, зокрема, відновлення строку позбавлення волі та ін.;
- засуджений може перебувати під постійним контролем офіцера пробації, який відслідковує його поведінку та виконання умов випробувального строку.
- реабілітація та виправлення засудженого, зокрема, засуджений може брати участь у реабілітаційних і соціальних програмах, які допомагають йому інтегруватися в суспільство та зменшити ймовірність повторного вчинення кримінальних правопорушень;
- здійснення судового нагляду, зокрема, рішення щодо звільнення від відбування покарання з випробуванням часто приймає суд, який має можливість встановлювати умови випробувального строку та розглядати порушення цих умов.

Висновки. Правове поняття «звільнення від покарання» розуміється, як: відмова держави від призначення засудженій особі покарання; відмова від застосування до засудженої особи покарання в процесі ухвалення судового рішення або в процесі його виконання, в т.ч. і в процесі подальшого відбування покарання; пом'якшення покарання призначеного судом; засудження без призначення покарання.

Підходи до розуміння кримінально-правової природи інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням виділяють наступні: відмова держави від застосування покарання до особи, які за вироком суду визнано винною у вчинення кримінального правопорушення; кримінально-правовий інститут визначений в нормі кримінального права; дострокове звільнення засудженої особи від відбування кримінального покарання за наявності об'єктивних причин (зокрема, досягнення мети кримінального покарання або хвороби засудженого); звільнення судом особи або від призначення кримінального покарання, або від реального відбування кримінального покарання; або від подальшого відбування частково відбутого кримінального покарання.

Інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням – це передбачена в законодавстві України фактична форма пробації, яка виражається сукупністю правових норм та застосовується у випадку, якщо мету кримінального покарання може бути досягнуто без повного або реального відбування покарання, чи недоцільності такого відбування у зв'язку із рядом об'єктивних обставин. Інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням спрямований на ефективну реабілітацію та виправлення засуджених осіб, а також на зменшення навантаження на тюремні установи.

Рішення суду про застосування інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням ґрунтується на суб'єктивній правосвідомості та дискреційному праві судді, на відомостях визначених у досудовій доповіді органу пробації, наявності угоди про примирення або визнання вини.

Умовами реалізації інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням є: умовний випробувальний; застосування санкції за порушення умов випробування; постійний контроль офіцера пробації; реабілітація та виправлення засудженого; здійснення судового нагляду.

Список використаних джерел:

1. Горох О.П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія / О.П. Горох; за наук. ред. А.А. Музика. Київ : ВД «Дакор», 2019. 676 с.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 03.10.23).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.09.23).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2769> (дата звернення: 13.10.23).
5. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 235/689/20 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99009843> (дата звернення: 13.10.23).
6. Резніченко Г.С., Мурадян Г.Р. Правова природа звільнення від відбування покарання з випробуванням. *Південноукраїнський правничий часопис. Правова система: теорія і практика.* 4-200. С. 154–158.
7. Рибак О.О., Ягунов Д.В. Співвідношення між інститутом звільнення від відбування покарання з випробуванням та інститутом пробації. *Актуальні проблеми полі-*

тики: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (керівник авт. кол.), Л. І. Кормич (ред.), М. А. Польовий (відп. секр.) [та ін.] ; ОНЮОА, Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса, 2009. Вип. 37. С. 96–103.

8. Сийплові М.В. Судова практика звільнення від відбуття покарання з випробуванням за кримінальні правопорушення, що посягають на охоронну діяльність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія ПРАВО*. Випуск 69, 2022. С. 367–372. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254888/251998> (дата звернення: 14.10.23).

УДК 343.322

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.12>

ОБ'ЄКТ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Яниська Тетяна Юріївна,

orcid.org/0009-0000-3094-6268

ад'юнкт кафедри кримінального права
і кримінології факультету №1 ІПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ, м. Львів, Україна)

У статті досліджено об'єкт колабораційної діяльності за вертикальною та горизонтальною класифікацією. Загальним об'єктом є усі суспільні відносини, які охоплюються статтею 1 КК. Вони можуть змінюватися внаслідок прийняття законодавцем рішень про криміналізацію чи декриміналізацію певних діянь.

Проаналізовано, що для визначення родового об'єкту злочинів, які передбачені у розділі I Особливої частини КК науковці використовують термін «основи національної безпеки», що пов'язано із відповідною назвою розділу та назвою закону, який діяв до 2018 р. Підтримано позицію науковців щодо використання терміну «національна безпека». Під родовим об'єктом злочинів проти основ національної безпеки запропоновано розуміти суспільні відносини щодо забезпечення національної безпеки України.

Встановлено, що деякі науковці здійснюють видовий поділ злочинів проти основ національної безпеки. Переважно цей поділ здійснюється залежно від виду загрози: зовнішня або внутрішня. Аргументовано, що цей поділ є умовним, оскільки колабораційна діяльність впливає як на зовнішню так і на внутрішню безпеку держави, а тому здійснювати видовий поділ об'єкта недоцільно.

Зазначено, що під безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності науковці розуміють завдання шкоди суверенітету, територіальній цілісності та іншим складовим, які передбачені профільним Законом України «Про національну безпеку». Запропоновано визначати безпосередній об'єкт колабораційної діяльності залежно від сфери, якій завдається шкода. Відтак, під безпосереднім об'єктом слід розуміти національну безпеку України у сфері державної безпеки, військовій, інформаційній та економічній сферах.

Проведено поділ додаткового об'єкту колабораційної діяльності на додатковий обов'язковий та додатковий факультативний. Доведено, що додатковий обов'язковий об'єкт колабораційної діяльності передбачений тільки у ч. 8 ст. 111-1 КК та включає в себе життя і право власності особи. Додатковому факультативному об'єкту не завжди завдається шкода поряд із обов'язковим.

Ключові слова: колабораційна діяльність, колабораціонізм, об'єкт, суспільні відносини, національна безпека.

OBJECT OF COLLABORATIVE ACTIVITY

Yasnyska Tetiana Yuriivna,
orcid.org/0009-0000-3094-6268
Adjunct of the Department of Criminal
Law and Criminology,
Faculty No. 1 of the Institute for Training
Specialists for National Police Units
(Lviv State University of Internal Affairs,
Lviv, Ukraine)

The object of collaborative activity according to vertical and horizontal classification has been investigated in the article. The generic object is all social relations covered by Article 1 of the Criminal Code. They may be changed as a result of the legislator's decision to criminalize or decriminalize certain acts.

It has been analyzed that to determine the generic object of the crimes provided in Chapter I of the Special Part of the Criminal Code, scientists use the term "fundamentals of national security" which is connected with the corresponding titles of the chapter and the law that was in force until 2018. The scientists' position regarding the use of the term 'national security' is supported. Under the generic object of crimes against the fundamentals of national security, it has been proposed to understand social relations regarding the provision of national security of Ukraine.

It has been established that some scientists use a specific division of crimes against the fundamentals of national security. This division is mainly made depending on the type of threat: external or internal. It has been argued that this division is conditional, since collaborative activity affects both the external and internal security of the state, and therefore it is impractical to make a specific division of the object.

It has been noted that under the immediate object of collaborative activity, scientists understand the task of doing harm to the sovereignty, territorial integrity and other components which are provided in the relevant Law of Ukraine "On National Security". It has been proposed to determine the immediate object of collaborative activity depending on the area that is being harmed. Therefore, the immediate object should be understood as the national security of Ukraine in the sphere of state security, military, information and economic spheres.

The additional object of collaborative activity has been divided into additional mandatory and additional optional. It has been proven that the additional mandatory object of collaborative activity is provided only in Part 8 of Art. 111-1 of the Criminal Code and includes the life and property rights of a person. Damage is not always done to an additional optional object alongside the mandatory one.

Key words: collaborative activity, collaborationism, object, public relations, national security.

Постановка проблеми. Визначення усіх елементів складу колабораційної діяльності є важливим для правильної кваліфікації діянь осіб та його розмежування із суміжними кримінальними правопорушеннями. Після криміналізації колабораційної діяльності, наукові пошуки авторів переважно спрямовані на з'ясування об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони та розробці пропозицій щодо усунення неточностей та прогалин у ст. 111-1 КК. Проте, поза увагою науковців залишається об'єкт цього складу злочину. Так, законодавець зазначає, що колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному

суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України [1], тобто зазначає про родовий об'єкт цього злочину і, відповідно, розміщує це кримінальне правопорушення у Розділі I Особливої частини. Водночас відсутні визначення інших структурних елементів об'єкту колабораційної діяльності, що потребує додаткового дослідження.

Стан опрацювання цієї проблематики. Об'єкт складу кримінального правопорушення досліджували Л. Брич, М. Коржанський, Є. Лащук, А. Музика, В. Навроцький, В. Тацій, І. Чугуніков та інші науковці. Для з'ясування об'єкту колабораційної діяльності є важливими також дослідження об'єкту державної зради, оскільки колабораційна діяльність є привілейованою формою державної зради. Так, об'єкт державної зради на дисертаційному рівні досліджували Н. Кончук [2], С. Сергієвський [3]. У більшості наукових статей, у яких проводилось дослідження колабораційної діяльності, про об'єкт складу кримінального правопорушення згадується побіжно, без з'ясування його змісту. Аналіз основного безпосереднього та додаткового об'єкта колабораційної діяльності здійснено у науково-практичному коментарі новел кримінального законодавства, прийнятих під час воєнного стану (Є. Письменський) [4, с. 82–85]. Водночас, не проведено дослідження у якому б розглянуто повну структуру об'єкта колабораційної діяльності.

Метою статті є визначення сутності та змісту об'єкта колабораційної діяльності за Кримінальним кодексом України.

Виклад основного матеріалу. Загально визнаним у науці є поділ об'єктів кримінального правопорушення «по вертикалі» на (1) загальний; (2) родовий і (3) безпосередній. Цей поділ ґрунтується на використанні таких філософських категорій, як загальне, особливе та окреме [5, с. 151]. Деякі науковці виділяють також видовий об'єкт кримінального правопорушення, тобто здійснюють поділ родового об'єкту на групи складів злочинів, які найбільш схожі за своїм змістом [6, с. 70–71, 96].

Загальний об'єкт це усі суспільні відносини, які охороняються КК. Він визначений у ст. 1 КК та включає в себе права і свободи людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою. Науковці зазначають, що загальний об'єкт змінюється внаслідок криміналізації та декриміналізації, які впливають на обсяг і зміст охоронюваних законом про кримінальну відповідальність відносин [3, с. 69–70; 5, с. 151].

За родовим об'єктом встановлюється розділ Особливої частини КК, який містить конкретний склад злочину, наявність або відсутність якого потрібно буде встановити при кваліфікації вчиненого особою діяння [7, с. 51–52]. Його значення полягає в тому, що він дає можливість диференціації, класифікації та структуризації злочинів у кримінальному законодавстві [8, с. 122]. І. Яковюк, М. Рубашенко та Н. Шульженко звертають увагу на те, що приписи ст. 111-1 КК спрямовані на охорону основ національної безпеки України, на що вказує передусім розміщення її саме в розділі I Особливої частини КК. До того ж у пояснювальній записці до проекту закону аргументується, що «колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України...». Не викликає сумнівів, що положення ст. 111-1 КК в кінцевому рахунку охороняють «основи основ» Українського народу, суспільства та держави: незалежність, суверенітет, територіальну цілісність та основи конституційного ладу, особливо з огляду на контекст подій, у яких приймався згаданий Закон [9, с. 131].

Аналіз наукових досліджень показує, що серед науковців є різний підхід щодо ключового терміну, який використовують науковці для визначення родового об'єкту

злочинів, які передбачені у розділі I Особливої частини КК. Так, одні науковці зазначають що ним є «основи національної безпеки» (Т. Лисько та Б. Літвінчук [10, с. 179], В. Тацій [11, с. 7], О. Чуваков [12, с. 102–103; 13, с. 39], П. Ясиновський [14, с. 100]), інші – «національна безпека» (Н. Антонюк [15, с. 59], С. Афанасенко та І. Стойков [16, с. 55], Ю. Василенко [17, с. 4; 18, с. 272], О. Козаченко та О. Мусиченко [19, с. 410], О. Литвинов [20, с. 242]? В. Мисливий та О. Грачова [21, с. 371], А. Савченко та Ю. Шуляк [22, с. 166], С. Сергієвський [3, с. 71–72], М. Хавронюк [5, с. 815]). Це пов'язано із тим, що розділ I Особливої частини КК має у своїй назві словосполучення «основи національної безпеки», а протягом 19.06.2003–08.07.2018 рр. діяв відповідний Закон України «Про основи Національної безпеки» [23]. Проте і закон, який втратив чинність і Закон України «Про національну безпеку» [24], який чинний зараз містять визначення терміну «національна безпека», а не її «основ».

На цю проблему також звертає увагу С. Сергієвський, який аналізуючи нормативно-правові акти, що регулювали національну безпеку раніше, зазначає, що термін «основи» було використано для акценту на рівні деталізації правового регулювання, оскільки суспільні відносини у сфері національної безпеки були врегульовані на рівні основних засад державної політики, а сам термін «основи» не мав відношення до змісту поняття «національна безпека» [3, с. 71]. Тому, слід погодитись із науковцем, що доцільно використовувати термін «національна безпека України» [3, с. 72].

Іншим питанням є тлумачення національної безпеки як родового об'єкту злочинів, які на неї посягають. На думку В. Тація, родовим об'єктом злочинів проти основ національної безпеки є суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України: її конституційного ладу, суверенітету, територіальної недоторканності, обороноздатності, або іншими словами – суспільні відносини, що забезпечують саме існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної правової держави [25, с. 25]. О. Чуваков зазначає, що родовим об'єктом злочинів, передбачених Розділом I Особливої частини (національну безпеку у вузькому її розумінні – основи національної безпеки) охоплюється сукупність суспільних відносин у сфері захисту конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, обороноздатності й інших важливих для держави інтересів [12, с. 102]. Н. Кончук вважає, що родовим об'єктом таких злочинів є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини щодо забезпечення основ національної безпеки держави [2, с. 56]. Р. Чорний під родовим об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 109–114-1 КК розуміє охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини щодо забезпечення безпеки держави [26, с. 10]. О. Попович, Л. Томаш, П. Латковський, А. Бабій родовим об'єктом злочинів, які визначені у розділі I Особливої частини КК вважають суспільні відносини, які забезпечують суверенітет, цілісність і недоторканність держави, її обороноздатність, а також безпеку в економічній, політичній, інформаційній та інших сферах [27, с. 10]. С. Сергієвський під родовим об'єктом пропонує розуміти суспільні відносини у сфері національної безпеки України [3, с. 72].

Пропонуємо авторське визначення родового об'єкту злочинів проти основ національної безпеки під яким розуміти суспільні відносини щодо забезпечення національної безпеки України.

Наступним елементом поділу є видовий об'єкт. Він містить у собі групу суспільних відносин, що за своїм обсягом менша, ніж група, що входить у родовий об'єкт злочинів, але більша, ніж ті суспільні відносини, на які посягають при вчиненні конкретного злочину. Поняття видового об'єкта дуже часто визначається як складова у загальній назві відповідної назви розділу Особливої частини. Це також використовується для подальшої систематизації суспільних відносин вже усередині кожного розділу

Особливої частини. Видовий об'єкт може умовно розглядатися як відносно самостійний вид суспільних відносин, але у даному випадку виступаючий як структурний елемент більш широких за обсягом суспільних відносин (родового об'єкта) [28, с. 109]. М. Рубашенко зазначає, що видовий об'єкт повинен об'єднувати в собі декілька (два чи більше) безпосередніх об'єктів. Якщо ж видовий об'єкт повністю збігається з безпосереднім, то в його виділенні взагалі втрачається будь-який сенс [29, с. 2].

А. Носач виділяє окрему групу злочинів, які посягають безпосередньо на державний суверенітет і територіальну цілісність України. Автор визначає видовий об'єкт злочинів проти основ національної безпеки, а саме суспільні відносини щодо регулювання та забезпечення охорони державного суверенітету і територіальної цілісності України. До них він відносить злочини, передбачені ст. ст. 110, 110-2, 111 КК [30, с. 59]. Водночас, він не зазначає про видовий об'єкт інших злочинів проти основ національної безпеки, що унеможливило зрозуміти його загальне уявлення про структуру об'єкта цієї категорії злочинів.

А. Шульга вважає, що злочини проти основ національної безпеки України в якості видового об'єкта мають внутрішню та зовнішню безпеку України [31, с. 271]. Таку ж думку висловлює О. Чуваков, однак науковець зазначає, що загроза яка існує в зовнішній безпеці здатна посягати одночасно і на внутрішню безпеку, також як і внутрішня загроза може призвести до ослаблення зовнішньої безпеки. Автор також зауважує, що більшість дослідників вважають, що державна зрада і шпигунство є посяганнями проти зовнішньої безпеки держави [32, с. 317]. Натомість, Н. Кончук вважає, що більш прийнятно застосувати триступеневу систему об'єктів державної зради, оскільки нема необхідності детально систематизувати та виокремлювати певні групи кримінально-правових норм [2, с. 52].

На нашу думку, здійснювати видовий поділ об'єктів злочинів проти основ національної безпеки України недоцільно. Слід погодитись із думкою О. Чувакова, що поділ на зовнішню і внутрішню безпеку є дуже умовним [32, с. 317]. Колабораційна діяльність – це співпраця з окупантом. Отже, презюмується, що частина території є окупованою та непідконтрольною Україні. Здійснення колабораційної діяльності сприяє проникненню російських військових в глиб країни, закріпленню окупаційної влади, що є впливом на зовнішню безпеку держави. Водночас, такі дії впливають і на внутрішню безпеку, адже окремі форми колабораційної діяльності спрямовуються на розпалювання внутрішньої ворожнечі, вихваляння та підтримку колаборантів.

Досліджуючи основний безпосередній об'єкт складу колабораційної діяльності, слід зазначити, що більшість авторів (С. Албул, Т. Волошанівська, А. Марченко, Г. Мудрецька, Г. Резніченко, І. Федоров, І. Чекмарьова [33, с. 10], К. Гончаренко [34, с. 141], О. Книженко [35, с. 75], О. Кравчук та М. Бондаренко [36, с. 199], В. Мисливий і О. Грачова [21, с. 371], О. Попович, Л. Томаш, П. Латковський, А. Бабій [27, с. 14], Н. Симоненко [37, с. 92]) ототожнюють родовий і основний безпосередній об'єкт. Проте, такий підхід є не зовсім точним. До того ж запропоноване визначення не містить належної конкретизації суспільних відносин, на які здійснюється посягання [4, с. 84].

Ю. Орлов вважає, що основним безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності є захищеність державного суверенітету і територіальної цілісності від загроз з боку держави-агресора [20, с. 247]. О. Кравчук та М. Бондаренко [36, с. 202], О. Куліков [38, с. 196], С. Лихова та В. Сисоєва [39, с. 144], Т. Луцький [40, с. 218] зазначають, що колабораційна діяльність, як і державна зрада, вчиняється на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Схоже бачення безпосереднього об'єкту колабораційної діяльності та її різновидів у К. Янішевської та А. Крисько – завдання

шкоди суверенітету, територіальній цілісності, зовнішньому та внутрішньому суверенітету України, її обороноздатності, економічній й інформаційній безпеці [41, с. 74]. Такі визначення науковці роблять із аналізу Закону України «Про національну безпеку» та наведених у ньому термінів.

Більш вдалим, на нашу думку, є визначення безпосереднього об'єкта колабораційної діяльності із зазначенням сфер національної безпеки, на які посягає особа. Адже безпосередній об'єкт, це певні правовідносини, на які посягає конкретне кримінальне правопорушення та носить індивідуальний характер [5, с. 152].

Ще до доповнення КК статтею, яка встановлює відповідальність за колабораційну діяльність, Є. Письменський зазначав, що об'єктом посягання колабораціоністів є національна безпека України (зокрема у її військовій сфері). Науковець обґрунтовує, що саме цьому об'єктові насамперед буде завдана шкода під час умисної взаємодії та допомоги у підривній діяльності громадянина України із окупантом [42, с. 75]. У науково-практичному коментарі до ст. 111-1 КК, Є. Письменський аналізує, що основним безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності є державна та воєнна сфери національної безпеки та надає визначення даних термінів із огляду на Закон України «Про національну безпеку України» [4, с. 84].

І. Берднік та М. Головка із посиланням на науково-практичний коментар КК за ред. М. Мельника та М. Хавронюка [43, с. 334] зазначають, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України, є національна безпека України у сфері державної безпеки, інформаційній, економічній, науково-технологічній і військовій сферах [44, с. 158].

Здійснивши аналіз ст. 7 і ст. 8 положень Закону України «Про основи національної безпеки України» (уже не чинний), М. Хавронюк поділяє систему злочинів проти національної безпеки за основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України: (1) у зовнішньополітичній сфері; (2) внутрішньополітичній сфері; (3) сфері державної безпеки; (4) військовій сфері та сфері безпеки державного кордону України; (5) інформаційній сфері. Науковець відносить державну зраду до злочинів проти національної безпеки у сфері державної безпеки, військовій та інформаційній сферах [5, с. 815–816].

Чинний Закон України «Про національну безпеку» визначає такі напрями державної політики у сферах національної безпеки і оборони: (1) військовий; (2) зовнішньополітичний; (3) державний; (4) економічний; (5) інформаційний; (6) екологічної безпеки; (7) безпеки критичної інфраструктури; (8) кібербезпеки. Цей перелік сфер є невичерпним [24]. Тому, провівши аналіз ст. 111-1 КК з урахуванням цього закону, позиції М. Хавронюка щодо державної зради (з огляду на те, що колабораціонізм є спеціальною нормою щодо державної зради – прим. Т. Ю.), вважаємо, що безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності є національна безпека України у сфері державної безпеки, військовій, інформаційній та економічній сферах.

Додатковий об'єкт злочину – це суспільні відносини, на які завжди посягає певний злочин, заподіюючи їм шкоди або створюючи загрозу її заподіяння поряд із безпосереднім основним об'єктом, і який в інших випадках може бути самостійним основним безпосереднім об'єктом злочину [45, с. 25].

Цікавою є позиція І. Чугунікова, який вважає, що останнім часом науковці штучно виокремлюють об'єкти кримінально-правової охорони, всупереч ч. 2 ст. 1, ч. 3 ст. 3 КК України. Він прослідковує тенденцію до збільшення соціологічного розмаїття при визначенні додаткового об'єкта окремих видів злочинів. Науковець вважає, що додаткових об'єктів у чистому вигляді не існує. Один й той самий об'єкт у одних випадках є основним, а в інших – додатковим. Правильне встановлення додаткового об'єкта

та вирішення питання про обсяг його охорони в межах санкції відповідної норми дають змогу розмежувати складний багатооб'єктний злочин та множинність злочинів [46, с. 152–153].

Більшість науковців підтримують саме такий підхід. Вони вважають, що додатковий безпосередній об'єкт злочину прямо зазначений у диспозиції частини статті. Так, з огляду на зміст ч. 8 ст. 111-1 КК, дослідники зазначають, що додатковим об'єктом кримінальних правопорушень колабораційної діяльності є життя, здоров'я людей та право власності. Зокрема, таку позицію висловили С. Албул, Т. Волошанівська, А. Марченко, Г. Мудрецька, Г. Резніченко, І. Федоров, І. Чекмарьова [33, с. 10], К. Гончаренко [34, с. 141], Т. Лисько та Б. Літвінчук [10, с. 179], В. Мисливий і О. Грачова [21, с. 371], О. Попович, Л. Томащ, П. Латковський, А. Бабій [27, с. 14]. Такої ж думки притримується Н. Симоненко, яка, однак, не робить відповідного посилання на ч. 8 ст. 111-1 КК [37, с. 92].

О. Кравчук та М. Бондаренко аналізуючи ст. 111-1 КК також зазначають про життя і здоров'я людей та право власності як додатковий об'єкт, враховуючи зміст ч. 8 ст. 111-1 КК [36, с. 199]. Проте, у іншому дослідженні, науковці здійснюють кримінально-правову характеристику колабораційної діяльності у закладах освіти та до додаткового об'єкту злочину за ч. 3 ст. 111-1 КК (у формі впровадження стандартів освіти держави-агресора – прим. Т.Ю.) відносять конституційне право на освіту, що гарантоване кожному ст. 53 Конституції України [47]. Однак, з такою думкою складно погодитись, адже при вчиненні діянь, передбачених ч. 3 ст. 111-1 КК заклади освіти функціонують, а діти та молодь відвідують їх. Отже, саме право на освіту не порушується. Однак, під час освітнього процесу подається викривлена інформація, яка не відповідає дійсності та, відповідно, суперечить меті освіти в Україні.

Ю. Василенко у одній публікації не зазначає що здоров'я особи може бути додатковим безпосереднім об'єктом посягання [17, с. 4], а вважає ним тільки життя та право власності. Проте, у іншій своїй публікації, вона зазначає про інший додатковий безпосередній об'єкт цієї частини статті – життя і здоров'я особи [18, с. 272], однак не зазначає про право власності.

Натомість, Є. Письменський визначає додатковий об'єкт колабораційної діяльності залежно від конкретного виду колабораційної діяльності: (1) ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм (ч. ч. 1, 3, 6 КК) – мир і безпека людства, інформаційна безпека, політична безпека, нормальний соціальний розвиток неповнолітніх; (2) адміністративний та воєнно-політичний колабораціонізм (ч.ч. 2, 5, 7 КК) – порядок реалізації управлінських повноважень, громадська безпека, порядок виборчого процесу; (3) господарський та економічний колабораціонізм (ч. 4 КК) – громадська безпека, економічна безпека, податкова безпека. Для ч. 8 ст. 111-1 КК – додатковий об'єкт можуть утворювати життя, здоров'я, власність, громадський порядок [4, с. 83–85].

Для того, щоб визначити додатковий об'єкт колабораційної діяльності слід виділити його а) додатковий обов'язковий об'єкт – це такий об'єкт, що страждає завжди, у будь-якому випадку вчинення певного кримінального правопорушення; б) додатковий факультативний об'єкт – може існувати поряд з основним, а може бути відсутнім [49, с. 108].

Як слушно зазначає І. Чугунніков, виокремлення додаткового об'єкта є можливим тільки тоді, якщо (1) охорона цих відносин прямо передбачена диспозицією відповідної норми (безпосередньо вказівка на додатково охоронюваний об'єкт, спосіб, чи характер наслідків); (2) заподіяння шкоди додатковому безпосередньому об'єкту має передбачатися відповідною нормою Особливої частини КК України та розглядатися законодавцем як окреме кримінально-каране діяння [46, с. 153].

Додатковий безпосередній об'єкт зазначений тільки у кваліфікуючій частині статті колабораційної діяльності. Відповідно до ч. 8 ст. 111-1 КК кримінальна відповідальність за цією частиною статті настає за дії або прийняті рішення, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків. Тому, додатковими обов'язковими об'єктами є: (1) життя особи; (2) право власності. Така позиція обґрунтовується тим, що охорона життя особи передбачена нормами Розділу II Особливої частини, зокрема у ст. 115 КК. Відповідно, охорона права власності передбачена у статтях Розділу VI Особливої частини, зокрема у ст. 194 КК. Враховуючи п. 4 Примітки до ст. 111-1 КК, тяжкими наслідками є шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Ні здоров'я ні громадський порядок не є додатковими обов'язковими об'єктами колабораційної діяльності, адже такої вказівки жодна із частин статті не містить.

Щодо додаткового факультативного об'єкта, то ним можуть виступати суспільні відносини, яким не завжди завдається шкода. Наприклад, додатковим факультативним об'єктом у ч. 3 ст. 111-1 КК може бути нормальний розвиток неповнолітніх.

Висновки:

1. Родовим об'єктом злочинів проти основ національної безпеки є суспільні відносини щодо забезпечення національної безпеки України.
2. Здійснювати поділ видового об'єкту злочинів проти основ національної безпеки України на зовнішню і внутрішню безпеку є недоцільним. Колабораційна діяльність створює загрозу чи завдає шкоди як внутрішній так і зовнішній безпеці держави.
3. Безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності є національна безпека України у сфері державної безпеки, воєнній, інформаційній та економічній сферах.
4. Додатковий об'єкт колабораційної діяльності поділяється на додатковий обов'язковий об'єкт: (1) життя особи; (2) право власності та додатковий факультативний об'єкт (наприклад нормальний розвиток неповнолітніх у ч. 3 ст.111-1 КК).

Список використаних джерел:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність) від 03.03. 2022 № 2108-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5144&conv=9> (дата звернення: 11.12.2023).
2. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, 2019. 218 с.
3. Сергієвський С. К. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії): 12.00.08. Науководослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, 2021. 205 с.
4. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін. ; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. 278 с.
5. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А.А. Васильєв, Є.О. Гладкова, О.О. Житний та ін.]; за заг. ред. проф. О.М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
7. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції / О.В. Ус. Харків : Право, 2018. 368 с. : іл.

8. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2017. 468 с.
9. Яковюк І., Рубашенко М., Шульженко Н. Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК): загальний огляд та деякі законодавчі недоліки. *Деокупація. Юридичний фронт*: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О.В. Кресін. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 130-134.
10. Лисько Т.Д., Літвінчук Б.С. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність: аналіз судової практики. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2023. № 1(66). С. 178-185. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.66.17434>
11. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-тє вид., допов. Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
12. Чуваков О.А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.08. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова МОН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Одеса, 2017. 468 с.
13. Чуваков О.А. Актуальні питання щодо вдосконалення кримінально-правової охорони основ національної безпеки України. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2023. Випуск 2 (37). Том 25. С. 36-40. [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2023-25-2\(37\)-7](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2023-25-2(37)-7)
14. Ясиновський П.В. Родовий об'єкт перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України*: матер. кругл. столу. Х : Юрайт, 2017. С. 97-101.
15. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 4 (37) С. 56-68. DOI 10.37566/2707-6849-2021-4(37)-5
16. Афанасенко С.І., Стойков І.М. Злочини проти основ національної безпеки України, що посягають на відносини в політичній сфері. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. №3. С. 54-56.
17. Василенко Ю.В. Колабораційна діяльність: кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. 2022. Вип. 1. С. 3-8. <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2022-1-1>
18. Василенко Ю.В. До питання про відмежування колабораційної діяльності від державної зради. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 271-273.*
19. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Окремі аспекти кваліфікації та застосування кримінально-правових заходів за колабораційну діяльність в Україні, передбачену ч. 1 ст. 111-1 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 407-411. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/100>
20. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О.М. Литвинов, Ю.В. Орлов, В.П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю.В. Орлова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 520 с.

21. Мисливий В.А., Грачова О.Ю. Колабораційна діяльність та шпигунство: критерії розмежування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 370–374. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/87>
22. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах): навч. посіб./ А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк. К.: «Центр учбової літератури». 2015. 312 с.
23. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV: станом на 8 лип. 2018 р. (втратив чинність) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 11.12.2023).
24. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 11.12.2023).
25. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-е вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. 680 с.
26. Чорний Р.Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.08. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. 42 с.
27. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / О.В. Попович, Л.В. Томаш, П.П. Латковський, А.Ю. Бабій. Чернівці, 2022. 319 с.
28. Шиян Д.С. Екологічна безпека як видовий об'єкт злочинів проти довкілля. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України: матер. кругл. столу. Х : Юрайт*, 2017. С. 109–112.
29. Рубашенко М.А. Видовий об'єкт посягання на територіальну цілісність і недоторканість України. *Theory and Practice of Jurisprudence*. 2013. № 2(4), 54. С. 1–8. <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63544>
30. Носач А.В. Кримінологічне забезпечення захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2022. 418 с.
31. Шульга А.М. Науково-теоретичне визначення видового об'єкта земельних злочинів через призму земельних правовідносин. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2014. С. 270–273.*
32. Чуваков О.А. Деякі питання щодо видових об'єктів злочинів проти основ національної безпеки України. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 316–321.
33. Методичні рекомендації з питань кримінально-правової кваліфікації, оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження за ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» / С. Албул, Т. Волошанівська, А. Марченко, Г. Мудрецька, Г. Резніченко, І. Федоров, І. Чекмарьова. Одеса: ОДУВС, 2022. 67 с.
34. Гончаренко К.Ю. Державна зрада чи колабораційна діяльність? проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО»*. 2022. Випуск 36. С. 137–142. <https://doi.org/10.34142/23121661.2022.36.16>
35. Книженко О.О. Глорифікація як ознака колабораційної діяльності. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. С. 75–77.*
36. Кравчук О.О., Бондаренко М.С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2022. С. 198–204. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/45>

37. Симоненко Н. Кримінально-правова новела щодо колабораційної діяльності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1(17). С. 92–109. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.257848>

38. Куліков О.П. Кримінально-правовий захист основ національної безпеки України у зв'язку із зовнішньою агресією: аналіз змін у законодавстві. *Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму*, м. Київ, Національний авіаційний університет, 19-20 травня 2022 р. Том 1. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 194–196.

39. Лихова С.Я., Сисоєва В.П. Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: аналіз новел кримінального законодавства. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський, А.А. Вознюк та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 142–146.

40. Луцький Т.М. Проблемні питання кваліфікації колабораційної діяльності в Україні. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 жовтня 2022 року) / упор. Л.В. Павлик, У.О. Цмоць. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 215–219.

41. Янішевська К.Д., Крисько А.С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2022. №4 (56). С. 71–76. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4\(56\).269622](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4(56).269622)

42. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Северодонецьк, 2020. 121 с.

43. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., перероб. та допов. Київ: Дакор, 2019. 1384 с.

44. Берднік І.В., Головка І.М. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 156–162. <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.22>

45. Вознюк А.А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 21–30.

46. Чугуніков І.І. Додатковий об'єкт злочину: проблема визначення та класифікації. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 151–155.

47. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораціонізм в освіті: аналіз рішень судів щодо впровадження стандартів держави-агресора. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kolaboratsionizm-v-osviti-analiz-rishen-sudiv-shchodo-vprovadzhennia-standartiv-derzhavy-ahresora/> (дата звернення: 11.12.2023).

48. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. 456 с.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.14] : 341.645

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.13>

ПРАКТИКА ЄСПЛ ВИКОРИСТАННЯ ПРАВИЛА «ЄДИНОГО АБО ВИРІШАЛЬНОГО ДОКАЗУ» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Полетило Павло Сергійович,
orcid.org/0000-0002-0328-0453
аспірант кафедри кримінального права
і процесу
(Волинський національний університет
імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна)

У статті розглядається правова позиція ЄСПЛ щодо практичного використання правила «єдиного чи вирішального доказу» в кримінальних справах у випадку, коли свідок звинувачення не з'явився в судове засідання.

Встановлено, що коли обвинувальний вирок ґрунтується тільки чи вирішальною мірою на показаннях особи, яку звинувачений не міг допитати під час розслідування чи під час судового розгляду, то права захисту можуть бути обмежені до міри, несумісної з гарантіями статті 6 Конвенції про захист прав і свобод людини.

Пропонується ряд тлумачень правила «єдиного чи вирішального доказу» Великою Палатою ЄСПЛ. Помічено, що використання ЄСПЛ згаданого правила потребує гнучкого застосування, автоматично не викликає за собою порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, потребує особливої уваги при врівноваженні інтересів.

Підкреслюються труднощі, з якими можуть зустрітися національні суди першої інстанції та можливості апеляційних судів розглядати неперевірені докази в якості «єдиного» чи «вирішального» доказу проти звинуваченого та з'ясування того, чи був судовий розгляд справедливим.

Правило «єдиного чи вирішального доказу» розглядається як вимога права на захист і воно регулює, значною мірою, обмеження права на захист, тобто регулює порушення статті 6 Конвенції.

Детально приділено увагу застосуванню Великою Палатою ЄСПЛ критеріїв трьохступінчатого тесту, в якому правило «єдиного чи вирішального доказу» постає як один із критеріїв, який встановлює справедливість судового розгляду.

Наголошено на важливості правила «єдиного чи вирішального доказу», суть якого в тому, що чим вища значимість доказів, тим більш ймовірна несправедливість по відношенню до обвинуваченого. Помічено, що Суд не визнає суворой категоричності правила «єдиного чи вирішального доказу». Його використання потребує, щоб труднощі сторони захисту були компенсовані застосовуваними процедурами.

Розглянуто причини, які лежать в основі застосування правила «єдиного чи вирішального доказу». Перша з них: показання, які є викривальними для обвинуваченого, цілком можуть бути свідомо хибними чи просто помилковими. Друга причина: обвинувачений не повинен опинятись в ситуації, коли він фактично позбавлений реального шансу захищати себе із-за неможливості оскаржити висунуту проти нього версію.

Ключові слова: практика ЄСПЛ, правило «єдиного чи вирішального доказу», критерій трьохступінчатого тесту, права захисту, справедливий судовий розгляд.

THE PRACTICE OF THE ECHR USING THE RULE OF "SINGLE OR DECISIVE EVIDENCE" IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Poetylo Pavlo Serhiiiovych,
orcid.org/0000-0002-0328-0453
Postgraduate of the Department of
Criminal Law and Procedure
(Volyn National University named
after Lesya Ukrainka, Lutsk, Ukraine)

The article examines the legal position of the ECHR regarding the practical use of single or decisive evidence in criminal cases in the event that the prosecution witness did not appear at the court session.

It is established that when the guilty verdict is based only or decisively on the testimony of a person whom the accused could not question during the investigation or during the trial, then the rights of the defense may be limited to an extent incompatible with the guarantees of Article 6 of the Convention on the Protection of Human Rights and Freedoms.

A number of interpretation of the rule of "single or decisive evidence" by the Grand Chamber of the ECHR are proposed. It was noticed that the use of the mentioned rule by the ECHR required a flexible application, does not automatically entail a violation of paragraph 1 of Article 6 of the Convention, and required special attention when balancing interests.

The difficulties that national court of first instance and the ability of appellate courts to consider unverified evidence as "sole or decisive evidence" against the accused and to determine whether the trial was fair are highlighted.

The rule of "single or decisive evidence" is considered as a requirement of the right of defense and it regulates, to a large extent, the limitation of the right of defense, that is, it regulates violations of Article 6 of the Convention.

Detailed attention is paid to the application by the Grand Chamber of the ECHR of a criteria of the three-step test, in which the rule of single or decisive evidence appears as one of the criteria that establishes the fairness of the trial.

The importance of the rule of the "only or decisive evidence" is emphasized, the essence of which is that the higher the significance of evidence, the more probable the injustice towards the accused. It is noted that the Court does not recognize the strict categorical nature of the rule of "single or decisive evidence". Its use requires that the Court does not recognize the strict categorical nature of the rule of "single evidence". Its use required that the difficulties of the defense side be compensated by the applied procedures.

The reasons underlying the application of the rule of "single or decisive evidence" are considered. The first of them: testimony that is incriminating for the accused may well be deliberately false or simply erroneous. The second reason: the accused should not find himself in a situation where he is effectively deprived of a real chance to defend himself due to the impossibility of contesting the version put forward against him.

Key words: practice of the ECHR, the rule of “single or decisive evidence”, the criterion of the three-step test, rights of defense, fair trial.

За багаторічну практику Європейський суд з прав людини (визнаний Законом України 3477-15)(далі – ЄСПЛ, Суд) нагромадив величезний досвід оцінювання справедливості рішень національних судів на основі Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод (ратифікованої Законом України 552-14) (далі – Конвенція). Одним із правил, які використовує цей наднаціональний орган в оцінюванні справедливості національного судочинства є правило «єдиного чи вирішального доказу», коли свідок обвинувачення відсутній в судовому засіданні. Застосування ЄСПЛ правила «єдиного чи вирішального доказу», коли свідок звинувачення відсутній у судовому засіданні, в конкретних кримінальних справах набуває розвитку і потребує вивчення та узагальнення.

Метою статті є дослідження того, як ЄСПЛ пов’язує правило «єдиного або вирішального доказу» в кримінальному процесі із справедливістю судового розгляду та проаналізувати діалектику тлумачення цього правила в рішеннях ЄСПЛ, в яких свідок звинувачення не з’явився в судове засідання.

Відповідно до пункту 1 статті 6 та підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції: «1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який ... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення... 3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права ... d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення» [1].

Підпункт «d» пункту 3 статті 6 Конвенції як і інші положення пункту 3 статті 6 Конвенції, вважає ЄСПЛ, є одним із мінімальних прав, які мають бути надані кожному під час пред’явлення йому кримінального обвинувачення, а положення пункту 3 статті 6 Конвенції є явно вираженими гарантіями [2, п. 89].

Наявність порушення наведеної конвенційної норми ЄСПЛ тлумачить так: «Якщо обвинуваченому було надано належну і достатню можливість оскаржити показання, коли вони були надані чи на більш пізній стадії, їх прийняття в якості доказів саме по собі не буде суперечити пункту 1 і підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції. Проте з цього слідує, що, коли обвинувальний вирок ґрунтується виключно чи вирішальною мірою на показаннях особи, яку звинувачений не мав змоги допитати чи забезпечити проведення її допиту, чи то під час розслідування чи під час судового розгляду, то права захисту обмежені до міри, несумісної з гарантіями, передбаченими статтею 6 Конвенції» [3, п. 40]. У цьому тлумаченні правило «єдиного чи вирішального доказу» пов’язане із справедливістю судочинства: гарантії, викладені в підпункті «d» пункту 3 статті 6 Конвенції являють собою конкретні аспекти права на справедливий судовий розгляд, закріплене в пункті 1 статті 6 Конвенції, які необхідно враховувати при будь-якій оцінці справедливості судового розгляду. Основне завдання Суду відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції полягає в оцінці загальної справедливості розгляду в кримінальній справі [4, п. 84].

Здійснюючи оцінку загальної справедливості ЄСПЛ розглядає судовий розгляд в цілому з врахуванням права обвинуваченого на захист, зацікавленості громадськості та потерпілих у тому, щоб злочин належним чином переслідувався в судовому порядку [5, п. 175], а також за необхідності прав свідків [6, п. 70].

Питання про допустимість доказів регулюється законодавством та судами країн-учасників Конвенції, а завдання Суду полягає в з’ясуванні того, чи був проведений

розгляд справедливим [5, п. 62]. Підпункт «d» пункту 3 статті 6 Конвенції утворює принцип: до оголошення обвинувального вироку по відношенню до обвинувачуваного усі докази проти нього мають бути надані в його присутності на публічних слуханнях з метою змагальної аргументації [3, п. 39; 7, п. 57].

Можливі виключення з наведеного, проте вони не повинні порушувати права на захист (заперечувати і допитувати свідків звинувачення під час надання показань чи на більш пізній стадії судового розгляду) [3, п. 39; 7, п. 57]. До того ж, вважає Суд, із наведеного принципу випливають вимоги. По-перше, відсутність свідка повинна пояснюватись вагомим підґрунтям. По-друге, має дотримуватися правило «єдиного чи вирішального доказу»: якщо обвинувачу вальний вирок ґрунтується тільки чи вирішальною мірою на показаннях особи, яку обвинувачений не міг допитати чи забезпечити її допит, чи під час розслідування, чи під час судового розгляду, права захисту можуть бути обмежені до міри, несумісної з гарантіями статті 6 Конвенції [2, п. 149].

Якщо свідок звинувачення не з'явився до суду або особистість якого прихована від обвинуваченого (анонімний свідок), в обох випадках спричиняється потенціальна шкода обвинуваченому, адже обвинувачений в кримінальному процесі повинен мати ефективну можливість оскаржити наведені проти нього докази: обвинувачений має не тільки знати тих, хто його звинувачує, та мати можливість оскаржити їх чесність та репутацію, але і щоб він міг перевірити правдивість та надійність їх показань, шляхом їх усного допиту в його присутності в момент надання показань чи на більш пізній стадії судового розгляду [7, п. 57].

Другою вимогою ЄСПЛ тлумачить правовий зміст правила «єдиного чи вирішального доказу» при розгляді кримінальних справ. На думку Суду, навіть у тому випадку, коли відмова від виклику свідка в судове засідання була виправдана, обвинувальний вирок, який ґрунтується виключно чи у вирішальній мірі на показаннях цього свідка, був несправедливим [6].

Правило «єдиного чи вирішального доказу» Велика Палата ЄСПЛ формулює так: «... це правило, у відповідності з яким судовий розгляд визнається несправедливим, якщо обвинувальний вирок ґрунтується виключно чи у вирішальній мірі на доказах, наданих свідком, якого обвинувачений не мав можливості допитати ні на жодній стадії провадження у справі» [8, п. 106].

Особливість використання цього правила, наголошує Велика Палата ЄСПЛ, автоматично не викликає за собою порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, оскільки негнучке застосування цього правила суперечило б традиційному підходу Суду до розгляду скарг на справедливий розгляд, гарантований пунктом 1 статті 6 Конвенції. Проте, Велика Палата ЄСПЛ вбачає прийняття таких доказів (попри ризики) важливим фактором, який повинен бути взятий до уваги при врівноваженні інтересів [2, п. 106].

У розглядуваному правилі «єдиного чи вирішального доказу» ЄСПЛ констатує, що слово «єдиний» вживається в значенні лише одного доказу проти обвинуваченого [9, п. 44].

Якщо дотримуватися французької термінології, то слово «вирішальний» (*determinante*) означало б більше, ніж «доказовий». В такому сенсі воно б означало, що при відсутності доказів ймовірність винесення обвинувального вироку зменшилася б, а ймовірність виправдувального вироку зросла б. Це був би критерій, якому відповідатимуть практично усі докази [2, п. 131]. В англійському кримінальному процесі поняття «вирішальний» варто розуміти вузько: не як просто «здатний змінити ситуацію», а «з усією ймовірністю, який є визначальним чи кінцевим» [2, п. 116].

На думку Суду, слово «вирішальний» варто розуміти у вузькому значенні як вказівку на докази такої значимості чи важливості, які можуть мати вирішальне значення для результату справи. Якщо неперевірені показання свідка підтверджується іншими

доказами, оцінка того, чи є вони вирішальними, буде залежати від сили підтверджуючих доказів: чим вони сильніші, тим менша ймовірність того, що показання відсутніх у суді свідків будуть розглядатись як вирішальні [2, п. 131; 8, п. 123].

ЄСПЛ визнає, що судді першої інстанції до початку судового розгляду може бути складно встановити, чи будуть докази вирішальними, коли відсутні переваги вивчення та зважування всієї сукупності доказів, наведених у процесі судового розгляду [2, п. 133]. Разом з тим, вважає Суд, після того, як сторона обвинувачення завершить виклад власної версії подій, суддя першої інстанції може оцінити значимість та вагу неперевіраних доказів із врахуваннями доказів проти обвинуваченого [2, п. 134]. Судді апеляційної інстанції, як правило, повинні з'ясувати, чи були докази допустимі в суді належним чином, і якщо це було так, то чи не є обвинувальний вирок небезпечним. При цьому вони мають врахувати значимість наведених доказів для версії обвинувачення і міру, в якій дані докази звужують права захисту.

Отже, суд апеляційної інстанції має всі можливості для аналізу питання про те, чи можливо розглядати неперевірені докази в якості єдиного чи вирішального доказу проти звинуваченого, і чи був судовий розгляд в цілому справедливим [2, п. 135].

У випадку використання в якості доказів показань свідка обвинувачення, який не з'явився до суду і який не був допитаний на стадії досудового розгляду, Велика Палата ЄСПЛ застосовує критерій трьохступінчатого тесту для встановлення відповідності пункту 1 та підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції, досліджуючи:

1) чи існували вагомі підстави для неявки свідка в судове засідання і для прийняття в якості доказу неперевіраних показань відсутнього свідка;

2) чи були докази відсутнього свідка «єдиною» чи «вирішальною» основою для винесення підсудному обвинувального вироку;

3) чи мали місце достатні врівноважуючі фактори, в тому числі важливі процесуальні гарантії, які компенсують складнощі, з якими зіткнулась сторона захисту в результаті прийняття в якості доказу неперевіраних показань, які забезпечать справедливість судового розгляду [2, п. 152].

Очевидно, що правило «єдиного чи вирішального доказу» є важливою складовою трьохступінчатого тесту, який встановлює справедливість судового розгляду. У випадках, коли показання свідка, який не з'явився до суду, є «єдиним» чи «вирішальним» доказом, на якому ґрунтується обвинувальний вирок, розгляд питання про наявність достатніх врівноважуючих факторів обов'язковий. При цьому ЄСПЛ аналізує як національні суди оцінили вагу доказу, оскільки його прийняття може створити складнощі для сторони захисту. Справедливість судового розгляду буде залежати від показань відсутнього свідка: чим важливіші ці показання, тим більш вагомими мають бути врівноважуючі фактори [8, п. 116].

Вважаючи, що всі три елементи трьохступінчатого тесту взаємопов'язані, Суд допускає розгляд критеріїв тесту в іншому порядку. Зокрема, правило «єдиного чи вирішального доказу» може розглядатись першочергово [10, пп. 119–125, 126, 127; 11, пп. 101–102, 106; 12, пп. 43–45; 13, пп. 62–66]. У випадку мовчання підсудного, Суд застосовує правило, згідно якого обвинувальний вирок, який базується виключно чи головним чином на мовчанні обвинуваченого чи на відмові відповідати на запитання чи надавати показання самому, несумісний із правом зберігати мовчання [14, п. 47; 15, п. 56].

На думку Суду, важливість правила «єдиного чи вирішального доказу» ґрунтується на тому, що чим вища значимість доказів, тим більш ймовірна несправедливість по відношенню до обвинуваченого (якщо свідку дозволено лишатись анонімним чи не з'являтися до суду), і тим більше необхідності в гарантіях з метою забезпечення того,

що докази були явно надійними чи щоб можна було належним чином перевірити та оцінити їх достовірність [2, п. 139].

Окрім наведеного тлумачення правила «єдиного чи вирішального доказу», у практиці Суду спостерігаються інші, які дозволяють помітити діалектику і більш глибоко вникнути в значення цього правила для судочинства. Зокрема, якщо обвинувальний вирок підсудному базувався у вирішальній мірі на показаннях анонімного чи відсутнього в суді свідка, Суд підкреслив наступне: «Показання чи інші ствердження, які викривають обвинуваченого, цілком можуть бути заздалегідь хибними чи просто помилковими; і сторона захисту навряд чи зможе встановити це через відсутність у неї інформації, що дає змогу перевірити надійність особи, що надала показання, чи поставити під сумнів її репутацію. Ризики, пов'язані з такою ситуацією, очевидні» [16, п. 42].

Як уточнення, Суд встановив, що, хоча суди першої інстанції уважно підійдуть до оцінки розглядуваних заяв, все ж їх навряд чи можна рахувати належною заміною безпосереднього спостереження; це призводить до обмеження прав на захист, що несумісні з гарантіями, які містяться в статті 6 Конвенції [2, п. 140].

Разом з тим, Суд не визнає суворой категоричності правила «єдиного чи вирішального» доказу. При цьому він наголошує, що хоча анонімність свідків у справі створює для сторони захисту «труднощі, які зазвичай не повинні виникати в кримінальному провадженні; все ж при цьому порушення статті 6 не може бути встановлено, якщо труднощі, з якими зіткнулась сторона захисту, були достатньою мірою компенсовані застосовуваними процедурами» [6, п. 72]. Прикладом може слугувати випадок, коли сторона захисту має можливість оскаржити надійність анонімних свідків [6, пп. 73, 75].

Попри те, що обвинувальний вирок не повинен базуватись виключно чи вирішальною мірою на показаннях анонімних свідків, Суд підкреслив, що до доказів, отриманих від свідків в умовах, коли права захисту не можуть бути забезпечені в тій мірі, в якій цього зазвичай вимагає Конвенція, варто відноситись з особливою обережністю [6, п. 76; 2, п. 141].

Суд вбачає дві причини, які лежать в основі застосування правила «єдиного чи вирішального доказу». Перша з них: показання, які є викривальними для обвинуваченого, цілком можуть бути свідомо хибними чи просто помилковими. Крім того, показання свідків, яких неможливо допитати, часто на перший погляд є переконливі та вагомими, може сильно відрізнятись при уважному вивченні. Ризики, пов'язані з наданням неперевіраних показань ще вищі, якщо ці показання є єдиним та вирішальним доказом проти обвинуваченого [2, п. 115].

Друга причина: обвинувачений не повинен опинятись в ситуації, коли він фактично позбавлений реального шансу захищати себе із-за неможливості оскаржити висунуту проти нього версію. Судовий розгляд має гарантувати, що права обвинуваченого, передбачені статтею 6 Конвенції, не будуть неприйнятно обмежені і що він як і раніше зможе ефективно брати участь в судовому провадженні [17, п. 83; 18, п. 26]. Оцінка Суду того, чи був судовий розгляд в кримінальній справі справедливим, не може залежати виключно від того, чи видаються докази проти обвинуваченого достовірними при відсутності засобів оскарження доказів після їх прийняття до розгляду [2, п. 142].

Суд вважає, що з'ясування того, чи обвинувальний вирок, винесений підсудному, ґрунтувався виключно чи вирішальною мірою на показаннях свідка, який не з'явився до суду, є прерогатива національних судів [19, п. 156; 20, п. 67; 21, пп. 141, 150]. Досліджуючи оцінку, яку провели національні суди в світлі значення висловів «єдиний» та «вирішальний» доказ, Суд ще з'ясовує, чи не була оцінка вагомості доказів, проведена національними судами, неприйнятною чи довільною [22, п. 23; 23, пп. 52–53]. Якщо

національні суди не вказали свою позицію з даного питання або їх позиція є нечіткою, Суд проводить власне дослідження вагомості показань, наданих свідком, який не з'явився в суді [24, п. 58; 25, пп. 196–200].

На думку Суду, правило «єдиного чи вирішального доказу» має розглядатись як один із елементів поняття справедливого судового розгляду. Це правило не можна застосовувати жорстко під час розгляду питань справедливості. Суд не може ігнорувати і правила доказування конкретної правової системи [3, п. 40]. Інакше, це перетворило б правило в грубий та невибірковий інструмент, який суперечить традиційному підходу Суду в питанні про загальну справедливість судового провадження, а саме зважуванню суперечливих інтересів сторони захисту, потерпілого, свідків та зацікавленості громадськості в ефективному судочинстві [2, п. 46].

Отже, у випадках, коли показання з чужих слів є «єдиним» і «вирішальним» доказом проти підсудного, прийняття їх не приводить до автоматичного порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Якщо ж обвинувальний вирок базується виключно чи у вирішальній мірі на показаннях свідків, які не з'явилися до суду, то ЄСПЛ вивчає судове провадження самим уважним чином, як фактор, що потребує достатніх компенсуючих факторів, в тому числі і наявності строгих процесуальних гарантій [2, п. 147].

Отже, проаналізовано діалектику тлумачення ЄСПЛ правила «єдиного чи вирішального доказу», використання цього правила в кримінальному процесі, звернуто увагу на компенсуючі фактори та процесуальні гарантії для забезпечення справедливості судочинства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № № 11 та 14 з Протоколами № № 1, 4, 6, 7, 12 та 13. Страсбург. 2010. 24 с.
2. ЄСПЛ, справа «Аль-Хавайя і Тахірі проти Сполученого Королівства» (*Al-Khawaya and Tahery v. United Kingdom*) [GC], № № 26766/05 та 22228/06, 15.12.2011 р.
3. ЄСПЛ, справа «Лука проти Італії» (*Luka v. Italy*), № 33354/96, 27.02.2001 р.
4. ЄСПЛ, справа «Таске проти Бельгії» (*Taxquet v. Belgium*), № 926/05, 13.01.2009 р.
5. ЄСПЛ, справа «Гефген проти Німеччини» (*Gäfgen v. Germany*), № 22978/05, 01.06.2009 р.
6. ЄСПЛ, справа «Дорсон проти Нідерландів» (*Doorson v. Netherlands*), № 29835/96, 26.03.1996 р.
7. ЄСПЛ, справа «Солаков проти Македонії» (*Solakov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*), № 47023/99, 24.03.1999 р.
8. ЄСПЛ, справа «Шалашвілі проти Німеччини» (*Schatsaschwili v. Germany*) [GC], № 9154/10, 15.12.2015 р.
9. ЄСПЛ, справа «Саїді проти Франції» (*Saidi v. France*), № 14647/89, 20.09.1993 р.
10. ЄСПЛ, справа «Нечто проти Російської Федерації» (*Nechtov. Russia*), № 24893/031, 24.01.2012 р.
11. ЄСПЛ, справа «Міткус проти Латвії» (*Mitkus v. Latvia*), № 7259/03, 02.10.2012 р.
12. ЄСПЛ, справа «Гані проти Іспанії» (*Gani v. Spain*), № 61800/08, 19.02.2013 р.
13. ЄСПЛ, справа «Шандру та інші проти Румунії» (*Şandru and Others v. Romania*), № 22465/03, 08.12.2009 р.
14. ЄСПЛ, справа «Джон Мюррей проти Сполученого Королівства» (*John Murray v. United Kingdom*), № 22384/93, 08.02.1996 р.
15. ЄСПЛ, справа «Кондрон проти Сполученого Королівства» (*Kondron v. United Kingdom*), № 35718/97, 02.05.2000 р.

16. ЄСПЛ, справа «Костовські проти Нідерландів» (*Kostovski v. Netherlands*), Series A, № 166, 20.11.1989 р.
17. ЄСПЛ, справа «Т проти Сполученого Королівства» (*T v. United Kingdom*), № 24724/94, 16.12.1999 р.
18. ЄСПЛ, справа «Стенфорд проти Сполученого Королівства» (*Stonford v. United Kingdom*), Series A, № 282-A, 23.02.1994 р.
19. ЄСПЛ, справа «Беггз проти Сполученого Королівства» (*Beggs v. United Kingdom*), № 15439/10, 16.10.2012 р.
20. ЄСПЛ, справа «Костецкі проти Польщі» (*Kostecki v. Poland*), № 14932/09, 04.06.2013 р.
21. ЄСПЛ, справа «Хорнкасл та інші проти Сполученого Королівства» (*Horncastle and Others v. United Kingdom*), № 4184/10, 16.12.2014 р.
22. ЄСПЛ, справа «Макглінн проти Сполученого Королівства» (*McGlynn v. United Kingdom*), № 40612/11, 16.10.2012 р.
23. ЄСПЛ, справа «Гарофоло проти Швейцарії» (*Garofolo v. Switzerland*), № 4380/09, 02.04.2013 р.
24. ЄСПЛ, справа «Фарфорович проти Польщі» (*Farforovicz v. Poland*), № 43609/07, 17.04.2012 р.
25. ЄСПЛ, справа «Пічугін проти Російської Федерації» (*Pichugin v. Russia*), № 38623/031, 23.10.2012 р.

УДК 343.326

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.14>

АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗЛОЧИНАМИ ПРОТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Соколенко Ольга Леонідівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і
кримінального права
(Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна)

Стаття зосереджується на детальному аналізі особливостей доказування в кримінальних провадженнях, пов'язаних зі злочинами проти професійної діяльності журналістів в Україні. В статті розглядаються ключові правові норми, що регламентують порядок доказування, а також специфічні обставини, які необхідно враховувати при розслідуванні таких справ. У статті також висвітлюється важливість гарантій щодо свободи слова і захисту прав журналістів як фундаментальних принципів демократичного суспільства. Автор аналізує специфіку злочинів, які включають у себе перешкодження або насильство щодо журналістів у виконанні їхньої професійної діяльності, а також переслідування через їхню журналістську роботу. Стаття розглядає важливі питання, пов'язані з ідентифікацією доказів у таких справах, включаючи аналіз обставин, встановлення мотивів та мети злочинів. Автор розкриває питання, які пов'язані з викликами та труднощами, які виникають під час доказування в кримінальних справах проти журналістів, зокрема, з огляду на часті випадки цензури, шантажу, погроз та інших форм незаконного втручання у їх діяльність. Важливим аспектом є також обговорення ролі та впливу громадської думки та медіа на процес доказування та розслідування. Стаття містить рекомендації щодо поліпшення законодавчих та практичних механізмів захисту журналістів, а також надає перспективи щодо зміцнення правових основ для ефективного розслідування злочинів проти журналістів. Автор висловлює думку про необхідність інтеграції міжнародних стандартів у національне законодавство та практику, щоб забезпечити більш ефективний захист журналістів від неправомірного перешкодження їхньої діяльності. Ця стаття сприяє розумінню складностей, які супроводжують кримінальні справи, пов'язані з професійною діяльністю журналістів, і пропонує конструктивний підхід до їх вирішення. Окрема увага приділяється питанням дотримання прав журналістів та забезпечення об'єктивності судових рішень.

Ключові слова: професійна журналістська діяльність, кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність, безкарність, юрисдикція.

**ASPECTS OF EVIDENCE IN CRIMINAL CASES RELATED TO CRIMES
AGAINST THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF JOURNALISTS**

Sokolenko Olha Leonidivna,
Doctor of Law, Professor, Professor
at the Department of Administrative
and Criminal Law
(Oles Honchar Dnipro National
University, Dnipro, Ukraine)

The article focuses on a detailed analysis of the peculiarities of proof in criminal proceedings related to crimes against the professional activities of journalists in Ukraine. The article examines the key legal provisions governing the procedure of proof, as well as the specific circumstances that must be taken into account when investigating such cases. The article also highlights the importance of guarantees of freedom of speech and protection of journalists' rights as fundamental principles of a democratic society. The author analyzes the specifics of crimes that include obstruction or violence against journalists in the performance of their professional activities, as well as persecution because of their journalistic work. The article examines important issues related to the identification of evidence in such cases, including the analysis of circumstances, establishing the motives and purpose of the crimes. The author discusses the challenges and difficulties that arise during the process of proving criminal cases against journalists, in particular, given the frequent cases of censorship, blackmail, threats and other forms of unlawful interference with their activities. An important aspect is also the discussion of the role and influence of public opinion and the media on the process of proof and investigation. The article contains recommendations for improving the legislative and practical mechanisms for protecting journalists, and also provides prospects for strengthening the legal framework for effective investigation of crimes against journalists. The author suggests the need to integrate international standards into national legislation and practice to ensure more effective protection of journalists from unlawful obstruction of their activities. This article contributes to the understanding of the complexities that accompany criminal cases related to the professional activities of journalists and offers a constructive approach to their resolution. Special attention is paid to the issues of observance of journalists' rights and ensuring the objectivity of court decisions.

Key words: professional journalistic activity, criminal offenses, criminal liability, impunity, jurisdiction.

Постановка проблеми. У сучасних умовах демократичного суспільства, важливим аспектом забезпечення прав і свобод людини є захист професійної діяльності журналістів. Журналісти виконують ключову роль у поширенні інформації, відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та відстоюванні прав громадян. Проте, в умовах зростаючих викликів сучасності, вони часто стають об'єктами злочинних посягань, спрямованих на перешкодження їх законній діяльності. Основною проблемою у цьому контексті є питання ефективності кримінального правосуддя у випадках, коли йдеться про злочини проти журналістів. Зокрема, важливим аспектом є доказування в кримінальних провадженнях, пов'язаних із такими злочинами. Специфіка доказування у цих справах полягає у врахуванні особливостей професійної діяльності журналістів, мотивів та цілей злочинців, а також встановлення причинно-наслідкових зв'язків між кримінальними діяннями та професійною діяльністю журналістів. Проблема також полягає у визначенні меж законодавчого регулювання і судової практики, яка б захищала журналістів від незаконного втручання у їх професійну

діяльність, гарантуючи при цьому права і свободи інших осіб. Розробка ефективних механізмів доказування, виходячи з особливостей кримінальних справ, пов'язаних із злочинами проти журналістів, є актуальною та необхідною задачею для забезпечення правосуддя та захисту прав журналістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінально-правовими аспектами у сфері професійної діяльності журналістів, їхніх прав та свобод, визначення суб'єктів, об'єктів, обставин доказування в Україні вивчали в своїх роботах такі науковці, як І. С. Заєць, В. А. Новіков, Я. С. Безпала, В. І. Павликівський, Г. М. Красноступ, І. В. Пилипенко, П. С. Берзін, Д. А. Морквін, Є. О. Письменський, А. П. Закалюк, К. М. Буряк, В. В. Шаблистий, Л. Є. Василик, Р. В. Вереща, А. А. Шелест, О. О. Костенко, В. К. Матвійчук, І. П. Лановенко, П. С. Різаненко та інші. Незважаючи на значний обсяг досліджень, проведених у галузі кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів, існують численні аспекти, які ще не отримали достатньої уваги в науковій доктрині. Ці аспекти, які частково згадуються в коментарях до Кримінального кодексу України, навчальній літературі з кримінального права та наукових статтях, вимагають більш детального та систематичного вивчення. Серед них можуть бути питання, що стосуються тонкощів кваліфікації відповідних злочинів, специфіки судової практики у цих справах, а також особливостей забезпечення прав журналістів у контексті сучасних викликів, таких як цифровізація, зміни в сфері медіа та інші. Враховуючи важливість цієї теми для демократичного суспільства, такі питання потребують подальшого дослідження та академічного аналізу.

Мета. Метою цієї наукової статті є комплексний аналіз правових норм та судової практики, що стосуються доказування у кримінальних провадженнях проти журналістів. Це дослідження включає оцінку ефективності чинного законодавства, аналіз особливостей доказування в таких справах, а також вивчення проблем і викликів, з якими зіштовхуються слідчі та суди при розслідуванні цих злочинів. Особлива увага приділяється виявленню та аналізу можливих прогалин у законодавстві, а також формулюванню рекомендацій щодо поліпшення процесу доказування і забезпечення більш ефективного захисту прав журналістів.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність журналістів є особливою, оскільки вона пов'язана з публічним оприлюдненням інформації про події, що відбуваються в суспільстві. Це ставить журналістів у певне становище, оскільки вони можуть стати об'єктом переслідування з боку тих, чий інтереси порушуються їхньою діяльністю.

Злочини проти професійної діяльності журналістів є серйозною загрозою для свободи слова та демократії. Вони перешкоджають журналістам виконувати свою важливу роль у суспільстві, а також можуть призвести до їхнього фізичного або психологічного насильства. Доказування злочинів проти професійної діяльності журналістів має свої особливості. Ці особливості пов'язані з тим, що такі злочини часто мають складний характер і вимагають ретельного дослідження обставин справи.

Однією з особливостей доказування таких злочинів є те, що вони часто мають складний характер. Вони можуть включати в себе такі елементи, як порушення прав журналіста на свободу слова; незаконне обмеження доступу журналіста до інформації; фізичне або психологічне насильство над журналістом; перешкоджання діяльності журналіста. Розслідування таких злочинів вимагає ретельного дослідження всіх обставин справи. У цьому процесі можуть бути задіяні різні види доказів, такі як показання свідків; документи; речові докази; висновки експертів.

Показання свідків є важливим джерелом доказів у кримінальних справах, пов'язаних із злочинами проти професійної діяльності журналістів. Свідками у таких справах

можуть бути як самі журналісти, так і інші особи, які були присутні при вчиненні злочину або мають інформацію про нього.

Документи також можуть бути важливим джерелом доказів у таких справах. До них можуть належати: матеріали журналістських розслідувань; листи, телеграми, електронні листи; фотографії, відеозаписи; інші документи, які мають відношення до справи.

Речові докази можуть бути важливими у випадках, коли злочин вчинений із застосуванням фізичної сили. До таких доказів можуть належати предмети, якими було завдано тілесних ушкоджень журналісту; записи з відеоспостереження; інші речові докази, які мають відношення до справи.

Висновки експертів можуть бути важливими у випадках, коли необхідно встановити обставини злочину, які не можуть бути встановлені іншими способами. До таких обставин можуть належати: характер тілесних ушкоджень журналіста; час та місце вчинення злочину; інші обставини, які мають відношення до справи. Захист журналістів від злочинів проти їхньої професійної діяльності є важливим завданням для держави та суспільства. Для цього необхідно забезпечити ефективне розслідування таких злочинів; прийняти законодавчі акти, які б посилили відповідальність за такі злочини; підвищити рівень обізнаності суспільства про права журналістів.

Доказування злочинів проти професійної діяльності журналістів має свої особливості, які пов'язані з складним характером таких злочинів. Розслідування таких злочинів вимагає ретельного дослідження всіх обставин справи та залучення різних видів доказів.

Згідно з положеннями статті 62 Конституції України та статті 17 Кримінально-процесуального кодексу України (КПКУ), особа не може бути визнана винною у вчиненні злочину та підлягати кримінальному переслідуванню, доки її провина не буде доведена в установленому законом порядку та підтверджена вступившим у законну силу обвинувальним вироком суду [5, с. 243]. У статті 91 КПКУ зазначено перелік обставин, які вимагають доказування у кримінальних провадженнях. Характер та перелік обставин, визначені в частині 1 статті 91 КПКУ, є загальними та обов'язковими для доказування у всіх кримінальних справах. Проте, законодавство не враховує специфіку деяких категорій кримінальних правопорушень, зокрема злочинів, що стосуються перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. У зв'язку з цим, сторона обвинувачення зобов'язана встановлювати не лише факти, вказані в статті 91 КПКУ, а й додаткові обставини, передбачені відповідними статтями Кримінального кодексу України (ККУ), що забезпечить належну кваліфікацію діяння.

Під час розслідування злочинів, що втручаються в професійну діяльність журналістів, доцільно виділити дві категорії залежно від дій винної особи: 1. Злочини, вчинені проти журналіста, але не пов'язані безпосередньо з його професійною діяльністю. У цих випадках винна особа, незважаючи на атаку на права журналіста, не має мотивів, що прямо пов'язані з професійною діяльністю потерпілого або результатами його роботи. 2. Злочини, які безпосередньо пов'язані з перешкоджанням професійній діяльності журналістів. У таких випадках, винна особа, усвідомлюючи статус журналіста як потерпілого, намагається перешкодити його професійній діяльності, наприклад, шляхом недопущення розголосу сенсаційного матеріалу або як відплату за опубліковану інформацію.

Під час розслідування таких злочинів важливо враховувати не лише факти, вказані у статті 345-1 ККУ, а й обставини, що свідчать про усвідомлення винною особою статусу потерпілого як журналіста, включаючи наявність у нього належних документів, знаків, чи інших позначень, які визначають його як представника преси. Це вимагає детального аналізу як правового статусу журналіста, так і мотивів дій винної особи.

Відповідно до Конституційних положень (стаття 62) та норм Кримінально-процесуального кодексу України (стаття 17), особа не може бути визнана винною в кримінальному правопорушенні та не підлягає кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведена у встановленому законом порядку і підтверджена судовим вироком. Стаття 91 КПКУ визначає перелік обставин, які мають бути доведені у кримінальному процесі. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях, пов'язаних із злочинами проти професійної діяльності журналістів, можуть бути розділені на дві категорії [2, с. 427]:

1. Загальний предмет доказування, який охоплює:

- універсальні обставини, що мають бути доведені у будь-якому кримінальному провадженні, такі як час, місце, спосіб вчинення злочину, винуватість обвинуваченого, форма вини, мотиви та мета вчинення злочину;

- специфічні обставини, що залежать від конкретного складу кримінального правопорушення. Наприклад, при незаконній відмові журналісту в доступі до інформації, доказування розміру та виду шкоди не є необхідним.

2. Особливий предмет доказування, який необхідний для встановлення та доведення конкретного складу кримінального правопорушення, включає:

- обставини, що впливають із об'єкта кримінального правопорушення, наприклад, відносини, пов'язані із забезпеченням законної діяльності журналіста;

- деталі, які впливають з об'єктивної сторони, такі як місце, час, спосіб вчинення злочину;

- чинники, що впливають з суб'єктивної сторони, наприклад, мотивація винної особи;

- додаткові обставини, що визначаються законодавчими положеннями, такі як наявність спеціального суб'єкта злочину.

Розслідування злочинів проти журналістів вимагає інтеграції знань з різних правових галузей, включаючи поняття та права журналіста, що не обмежуються лише рамками кримінального та кримінально-процесуального права.

Згідно з частиною другою статті 91 Кримінально-процесуального кодексу України, процес доказування охоплює збір, перевірку та оцінку доказів для встановлення обставин, значущих для кримінального провадження. В контексті кримінальних правопорушень проти журналістів, ці правопорушення можна умовно класифікувати на дві категорії: правопорушення, вчинені в умовах очевидності, та правопорушення, вчинені в умовах неочевидності [1, с.75]. Професійна діяльність журналістів часто відбувається публічно, тому злочини проти них, пов'язані з їх професійною діяльністю, зазвичай також вчиняються публічно і мають свідків або очевидців.

У ситуаціях, де кримінальні правопорушення проти журналістів вчинені в умовах очевидності, наявність широкого спектру джерел інформації сприяє процесу доказування. Натомість, коли кримінальні правопорушення вчинені в умовах неочевидності, процес доказування стає значно складнішим, вимагаючи від слідчих зусиль для виявлення джерел інформації та встановлення їх зв'язку з правопорушенням. Типові ситуації, з якими стикаються слідчі на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, включають: 1. Отримання заяви про правопорушення від постраждалої особи або свідка (найбільш сприятливий варіант); 2. Виявлення тіла потерпілого (найменш сприятливий варіант); 3. Отримання повідомлення про зникнення безвісти потерпілого; 4. Отримання інформації про правопорушення зі ЗМІ. Таким чином, у кожному конкретному випадку необхідно аналізувати обставини кримінального правопорушення, щоб визначити найбільш ефективний підхід до збору та оцінки доказів [4, с. 42].

Коли інформація про кримінальне правопорушення надходить від постраждалої особи або свідка події, слідчий має можливість отримати первинні фактичні дані безпосередньо від заявника. Це сприяє полегшенню процесу доказування та забезпечує оперативне розгортання розслідування, включаючи встановлення особи правопорушника та його причетності до вчинення злочину. В таких випадках доступність широкого спектру доказів дозволяє ефективно організувати процесуальні дії.

У інших обставинах, які включають виявлення трупу, зникнення особи чи інформацію зі ЗМІ, слідчому спочатку потрібно встановити кілька ключових аспектів: ідентифікація потерпілого, його належність до журналістської спільноти, причинно-наслідковий зв'язок між кримінальним актом і професійною діяльністю журналіста, обставини вчинення злочину, включаючи час, місце та методи приховування діяння. Особливу увагу слід приділити встановленню спеціального мотиву злочинця, пов'язаного з професійною діяльністю журналіста. У випадках, коли злочини проти журналістів вчинені в умовах неочевидності, особливо складним є встановлення замовного характеру діянь, особливо коли безпосередній виконавець не має специфічного мотиву. У таких випадках слідству важливо враховувати професійний статус журналіста та можливість вчинення злочину на замовлення.

Під час розслідування злочинів проти журналістів, крім стандартного комплексу обставин, які підлягають доказуванню в рамках кримінального провадження (згідно зі ст. 91 КПК України), необхідно також довести факти законної професійної діяльності журналіста (прим. до ст. 345-1 ККУ), перешкоджання цій діяльності (ст. 171 ККУ), суспільного інтересу до подій або інформації, які висвітлює журналіст, дія злочинця завдати шкоди саме журналісту у зв'язку з його професійною діяльністю [3, с. 48]. Ці аспекти вимагають ретельного аналізу обставин кожного конкретного випадку для забезпечення ефективності доказування та належної організації розслідування.

Захист журналістів від злочинів проти їхньої професійної діяльності є важливим завданням для держави та суспільства. Для цього необхідно забезпечити ефективно розслідування таких злочинів, прийняти законодавчі акти, які б посилили відповідальність за такі злочини, а також підвищити рівень обізнаності суспільства про права журналістів.

Висновки. Отже, кримінальні злочини проти журналістів часто мають специфічний характер, який вимагає особливого підходу до процесу доказування. Важливо враховувати професійну специфіку потерпілого і забезпечувати належне дотримання його прав. Аналіз показує, що існуюча правова база в Україні потребує удосконалення для забезпечення ефективного доказування у кримінальних провадженнях проти журналістів. Зокрема, це стосується визначення обставин, які підлягають доказуванню, і механізмів їх встановлення. Практика застосування кримінального законодавства виявила проблеми у кваліфікації дій, спрямованих проти журналістів, які часто виникають через неоднозначність нормативних визначень і відсутність чіткого розуміння специфіки професійної діяльності журналістів. Важливим аспектом є необхідність зміцнення гарантій захисту журналістів від неправомірного втручання в їх професійну діяльність, що включає як законодавчі зміни, так і покращення практики їх застосування. Рекомендується внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, з метою вдосконалення процедур доказування у справах про злочини проти журналістів, а також підвищення кваліфікації правоохоронців щодо особливостей розслідування таких злочинів. Наголошуємо на значенні деталізації критеріїв, за якими встановлюється зв'язок між кримінальним правопорушенням і професійною діяльністю журналіста, що сприятиме точнішій кваліфікації злочинів і захисту прав журналістів.

Список використаних джерел:

1. Коваленко А.В. Розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів: монографія. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 268 с.
2. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
3. Овчарук Ю. В. Доцільність криміналізації перешкодження законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні питання сьогодення: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, від 20 березня 2018 р.)*. Вінниця, 2018. Т. 1. С. 48–50.
4. Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні: аналітичний звіт, Київ: ГО «Платформа прав людини», 2019. 66 с.
5. Шакур В. І. Теорія кваліфікації злочинів: підручник. 5-те вид., перероб. К.: Алерта, 2013. 320 с.

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА

УДК378.6.811.377.1

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.15>

ЛІНГВОДИДАКТИКА ОСНОВИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЮРИДИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Пренько Яна Олегівна,
orcid.org/0000-0002-6223-7850
старший викладач кафедри
загальноправових дисциплін
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон, Україна)

Метою статті є представлення інноваційного методу когнітивно-систематизувального методичного стиснення, який використовується для представлення та активізації професійно пов'язаної лексики здобувачів вищої освіти (зв)з дисципліни Іноземна мова професійного спрямування в нелінгвістичних закладах вищої освіти. У статті окреслено його основні прийоми:

1. лексико-граматичне відбиття;
2. алгоритмізація;
3. дидактичні опори.

Планування курсу з вивчення іноземної мови професійного спрямування певним чином залежить від вибору методу навчання.

В нинішніх у мовах функціонування великої кількості методик навчання іноземної мови у немовних закладах вищої освіти, метою такого навчання є результат, а саме володіння лексикою.

Завдяки цьому методі відбувається інтенсифікація у вивченні іноземної мови, як однієї із складових успішності майбутнього поліціанта. Відповідно саме цей метод забезпечує свободу вибору щодо форми подачі матеріалу та краще засвоєння матеріалу, що в свою чергу впливає на результат. Важливо зазначити, що великий потік інформації та діджиталізація суспільства загалом вимагає від викладачів у вищій школі застосовувати саме такий метод навчання іноземної мови здобувачами у нелінгвістичних закладах вищої освіти юридичного профілю.

Такий метод дає можливість викладачеві у стислі терміни надати зв) ґрунтовні знання та підвищити рівень володіння мовою, що в подальшому забезпечить застосування цих знань на практиці. Метод когнітивно-систематизувального методичного стиснення під час навчання іноземної мови розвиває у зв) навички свідомого читання текстів, вживання лексики більш високого рівня і можливість брати участь у інтерактивних завданнях, запропонованих викладачем під час практичного заняття.

Вищезазначений метод передбачає всебічне осмислення та використання іншомовної лексики на заняттях іноземної мови професійного спрямування.

Автори доходять до висновку, що передові принципи клішеїзації, кластеризації, типологізації, диференціації, індивідуалізації та цілеспрямованості впливу дають здобувачам вищої освіти можливість швидко засвоювати професійну іншомовну лексику та уникати труднощів навчання.

Ключові слова: освіта, навчання іноземної мови, методичне стиснення, лексико-граматичне відбиття.

LINGUODIDACTIC BASES OF INTENSIFYING THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS AT NONLINGUISTIC HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Prenko Yana Olehivna,
Teacher of the Department
of General Law disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The purpose of the article is to present an innovative method of cognitive-systematization methodical compression, which is used to present and activate the professionally related vocabulary of students of higher education from the discipline Foreign language of professional direction in non-linguistic institutions of higher education. The article outlines its main methods:

1. lexical and grammatical reflection;
2. algorithmization;
3. didactic supports.

Planning a course on learning a foreign language for a professional direction depends to a certain extent on the choice of teaching method.

In today's languages, a large number of methods of teaching a foreign language are used in non-language institutions of higher education; the goal of such training is the result, namely the mastery of vocabulary.

Thanks to this method, there is intensification in the study of a foreign language, as one of the components of the success of the future police officer. Accordingly, this method provides freedom of choice regarding the form of presentation of the material and better assimilation of the material, which in turn affects the result. It is important to note that the large flow of information and the digitalization of society in general require teachers in higher education to use this method of teaching foreign languages to students in non-linguistic institutions of higher education of a legal profile.

This method enables the teacher to provide thorough knowledge in a short period of time and will increase the level of language proficiency, which in the future will ensure the application of this knowledge in practice. The method of cognitive-systematizing methodical compression during foreign language learning develops in students the skills of conscious reading of texts, the use of vocabulary of a higher level and the opportunity to participate in interactive tasks proposed by the teacher during practical classes.

The above-mentioned method provides a comprehensive understanding and use of foreign language vocabulary in professional foreign language classes.

The authors come to the conclusion that the advanced principles of clichéization, clustering, typology, differentiation, individualization and purposefulness of influence give

higher education students the opportunity to quickly learn professional foreign language vocabulary and avoid learning difficulties.

Key words: education, foreign language teaching, methodical compression, lexicogrammatical mapping.

Вступ. Досягнення мети можливе лише тоді, коли здобувач вищої освіти, у тому числі й нелінгвістичних закладів вищої освіти отримує достатній рівень володіння іноземною мовою. Актуальними завданнями в системі сучасної іншомовної освіти є розвиток готовності здобувачів до реального спілкування іноземною мовою, удосконалення професійного та особистісного потенціалу. З допомогою цих навичок розвивають комунікативні здібності, майбутні фахівці досягають професійних цілей та реалізації міжособистісних і ділових відносин [4; с. 5]. Творчий підхід до навчання іноземної мови не менш важливий, ніж старанність здобувачів вищої освіти, оскільки забезпечує опанування основами говоріння, аудіювання, письма, основними видами мовленнєвої діяльності та підвищення мотивованого інтересу до вивчення іноземної мови. Це стає можливим завдяки самовдосконаленню викладача, через те що творчість є життєво важливою умовою формування у викладача, його власних знань, розвитку та розкриття особистості [12, с. 20]. Зазначені положення актуалізують проблему розробки методичних засад інтенсифікації процесу навчання іноземних мов в нелінгвістичних закладах вищої освіти [13, с. 31]. Деякі автори акцентують на методології проєктів інтегрованого вивчення мови (поєднання презентаційних, громадських, письмових і технологічних проєктів) як найбільш перспективних напрямів такої інтенсифікації. Інші автори розглядають використання інноваційних технологій та методів подання навчального матеріалу з метою підвищення ефективності опанування іноземної мови та розвитку комунікативних умінь і навичок протягом обмеженого часу, відведеного навчальною програмою з навчальної дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування», з максимальною активізацією пізнавальних здібностей здобувачів вищої освіти [1, с. 37]. Для досягнення мети необхідно запровадити та методично обґрунтувати новий метод і концепцію, що потенційно дозволить активізувати професійноорієнтовану комунікативну мовну освіту – метод методичного стиснення.

Виклад основного матеріалу. Уважаємо, що реалізація методичної компресії в рамках когнітивної концепції базується як на дидактичних, так і на спеціальних, специфічних принципах. Ці принципи враховують специфіку викладання іноземної мови в різних немовних закладах вищої освіти, нейтралізують труднощі, викликані цією специфікою, підвищують ефективність освітнього процесу. Ми можемо сформулювати такі спеціальні принципи застосування запропонованого інноваційного методу:

1. Принцип шаблонних фраз. Наприклад, прагнення представляти активний професійноорієнтований лексичний та граматичний матеріал у певних структурах, дозволяючи здобувачам використовувати їх у повсякденній та професійній сферах. В умовах низького початкового рівня знання іноземної мови клішезація дає змогу не лише виробити достатню кількість кліше в лексиці студентів, а й обробляти інформацію, отриману за допомогою цих кліше.

2. Принцип кластеризації. Інтеграція подібних словотвірних моделей, функцій типових граматичних структур у мовленнєві моделі, групування термінів у семантичні блоки з метою систематизації, стандартизації словесних елементів, розуміння наявних мовних законів, засвоєння значної кількості лексичних одиниць і граматико-синтаксичних структур.

3. Принцип типологізації. Категоризація споріднених видів діяльності, ситуацій спілкування тощо, дібних за певними параметрами в процесі розвитку іншомовної

комунікативної компетенції. Розбиття численних побутових і професійних аспектів мови на систематичні групи.

4. Принцип диференційованого використання методів навчання, засобів, тематичної лексики відповідно до:

- психотипологічних особливостей здобувачів вищої освіти;
- мети дисципліни;
- освітніх напрямків завдань;
- основних завдань етапів освіти;
- орієнтація на розвиток певної категорії функційних властивостей;
- специфіки пріоритетної діяльності (наприклад, вид спорту); рівень володіння мовою.

5. Принцип індивідуалізації. Достратегій залежно від індивідуальних особливостей здобувачів: віку, специфіки сприйняття мови, особливостей пізнавальних процесів тощо; навчального матеріалу; методів навчання.

6. Принцип навчання. Прискорити опановування універсальними методами мовлення, формування системи загального знання, концентрації на системно-структурних властивостях іноземної мови.

Вважаємо, що розвиток комунікативної компетенції у здобувачів нелінгвістичного навчального закладу вищої освіти здійснюватиметься найефективніше, якщо певні методи та засоби будуть інтегровані в структуру та зміст процесу навчання іноземної мови [3, с. 55].

Основними інструментами для здійснення методичного стиснення вважають:

- словникові та граматичні карти – спосіб візуалізації іноземного матеріалу для активного запам'ятовування;
- алгоритми – чітко структуровані наочні схеми послідовних операцій з метою розв'язання комунікативної задачі з певного набору однотипних завдань;
- набір блоків ілюстративно-схематичних опор для ефективного навчання та використання лексичних одиниць і граматичних конструкцій у практичному спілкуванні.

Пропонуємо таке застосування лексико-граматичних карт як одного з інструментів методичного стиснення.

Розвиток комунікативної компетенції здобувачів-нелінгвістів на основі методу відбиття лексико-граматичного матеріалу реалізується за такими етапами:

1. Виділення та фіксація комунікативно значущих лексичних одиниць та найбільш уживаних граматичних конструкцій. На цьому етапі здійснюється групування лексем і граматичних конструкцій за аспектами конкретного предмета, дотримуючись принципів їх віднесення до термінологічної лексики та частоти вживання. Заповнення блоків відбувається на основі тексту, пов'язаного зі спеціальністю зовнішнього досвіду та знань (допускається використання словника).

2. Активізація комунікативно значущих лексичних одиниць та найбільш уживаних граматичних конструкцій. Активізація професійно значущої лексики та граматичних конструкцій в усній діяльності здійснюється за допомогою вправ на імітацію, вправ на заміну та вправ на визначення.

3. Самостійне когнітивне використання комунікативно значущих лексичних одиниць та найбільш часто уживаних у мовленні граматичних конструкцій. На цьому етапі використання методу картографування здобувачі вищої освіти закріплюють та вдосконалюють лексичні навички, спрямовані на свідоме позначення, тобто самостійне іменування об'єктів, пов'язаних між собою. Цей вид діяльності також передбачає активізацію спогадів, пов'язаних зі словом, уміння поєднувати значення та утворення мережі зв'язків слів і їх сполучень.

Таким чином, карта є схемою / мовленнєвою моделлю / наочною опорою для здобувачів і містить тематичну розробку, що включає лексеми та граматичні конструкції, необхідні для активного засвоєння та використання в мовленні.

Важливим є систематичний моніторинг рівня розвитку всіх компонентів комунікативної компетентності.

Використання вищезазначених методів і засобів реалізації методичної компресії на практиці дозволяє здобувачам вищої освіти самостійно контролювати та коригувати свої досягнення у вивченні іноземної мови. Такий процес взаємоконтролю досягається за допомогою рефлексії.

Поняття рефлексії в загальному розумінні використовується для позначення актів самосвідомості, самопізнання, самоаналізу, тобто здатності людини усвідомлювати себе, внутрішні процеси й стани, причиннонаслідкові зв'язки, проведеної діяльності, її результати та шляхи [12, с. 20–23]. Оскільки рефлексія розглядається і як особливий процес, і як загальний принцип дії, можна зробити висновок, що ця категорія має двонаправлену характеристику, яку необхідно використовувати в навчальній практиці для підвищення ефективності навчання іноземної мови з метою зосередження на навчанні розвитку автономного, активного та пізнавального ставлення до навчальної діяльності через ознайомлення з теоретичними знаннями про об'єкт, алгоритми та загальні схеми роботи з ним.

Сьогодні вплив компресії вважається специфічним мовним явищем, яке можна спостерігати, коли певна частина тексту скорочується без втрати змісту і таким чином позначається як стиснення мови. Зазначено, що процес навчання та використання стиснення тексту сприяють опануванню навичками читання іноземною мовою та іншомовним письмом [12, с. 35].

Ми розуміємо методичну компресію як інноваційний метод представлення та активізації професійноорієнтовного змісту, спрямованого на ефективне переведення його на рівень комунікації для студентів нелінгвістичних університетів. Цей метод дозволяє інтенсифікувати процес навчання шляхом поєднання окремих методів, форм діяльності та способів сприйняття на основі обов'язкового врахування індивідуальних психотипологічних особливостей у межах цього дидактичного розділу (лексико-граматичної одиниці, теми, модуль). Уважаємо за необхідне констатувати, що вплив компресії використовується в нелінгвістичному навчальному змісті як в інформаційному аспекті (використання методу лексико-граматичного відбиття, ефективних алгоритмів і схем), так і в операційному (поєднання методів, процедур, форми діяльності та способи сприйняття).

Необхідно підкреслити, що методична компресія як метод інтенсифікації освітнього процесу для здобувачів нелінгвістичних закладів вищої освіти використовується в когнітивно-систематизувальних рамках, що передбачає врахування пізнавального, діяльнісного та комунікативного аспектів мовлення, здатних розуміти іншомовне мовлення та формулювати наміри у своїй професійній сфері з погляду використання технологій систематизації [13, с. 14].

Ці технології, на нашу думку, будуть досить ефективними з огляду на глобальні зміни в розвитку соціально-економічному суспільства разом з активізацією інформаційних та мультимедійних ресурсів (особливо Інтернету). Найбільше значення приділяється пошуку можливостей, що сприяють покращенню педагогічного впливу і формують у здобувачів вміння справлятися з ростом масової інформації, не втрачаючи до неї інтересу і водночас дозволяючи ефективно її здобувати на когнітивному та особистісноорієнтовному рівнях. Крім того, під час реалізації запропонованого способу необхідно враховувати принципи:

1. Проведення занять від початку до кінця здійснюється виключно іноземною мовою. Переклад рідною мовою заборонено.

2. Створення мовного середовища, яке заохочує та стимулює комунікативну діяльність, наближену до спілкування в реальному житті.

3. Виправлення помилок, допущених здобувачем вищої освіти в процесі комунікативної діяльності на будь-якому етапі реалізації запропонованої методики, здійснюється лише у виняткових випадках.

4. Організація «шансу досягти успіху» на уроці іноземної мови, ефективніше засвоювати запропонований матеріал за допомогою похвали та дружньої атмосфери.

Висновки. Рефлексивний складник освітньої діяльності є одним із найважливіших механізмів, що дозволяє досягти пізнавальне засвоєння отриманих знань, узагальнених діяльнісними засобами, правилами засвоєння способів і методами роботи в конкретних ситуаціях. Процес рефлексії дозволяє краще зрозуміти себе, проаналізувати власний процес мислення, з одного боку, агентом самоорганізації (самостійна постановка проблеми, самостійне планування діяльності, спрямоване на розуміння), а з другого боку, середовищем досягнення пізнавальної дії, що сприяє процесу оптимізації у сфері навчання іноземних мов. У цій статті ми спробували розкрити зміст, обґрунтувати розроблення та застосування даного методу навчання. Особливо слід підкреслити, що нова методика навчання базується на реалізації когнітивно-систематизувальному методичному стисненні, що може гарантувати не лише високу ефективність усіх компонентів іншомовної професійно орієнтованої комунікативної підготовки здобувачів (навчання в нелінгвістичних закладах вищої освіти), ай гарантувати потенціювання цих ефектів.

Список використаних джерел:

1. Алмазова Н. І. Когнітивні аспекти формування міжкультурної компетентності при навчанні іноземній мові в нелінгвістичному ЗВО : дис. д-ра пед. Наук. Київ. 2013. 446 с.

2. Бганцева І.В. Методична компресія у системі іншомовної професійно орієнтованої комунікативної підготовки студентів немовного ЗВО: монографія. І. В. Бганцева. Київ. 2019. 292 с.

3. Бобикіна І.А. Концепція формування культури лінгвосамоосвіти під час навчання іноземної мови у вищій школі: дис. д-ра пед. наук. Нов-місто. 2012. 301 с.

4. Гальскова Н.Д. Сучасна методика навчання іноземних мов: посібник для вчителя. 2-ге вид. Дніпро : АРКТІ. 2003. С. 153.

5. Ніколаєва С.Ю. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Наук. ред. укр. видання Переклад з англ. Київ : Ленвіт. 2003. 273 с.

6. Карабутова Є.А. Когнітивно-комунікативно-діяльнісний підхід у навчанні іншомовної мови студентів вищої професійної школи. Перспективні інновації в науці, освіті, виробництві та транспорті, 2012: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: зб. наук. тр. Sworld. Одеса. нац. морськ. ун-т та ін. Одеса, 2012. Т. 29, вип. 2. С. 33-40.

7. Лебедева М.О. Особливості викладання англійської мови професійного спрямування студентам юридичного факультету. Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі : матеріали конференції. Київ : НТУУ «КПІ». 2013. С. 204-213.

8. Мельникова Т.В. Сучасні методи викладання іноземних мов. Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України: Дніпро, 24-25 квітня, 2014 р. Дніпро. 2014. С. 57-59.

9. Нечаєв Н.М., Резнік Г.І. Психолого-педагогічні засади розробки сучасних освітніх технологій у навчанні іноземних мов. *Вісник КНУ*. Вип. 467. Київ. 2012. С. 3-24.

10. Хомякова Н.П. Контекстна модель формування іншомовної комунікативної компетенції студентів немовного вузу: французька мова: дис. д-ра пед. наук. К. : Ленвіт. 2011. 480 с.

11. Ibatova A.Z. The methodology for English textbooks organizing in higher educational establishments. URL: (дата звернення 27.08.2023).

12. Linguodidactic bases of intensifying the process of teaching foreign languages to students at nonlinguistic higher education institutions URL : <http://www.revistaespacios.com/a19v40n31/19403114.html> (дата звернення 27.08.2023).

13. Pakharukova V., Toporkova O. Methodology of Integrated Language Learning Projects for University Undergraduates. *Revista Espacios*. 40(5). 2019. P. 1-9. URL: <https://revistaespacios.com/a19v40n05/a19v40n05p01.pdf> (дата звернення 23.11.2023).

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.16>

РІВНІСТЬ ПРАВ У СТОРІН ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПЕРЕВІРКИ ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Кулик Дмитро Анатолійович,

orcid.org/0009-0001-8084-3926

аспірант

(Приватний вищий навчальний заклад

«Європейський університет»,

м. Київ, Україна)

Чинне законодавство України, яке регламентує порядок призначення та проведення податкових перевірок має велику кількість прогалин та неточностей. В цій статті автор аналізує діюче законодавство України, яке регламентує порядок призначення податкових перевірок в Україні як способу податкового контролю.

У статті автором розкривається поняття податкової перевірки та її сутність як способу контролю з боку державних органів, та одного із основних механізмів комунікації бізнесу і держави.

Автором також проаналізовано правові засади призначення податкових перевірок, які регламентовані законодавством, а також практичний порядок застосування цих положень з боку контролюючих органів. Автором також пропонується покращити порядок призначити податкових перевірок, шляхом введення чітких критеріїв оцінювання ризиковості платника податків, а також унеможливити призначення податкових перевірок за результатами ненадання запитів на завідомо необґрунтовані запити.

Автор також в статті висвітлює проблему, яка полягає у зловживанні контролюючими органами своїми владними повноваженням при призначенні податкових документальних перевірок шляхом порушення процесуальних вимоги діючого податкового законодавства. Вказане відбувається через сформовану судову практику, яка передбачає, що процесуальні порушення під час призначення податкових перевірок не можуть бути єдиною підставою для визнання наслідків такої перевірки незаконними за умови, що під час такої перевірки встановлені факти порушення податкового законодавства.

Також автором пропонується розробити дієвих механізм захисту від безпідставного призначення перевірки, з метою відходу від принципу «спочатку підкорюйся, а потім оскаржуй». Автор доходить висновку, що платник податків повинен мати дієвий механізм щодо оскарження самого факту призначення податкової перевірки, а не тільки оскаржувати її результати.

Ключові слова: податкове право, податковий контроль, податкова перевірка, платник податків, державні органи, документальні перевірки.

EQUAL THE PARTIES' RIGHTS WHEN APPOINTMENT OF A DOCUMENTARY TAX AUDIT OF A TAXPAYER: LEGAL PROBLEMS

Kulyk Dmytro Anatoliiovych,

orcid.org/0009-0001-8084-3926

PhD

(Private higher educational institution
"European University", Kyiv, Ukraine)

The current legislation of Ukraine, which regulates the procedure for appointing tax audits, has a large number of gaps and inaccuracies. In this article, the author analyzes the current legislation of Ukraine, which regulates the procedure for appointing tax audits in Ukraine as a method of tax control.

In the article, the author reveals the concept of tax audit and its essence as a method of control by state bodies, and one of the main mechanisms of communication between business and the state.

The author also analyzed the legal basis for the appointment of tax audits, which are regulated by legislation, as well as the practical procedure for applying these provisions by the control bodies. The author also suggests improving the procedure for appointing tax audits by introducing clear criteria for assessing the taxpayer's riskiness, as well as making it impossible to appoint tax audits based on the results of not submitting requests for known unreasonable requests.

The author also highlights the problem in the article, which consists of the abuse of authority by the controlling bodies when appointing tax documentary audits by violating the procedural requirements of the current tax legislation. This is due to established judicial practice, which provides that procedural violations during the appointment of tax audits cannot be the only basis for recognizing the consequences of such an audit as illegal, provided that during such an audit, facts of violation of tax legislation are established.

The author also proposes to develop an effective mechanism of protection against the groundless appointment of an inspection, with the aim of moving away from the principle of "first obey, and then appeal". The author comes to the conclusion that the taxpayer should have an effective mechanism for contesting the very fact of the appointment of a tax audit, and not just contesting its results.

Key words: tax law, tax control, tax audit, taxpayer, state bodies, documental audits.

Актуальність дослідження. Податкові перевірки як спосіб державного контролю в сфері господарських правовідносин викликає багато запитань з точки зору його ефективності. Недостатньо детальне регулювання порядку призначення податкових перевірок та зловживання з боку контролюючих органів призводить до того, що такий спосіб контролю використовується як інструмент впливу контролюючих органів на суб'єктів господарювання з каральним спрямуванням. Як наслідок, платник податків вимушений оскаржувати тільки результат податкових перевірок, що призводить до перевантаження судів, що, в свою чергу, призводить до порушення строків розгляду справ, які можуть тривати роками. Як наслідок, низька інвестиційна привабливість України та не високі позиції в міжнародних рейтингах. Внесення змін до порядку призначення податкових перевірок та наділенні платника податків дійсно дієвими правами захисту на етапі призначення податкової перевірки зможе суттєві покращити привабливість України для інвестицій та змінити відношення бізнесу до такого способу контролю як податкові перевірки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання податкових перевірок як форми податкового контролю перебувають в постійній увазі провідних українських та зарубіжних науковців. Питання податкового адміністрування досліджуються у працях В. П. Жмудінський, І. М. Васькович, М. М. Баран, О. О. Мамалуй, Р. О. Гаврилюк, О. М. Горбунова, О. Ю. Грачова, Ю. В. Панюра, О. А. Шевчук, О. С. Іванишина, В. В. Пухальський та інших. Але в сучасній науковій літературі наразі не достатньо повно та системно висвітлено проблеми призначення податкових перевірок як способу податкового контролю, а також не приділялось великої уваги рівності прав сторін при призначення такого податкового контролю.

Мета дослідження. Здійснення аналізу практичних аспектів призначення податкових перевірок в Україні та правових проблем, які існують при проведенні такого способу державного контролю. Надання пропозицій щодо покращення законодавства в частині призначення податкових перевірок.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш тісних взаємодій між бізнесом та державою в особі контролюючих органів є комунікація щодо сплати податків. Історія імплементації такого способу податкового контролю як податкові перевірки бере свій початок ще з часів УРСР, де після розпаду радянського союзу Україна ухвалила Закон «Про державну податкову службу в Українській РСР».

Однією із форм податкового контролю є податкові перевірки, які полягають у проведенні податковим органом комплексу заходів, що регламентовані нормативно-правовими актами про податки і збори та мають за мету перевірку правильності й повноти сплати податків і зборів у відповідні бюджети, а також дотримання інших норм законодавства про податки та збори [5, ст. 73].

З того часу, трансформація податкового контролю у формі податкових перевірок пережила немало оновлень і змін, аж до поки не була зафіксована в єдиному кодифікованому законодавчому акті – Податковому кодексу України. Але і на зараз існує велика кількість підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують деякі аспекти податкових перевірок в Україні, якими користуються контролюючі органи. На сьогодні, законодавство в цій сфері є недостатньо розробленим, а відповідні норми неоднозначні та суперечливі. Відсутність чітких і зрозумілих нормативно закріплених правил може призвести до прояву недобросовісності з боку податкової служби, а також невинного навантаження на платників податків.

Звичайно, податкові перевірки є однією з важливих функцій податкової служби, що дозволяє забезпечувати виконання податкового законодавства та зменшувати можливість порушення правил оподаткування. Але, оскільки такий контроль має суттєвий вплив на бізнес і інвестиційну привабливість України, то таке явище має мати чіткий алгоритм дій, як і чіткі підстави для застосування такого способу контролю як податкова перевірка. Адже, податкова служба України засобами податкового контролю може здійснювати суттєвий вплив на ринки товарів та послуг і склад їх учасників [8].

Виходячи з діючого законодавства України, податкова документальна перевірка може бути плановою та позаплановою.

Основними показниками, які характеризують контрольну діяльність податкових органів, прийнято вважати суму додатково донарахованих грошових зобов'язань за результатами контрольної роботи та її динаміка порівняно з попередніми періодами [6, с. 39].

Статистичні дані показують, що за 2021 рік було проведено 2031 планованих податкових перевірок за результатами яких донараховано платниками податків 5,4 млрд гривень та 8237 позапланових податкових перевірок, за результатами яких донараховано платниками податків 3,7 млрд гривень [3, Офіційний сайт ДПС України].

Частина друга статті 19 Конституції України визначає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. Основоположний закон держави вимагає від державних органів діяти виключно у спосіб, який визначений законом. З цього можна зробити висновок, що принцип «дозволено все, що не заборонено законом» не розповсюджується на державні органи в Україні.

Планові документальні податкові перевірки проводяться на підставі план-графіку податкових перевірок, який затверджується контролюючим органом та оприлюднюється ним до 25 грудня відповідного календарного року на наступний рік [2]. План-графік податкових перевірок формується виходячи з ризик-орієнтованого підходу. План-графік формується виходячи з наявної інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах контролюючих органів. До план-графіку включаються платники податків, які мають найбільші ризики несплати до бюджету податків, зборів та платежів.

Однак, на етапі формування план-графіку податкових перевірок у платника податків відсутня можливість впливати на включення його чи не включення до такого плану, адже критерії, які визначені в наказі Міністерства фінансів України № 524 від 02.06.2015 року є універсальними і не враховують специфіку діяльності платника податків. Платник податків позбавлений можливості впливати на дії контролюючого органу до моменту отримання результатів податкової перевірки у вигляді Акту податкової перевірки. Також варто враховувати, що платник податків позбавлений можливості отримати чітку та прозору податкову інформація, а також чітке підтвердження про відповідність платника податків певним критеріям ризиковості, які визначені в наказі Міністерства фінансів України № 524 від 02.06.2015 року і слугують підставою для його включення до такого план-графіку податкових перевірок. Як наслідок, відбувається певна нерівність прав та обов'язків держави в особі податкових органів та платника податків. Адже з однією сторони, державна приймає рішення про включення платника податків до план-графіку податкової перевірки, яке не підлягає оскарженню. Неможливість оскарження цього рішення виходить з судової практики, адже у справі № 826/6376/16 Верховний Суд висловлював позицію, що включення до плану-графіку не створює для платника податків жодних правових наслідків, що виключає можливість його оскарження [4]. Звичайно, при оскарженні рішень контролюючих органів за результатами перевірки обставини включення до план-графіку податкових перевірок будуть аналізуватись судом, але це буде вже після проведення податкової перевірки. А отже держава приймає рішення про включення платника податків до план-графіку податкової перевірки, яке платник податків зобов'язаний виконати, бо іншого шляху у платника податків в межах діючого законодавства немає.

Ще одним свідченням наявності більших прав у контролюючого органу є неможливість оскаржити факт віднесення платника податків до відповідного ступеня ризику, який присвоюється контролюючим органом за результатами відповідності платника податків критеріям, які визначені в наказі Міністерства фінансів України № 524 від 02.06.2015 року. Оскільки процес наповнення план-графіку податкових перевірок є процесом реалізації повноваження податкового органу, то такий процес не може бути предметом судового оскарження, на це звернув увагу П'ятий апеляційний адміністративний суд у постанові від 21.01.2021 року у справі № 420/5763/20 [10]. Платник податків фактично позбавлений можливості встановити, яка саме інформація міститься в базах контролюючого органу щодо нього та якимсь чином вплинути на зміну чи видалення такої інформації, якщо вона не відповідає дійсності.

Відсутність єдиного підходу до оцінки ризиків платників податків, чітких критеріїв таких ризиків та обґрунтування відповідності платника податків тим чи іншим критеріям призводить до дисбалансу прав та обов'язків між сторонами. В сукупності з неможливістю ефективно оскаржити дії контролюючого органу щодо включення платника податків до графіку перевірок та присвоєння відповідності певним критеріям ризиковості – це призводить до суттєвої нерівності прав та обов'язків у державна та платників податків. Специфіка діяльності платника податків, яка відповідає певним критеріям ризиковості не завжди свідчить про відсутність податкової дисципліни та недобросовісність, а може бути проявом особливих бізнес-процесів.

Із позаплановими податковими документальними перевірками ситуація ненабагато краще. Пункт 78.1 статті 78 Податкового кодексу України встановлює підстави для призначення позапланової податкової перевірки [2]. На практиці, позапланові податкові перевірки найчастіше призначаються на підставі пп. 78.1.1. пункту 78.1 статті 78 Податкового кодексу України. Відповідно до пп. 78.1.1. пункту 78.1 статті 78 Податкового кодексу України документальна позапланова перевірка здійснюється, якщо отримано податкову інформацію, що свідчить про порушення платником податків валютного, податкового законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та іншого не врегульованого цим Кодексом законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит контролюючого органу, в якому зазначаються порушення цим платником податків відповідно валютного, податкового та іншого не врегульованого цим Кодексом законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, протягом 15 робочих днів з дня, наступного за днем отримання запиту [2].

Отже, механіка призначення податкової позапланової перевірки складається з декількох етапів:

Етап 1. Контролюючий орган отримує податкову інформацію, яка свідчить про порушення платником податків валютного, податкового законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та іншого не врегульованого цим Кодексом законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Етап 2. Контролюючий орган користуючись п. 73.3. статті 73 Податкового кодексу України направляє запит про надання пояснень та їх документального підтвердження щодо отриманої податкової інформації.

Етап 3. Платник податків надає або не надає відповідь на такий запит в межах встановленого законодавством строку.

Етап 4. Контролюючий орган призначає позапланову документальну податкову перевірку у зв'язку з ненаданням або наданням не в повному обсязі інформації на запит контролюючого органу.

Пункт 73.3 статті 73 Податкового кодексу України визначає, що контролюючі органи мають право звернутися до платників податків та інших суб'єктів інформаційних відносин із письмовим запитом про надання інформації (вичерпний перелік та підстави надання якої встановлено законом), необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій, завдань, та її документального підтвердження [2].

Такий запит підписується керівником (його заступником або уповноваженою особою) контролюючого органу і має містити:

1) підстави для надсилання запиту відповідно до цього пункту із зазначенням інформації, яка це підтверджує;

2) перелік інформації, яка запитується, та перелік документів, які пропонується надати;

3) печатку контролюючого органу» [2].

Підпункт 73.3.4 п. 73.3 ст. 73 Податкового кодексу України встановлює, що у разі якщо запит складено з порушенням вимог, визначених абзацами першим – п'ятим пункту 73.3 статті 73 цього Кодексу, платник податків звільняється від обов'язку надання відповіді на такий запит [2].

Ці положення законодавства створюють передумови для наділення держави більшими правами, ніж платника податків. Оскільки, якщо контролюючий орган направляє обґрунтований запит, який містить чіткі підстави для його направлення і в якому зазначена інформація, яка це підтверджує, то платник податків зобов'язаний його виконати і надати пояснення та документи. Але якщо контролюючий орган направляє запит, який базується на припущеннях, оформлений з порушенням вимог Податкового кодексу України, то платник податків в законний спосіб використовує положення підпункт 73.3.4 п. 73.3 ст.73 Податкового кодексу України, що стає підставою для призначення позапланової документальної податкової перевірки, яка призначається на підставі пп. 78.1.1 п. 78.1 ст. 78 Податкового кодексу України. У свою чергу, платник податків позбавлений можливості ефективно захистити свої права на етапі призначення податкової перевірки і до початку її проведення.

Оскарження наказу про призначення податкової перевірки не є ефективним способом захисту, оскільки не зупиняє його дію, а отже не є перешкодою для проведення позапланової податкової перевірки. Отже, законодавством встановлено випадки, коли платник податків може скористатися правом недопуску посадових осіб контролюючого органу до перевірки:

– по-перше, це непред'явлення або не надіслання у випадках, визначених ПКУ, платнику податків документів, визначених абз. 2–4 п. 81.1 ст. 81 ПКУ (направлення та наказу на проведення перевірки, службо-вого посвідчення);

– по-друге, оформлення документів, вказаних в абз. 2–3 п. 81.1 ст. 81 ПКУ, з порушенням вимог, встановлених цим пунктом [9, ст. 191].

Інші підстави для недопуску діючим законодавством не передбачені, а сам недопуск до податкової перевірки призводить до застосування адміністративного арешту майна. Отже у вказаних взаємовідносинах застосовується принцип «спочатку підкорюйся, потім оскаржуй». Відбувається презумпція правомірності дій контролюючого органу, а у платника податків відсутні будь-які механізми для захисту свої прав на етапі призначення такої перевірки та її проведення.

На нашу думку, такий підхід порушує принцип пропорційності. Цей принцип є загальноправовим принципом, який спрямований на забезпечення у правовому регулюванні розумного балансу приватних і публічних інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав мають бути істотними, а засоби їх досягнення обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чиї права обмежуються; дозволяє досягти розумного співвідношення між цілями державного впливу та засобами їх досягнення [5, с. 619].

Такий дисбаланс між правами і обов'язковими сторін податкових взаємовідносин призводить до того, що інвестиційна привабливість в Україні в світі стрімко знижується, і відток бізнесу до сусідніх країн збільшується. Законодавство має забезпечувати баланс між правами та обов'язками сторін податкових правовідносин, адже на даний момент положення про презумпцію правомірності дії платника податків, яке міститься в пп. 4.1.4 п. 4.1 ст. 4 Податкового кодексу України є лише декларативною нормою.

Висновки. Наведені у цій статті приклади податкових правовідносин між державною у особі контролюючого органу та платником податків свідчать про відсутність у платника податків дієвих, законодавчо визначених механізмів для захисту своїх прав на етапі призначення податкової документальної перевірки. Всі наявні права платника податків не дають йому дієвого захисту, адже жоден з них не здатен зупинити податкову перевірку, якщо вона вже призначена контролюючим органом. Платник податків вимушений підкорюватись рішенням контролюючого органу, а тільки після – оскаржувати його. Однак, якщо за результатами податкової перевірки контролюючим органом встановлені порушення податкового законодавства, то платник податків вимушений доводити правомірність своїх дій, а порядок призначення податкової перевірки відходить на другий план.

Для вирішення цієї проблеми, платник податків повинен бути наділений дієвими механізмами захисту від протиправних рішень контролюючих органів, серед яких, на нашу думку, можливо застосувати наступні:

1. Право на недопуск до податкової позапланової перевірки, якщо запит складений з порушеннями п. 73.3 статті 73 Податкового кодексу України. У випадку, якщо податкова перевірка призначається контролюючим органом на підставі ненадання відповіді на запит, який по своїй суті не відповідає вимогам п. 73.3 ст.73 ПК України, то платник податків має право оскаржити такий наказ контролюючого органу до суду за спрощеною процедурою, по аналогії із зверненням про накладення адміністративного арешту майна. При цьому суд розглядає виключно законність призначенням перевірки, не виходячи за межі такого розгляду. Такий механізм захистив би платника податків від зловживання своїми правами з боку контролюючого органу.

2. Можливість виключення з план-графіку перевірок, якщо контролюючий орган не доведе відповідність критеріям.

Внести зміни до податкового законодавства та наділити платника податків правом на недопуск до податкової перевірки, якщо контролюючий орган не надасть обґрунтованих підстав для включення платника податків до план-графіку податкової перевірки.

3. Відповідальність посадових осіб контролюючого органу за прийняття протиправних рішень.

Розробити дієвий механізм притягнення посадових осіб контролюючого органу до відповідальності за протиправні рішення, протиправність яких підтверджена рішенням суду, яке набрало законної сили.

Запропоновані зміни дозволять захистити платника податків від тиску з боку контролюючих органів та покращать інвестиційний клімат України для іноземного інвестора.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Податковий кодекс України № 2755-VI із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20150701> (дата запиту 14.08.2023).

3. Показники контрольно-перевірочної роботи за 2014–2022 рік ДПС України. [Електронний ресурс]- Режим доступу:<https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/kontrolno-perevirochna-robota/kontrolno-perevirochna-robota-2014-2022/>

4. Постанова Верховного Суду № 826/6376/16 від 30 жовтня 2018 року. Єдиний державний ре-стр судових рішень. офіц.веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77586484> (дата звернення: 14.07.2023).
5. Принцип пропорційності // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / О. В. Петришин (відп. ред.) та ін.. – 2017. – Т. 3 : Загальна теорія права. – С. 619. – ISBN 978-966-937-233-8.
6. Пухальський В.В., Оцінка стану, ефективності та результативності податкового контролю в Україні. Економіка та держава. 2019. № 1. С. 35–42. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.35
7. Шевчук О.А. (2013). Форми та методи податкового контролю: світовий досвід та українська практика. Економічний часопис-XXI, (01-02), 73–76.
8. Панура Ю. В., Іванишина О. С. Податковий контроль в Україні як складова ефективного адміністрування. Ефективна економіка. 2021. № 5. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8912> (дата звернення: 14.08.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.102
9. Жмудінський, В. П. (2023). Недопущення до проведення податкової перевірки: правові наслідки. *Вісник НТУУ" КПІ" Політологія. Соціологія. Право*, (1 (57)), 190–196.
10. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 20 січня 2021 року у справі № 420/5763/20. Єдиний державний ре-стр судових рішень. офіц.веб-сайт. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/94326906> (дата звернення 14.07.2023 року).

Наукове видання

Юридичний бюлетень

Науковий журнал

Випуск 31

Формат 60×84/8. Гарнітура Book Antiqua.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 14,89
Замов. № 0124/071. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.